

museum vivum

2017

časopis českých muzeí v přírodě, XII. ročník

MUSEUM VIVUM

časopis českých muzeí v přírodě

ročník XII.

Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm

Rožnov pod Radhoštěm 2017

museum vřvum

Vydalo Metodické centrum pro muzea v řpřirodě
Valařské muzeum v řpřirodě v Rořnově pod Radhořtřem

odpovědnř redaktor Ing. Jindřich Ondruř

redakce Mgr. Radek Bryol, Mgr. Petr Lidřak

redakční rada Ing. Martin Čerňanskř, Ph.D.; doc. PhDr. Daniel Drřpala, Ph.D.; PhDr. Sylva Dvořáčková;
PhDr. Petr Janeček, Ph.D.; PhDr. Jiřř Langer, CSc.; PhDr. Martin Novotnř, Ph.D.; Mgr. Katarřna Očkovř;
Mgr. Eva Kuminkovř, Ph.D.; Dr. hab. Gregorz Studnicki; PhDr. Lucie Uhlřřkovř, Ph.D.;
Mgr. Jiřřina Veselskř; PhDr. Ilona Vojancovř; PhDr. Jiřř Woitsch, Ph.D.

recenzovali Ing. Vojtřch Bajer; Mgr. Marie Brandstetrovř; Mgr. Wieslawa Branna; Mgr. Radek Bryol;
Mgr. Markřta Hnilicovř; PhDr. Vanda Jřřřřkovskř, CSc.; PhDr. Anna Kiripolskř; PhDr. Frantiřek Ledvřnka

jazykovř korektura českřch textř Mgr. Marie Kopeckř

překlady ACP Traductera, a.s.

grafickř řprava Katarřna Kyselicovř

tisk Grafianova

nřklad 300 ks

ISSN 1803-1358

Valařské muzeum v řpřirodě v Rořnově pod Radhořtřem,
Palackřho 147, 756 61 Rořnov pod Radhořtřem

www.vmp.cz bryol@vmp.cz; lidak@vmp.cz

**MINISTERSTVO
KULTURY**

9 — **Úvodem**
Vojtěch Bajer

věrohodnost a pravdivost prezentování lidové kultury

studie a materiály

11 — **Věrohodnost a pravdivost
prezentování lidové kultury
v expozicích muzea v přírodě**
Marie Brandstettrová – Jiří Langer

17 — **Študlov čp. 41. Život a bydlení v obci**
Marie Salichová

26 — **Sídelní prostředí a kulturní krajina
na Valašské dědině. Od autenticity
ke sterilitě a zpět?**
Radek Bryol

44 — **Prywatne inicjatywy o charakterze
skansenowskim w powiecie cieszyńskim**
Gregorz Studnicki

56 — **Vztah stavebních zásahů k prezentaci
lidové architektury na příkladu objektu
čp. 65 v Rymicích-Hejnici**
Jana Křivánková

63 — **Rekonštrukcia historických prostredí
v interiéroých a exteriéroých
expozících v Múzeu liptovskej
dediny v Pribyline**
Iveta Zuskinová

75 — **Stručný vývoj způsobů prezentace
v Souboru lidových staveb Vysočina**
Ilona Vojancová

- 82** — **Muzeum a realita**
Vanda Jiříkovská
- 84** — **Muzejní hospody a návrat k tradici**
Mílana Habustová
- 90** — **Částečná transformace zubrnického skanzenu na ekomuzeum a vytvoření mlynářské naučné stezky**
František Ledvinka

zprávy

- 94** — **28. konference Svazu evropských muzeí v přírodě v Anglii. Houževnatá, podnikavá muzea a strategické plánování**
Eva Kuminková – Radek Bryol
- 98** — **28. konference Asociace zemědělských muzeí v Estonsku. Tradice a změna – udržitelná budoucnost**
Šárka Kramolišová
- 101** — **Muzeum v přírodě Rochus. Nejmladší muzeum v přírodě v ČR**
Jan Blahůšek – Jan Káčer
- 104** — **Vodní mlýn Wesselsky v Loučkách u Oder. Památka v životě rodiny a obce**
Věra a Jaroslav Královi
- 106** — **Železnicí za muzei v přírodě**
Ernest Fábik

z Valašského muzea

- 109** — **Obnova objektu národní kulturní památky Libušín v areálu Pustevny**
Olga Holišová
- 114** — **Seznámení s projektem NAKI II. Historické dřevěné konstrukce: Typologie, diagnostika a tradiční opracování dřeva**
Tomáš Dostál – Luděk Dvořák
- 119** — **K možnostem transferu unikátní roubené stodoly ze Skaličky u Hranic**
Michal Kloiber – Radek Bryol

- 123** _____ **Václav Tetera**
Petr Salaš
- 132** _____ **Devadesátiny Aleny Plessingerové**
Jaroslava a Jiří Langrovi
- 134** _____ **Vzpomínka na Josefa Vařeku**
Vanda Jiříkovská
- 136** _____ **Sto deset let od narození Antonína Kuriala**
Věra Kovářů
- 140** _____ **Luděk Štěpán odešel**
Jiří Langer
- 142** _____ **Miesto Štefana Mruškoviča v slovenskej etnológii a muzeológii**
Anna Kiripolská
- 144** _____ **Jozef Vontorčík**
Vladimír Majerčík
- 145** _____ **Marie Salichová**
Jiřina Veselská
- 150** _____ **Jak jde kroj, tak se stroj**
Lenka Nováková
- 153** _____ **Valašská dědina – opravdu zmizelý svět?**
Daniel Drápala
- 156** _____ **Václav Michalička: Lidé na milíři**
Radek Bryol

recenze

Úvodem

Věrohodnost a pravdivost. Témata, která v prostředí muzeí v přírodě čas od času vyplují na povrch.

Má však dnes vůbec smysl o ně usilovat, když ze sociologických průzkumů vyplývá, že už jen málokdo si ověřuje informace? A také že v současném složitém a nepřehledném světě se nejnásazně jako *fakta* prosazují jen stěží uvěřitelné a zcela fiktivní zprávy?

A koho to vlastně dnes zajímá? V době, o které se čím dál častěji píše jako o době postfaktické, kdy velkou částí společnosti rezonuje, že *teď už se odborníkům nevěří*.

V době Facebooku, kdy můžete úspěšně předstírat, že jste někdo úplně jiný, i když jméno i fotka bude vaše...

Když někdo pokládá řečnické otázky, obvykle následuje kladná odpověď. Tento text není výjimkou: Tedy ano, myslím, že otázka věrohodnosti a pravdivosti v muzeích na své aktuálnosti nic neztratila. A právě kvůli všemu výše uvedenému je snad ještě důležitější než kdy dřív.

Obě témata se občas objevují v konferenčních příspěvcích nebo právě ve sbornících. Mnoho zásadního už bylo v minulosti řečeno. (Z našeho prostředí můžeme jako příklad za všechny připomenout alespoň text Marie Brandstettrové a Jiřího Langra o věrohodnosti a pravdivosti prezentování lidové kultury, publikovaný v Národopisných aktualitách již před téměř 40 lety.) Jak však ukazují texty v tomto sborníku, témata to rozhodně nejsou vyčerpaná.

Můžeme tak znovu promýšlet, že dosáhnout věrohodnosti a pravdivosti v rámci muzeí v přírodě je ještě náročnější než v běžném muzejnictví, protože se tu ke stavbám samotným a k jejich interiéru přidává i prostředí. A ďábel je ukrytý v detailu...

Zcela přirozeně se tu otevírají otázky, jak s tím vším pracovat v době, kdy se zdá, že bezchybné vyplnění hromad formulářů a správné vyúčtování je důležitější než samotná realizace věcí. To vše v prostředí složitých struktur institucí, kde jednotlivá oddělení mají i zcela protichůdné názory a kde do odborných ideálů vstupuje *provaz* se svou přirozenou tendencí zjednodušovat.

A nevyhneme se ani tomu, jak do toho všeho – obrazně i doslova – vstupují návštěvníci. Z pohledu tržní ekonomiky by měli být těmi, kdo rozhodují, *co se prodává*. Jenomže, jak ukazují zkušenosti, jejich potlesk je často možné sklidit spíše za fikci, potvrzení jejich představ o minulosti – o *starých zlatých časech*, kde *všechno bylo tak nějak jednodušší*. Muzea by popírala sama sebe, pokud by místo věrohodnosti usilovala pouze o naplnění mnohdy povrchního očekávání návštěvníků. Na konci by byl jen prázdný obal, pohádkové prostředí.

Zároveň není možné tvářit se, že návštěvníci *to mají buď brát, tak jak to je, nebo o ně nikdo nestojí*. Maximálně věrohodná, ale jinak zcela mrtvá expozice, které nikdo nerozumí, by byla jen opačným, ničemu nesloužícím extrémem.

O to větší nároky klade doba na to, čemu se dnes ve světě moderně říká *interpretace dědictví*. Je příležitost, jak lidem sdělovat, že to nikdy nebyla idyla, ale že mnohé může být inspirací pro dnešek, do našich současných životů.

Když už jsme *modernou* začali, tak jí i skončeme. Podívejme se, co nám o věrohodnosti říká dnes asi nejpoužívanější – a z pohledu věrohodnosti sám občas diskutabilní – zdroj informací většiny lidí, Wikipedie: *„...Věrohodnost úzce souvisí se ctí, důvěrou, spolehlivostí nebo vážností...“*

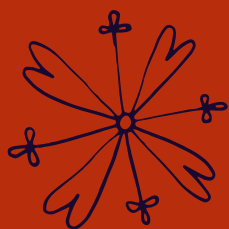
A také vezme, že mezi synonyma slova *věrohodnost* se počítá i *důvěryhodnost*.

Ing. Vojtěch Bajer

ČSOP Salamandr Rožnov pod Radhoštěm

studie a materiály

Věřohodnost a pravdivost prezentování lidové kultury v expozicích muzea v přírodě

Mgr. Marie Brandstetrová – PhDr. Jiří Langer, CSc.

Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm
brandstetter@volny.cz / juralan@seznam.cz

Kvalitativní hodnocení muzeí v přírodě se odvíjí zejména od preciznosti odborných koncepcí a jejich realizace v samotné expozici. Nelze popřít, že muzejní zhmotňování teorií je pouze jakousi formou hry, divadla, které nikdy nebude odpovídat reálné historické skutečnosti. Muzea v přírodě by se však měla snažit na odborných základech stavět tuto rekonstrukci minulosti, a to ve všech aspektech, počínaje každodenním životem s prací i svátečními dny přes vzhled domu a dvora, vybavení interiéru až po celkovou podobu vesnice a krajiny. Nejviditelnější může být uvedená problematika při srovnání muzejní expozice s historickou fotodokumentací. Dalším, ale zcela samostatným aspektem je forma prezentace historické skutečnosti v muzeu v přírodě, která by měla být rozvíjena paralelně s obsahovou stránkou muzeí.

Zásady, jak postupovat při vytváření expozic muzeí v přírodě a jak je oživovat v souladu s co největší mírou autenticity, nabízí následující text, jenž byl publikován v roce 1980 v Národopisných aktualitách. Závěry, k nimž už v té době dospěli jeho autoři, vycházejí ze zkušeností odborných pracovníků Valašského muzea v přírodě s koncipováním a ožíváním expozic a i dnes s odstupem více než tří desetiletí zůstávají stále platné a nepřekonané. S laskavým souhlasem obou tvůrců si dovoluujeme

jej znovu předložit jako úvod do doposud živé problematiky „věrohodnosti a pravdivosti prezentování lidové kultury v muzeích v přírodě“¹

(redakce)

Muzea v přírodě bývají posuzována jako celek. Na stránkách našich odborných časopisů byla věnována většina pozornosti otázkám koncepčním, přinejlepším jednotlivým objektům. Závažnou a složitou problematiku expozic muzeí v přírodě, instalovaných v interiérech expozičních objektů, načrtli v 16. ročníku Národopisných aktualit Josef Jančář a Jan Souček.² Jejich úvahy byly míněny kromě jiného také jako úvod do diskuse, v níž by měli pomoci precizovat teoretické zásady všichni, kteří mají za sebou zkušenosti s řešením takovýchto expozic. Jančářův a Součkův článek

1_BRANSTETTRVÁ, Marie a LANGER, Jiří. Věřohodnost a pravdivost prezentování lidové kultury v expozicích muzea v přírodě. *Národopisné aktuality*. 1980, 17, s. 321–327.

2_JANČÁŘ Josef a SOUČEK Jan. Instalace interiéru v muzeích lidových staveb. *Národopisné aktuality*. 1979, roč. 16, s. 169–183.

přináší názory pozorovatelů zainteresovaných vědomím, že vbrzku budou také sami interiérové expozice vytvářet. Jsou tedy vedeni snahou po konstruktivním poznání, na rozdíl od předcházejících nezainteresovaných a nekonstruktivních kritických pozorovatelů.³ Oba autoři přinášejí řadu nových teoretických impulzů, stávající expozice však sledují především z hlediska návštěvníka, nikoliv z hlediska odborného badatele. Jejich názory jsou formovány tím, jak na ně citově působily expozice, které navštívili. Požadují od nich především vědeckými metodami dosaženou pravdivost. Tyto správné kritické nároky sice vzbuzují oprávněnou nedůvěru k nepoznanému, ale pokud nepronikneme do méně známých jevů (byť jsou již prezentovány expozicí) jako odborní badatelé, nemůžeme hodnotit jejich vědeckou pravdivost. Musíme se spokojit s pozorovatelským dojmem věrohodnosti jako každý běžný návštěvník muzea.

Na první pohled by se zdálo, že věrohodnost a pravdivost expozice musí působit v jednotě, praxe pracovníků Valašského muzea v přírodě však ukazuje, jak jsou tyto kategorie rozporné. Tímto příspěvkem do diskuse chceme shrnout ty nejzávažnější zkušenosti z tvorby stávajících expozic, které vytvořil kolektiv národopisného pracoviště tohoto muzea v období posledních dvanácti let. Vytvářel je v neustálých rozepřích mezi dvěma póly: objektivní historickou pravdivostí podloženou pramennými doklady a subjektivní věrohodností argumentovanou zkušenostmi průvodců s reakcí návštěvníků.⁴ Formovaly se tak i názory metodické, z nichž bylo mnoho za těch dvanáct let experimentálně ověřeno. Dnes nelze jednoznačně říci, které z vyzkoušených metod zahrnout a které prosazovat. Jsme přesvědčeni, že jakýkoliv návod používaný jako dogma by zkreslil pravdivost a nikdy by nedosáhl věrohodnosti.

3_JEŘÁBEK Richard. Rub a líc současných proměn lidové kultury na Valašsku. *Časopis Matice moravské*. 1975, roč. 94, s. 97–110; JEŘÁBEK Richard. Výtvarný zřetel v budování národopisných muzeí v přírodě. *Národopisné aktuality*. 1976, roč. 13, s. 211–216.

4_Valašské muzeum v přírodě provádí již deset let průzkumy návštěvnosti a názorů návštěvníků na anketních lístcích s každoročním vyhodnocováním.

Expozice skladovací komory karlovického fojtství ve Valašském muzeu v přírodě, 1986 (foto B. Příkryl, fotoarchiv VMP)

Volba metody musí odpovídat povaze pramenného materiálu a ideovým záměrům, jichž chceme dosáhnout. Josef Jančář a Jan Souček poukazují na rozpory mezi představami většiny návštěvníků o lidové kultuře a mezi vědeckým poznáním. Při ověřování metod tvorby expozic jsme si uvědomovali, že nesprávně zaujatému návštěvníkovi, který po nás požaduje jen atraktivní a esteticky přitažlivé projevy, musíme připravit deziluzi a přesvědčit ho o pravdivém stavu věci, k tomu bylo třeba naše návštěvníky lépe poznávat. Řešili jsme nejen problém pravdivosti expozice, ale snažili jsme se vybrat ze všech teoreticky podložených možností takovou, jež by nejučinněji přispěla k přesvědčení návštěvníka. Proto nám nebyl lhostejný jeho pocit věrohodnosti expozice, jeho vztah k hodnotám, které přijímá snáze, nebo ke kterým má apriorní nedůvěru.

Zpočátku byla snaha vytvářet interiéry vyabstrahované podle základních teoretických principů a dotvářené podle představivosti autora, především podle jeho estetických názorů (spodní místnosti fojtství z Velkých Karlovic – 1967). U objektů přenášených do muzea se vždy vycházelo z informací obyvatel těchto domů (obvykle o životě starší generace – tj. ze začátku 20. století). To omezilo a usměrnilo tvůrčí představivost autorů expozic, která hraje vždy určitou roli a kterou nelze nikdy zcela vyloučit. Informace žijících svědků minulosti je však třeba vždy ověřovat a doplňovat. Někdo rád a podrobně vypráví o svém mládí, jiný to nedokáže.

Vědecká rekonstrukce zařízení patrové komory karlovického fojtství po roce 1907, 1986 (foto B. Příkryl, fotoarchiv VMP)

Prvé objekty byly do Valašského muzea přenášeny podle potřeb památkové péče a nikoliv podle výběru etnografů. Proto spojování expozice prostřednictvím informátora s takovýmto objektem nepřinášelo vždy kvalitní výsledky. Například vynikající informace Cyrila Mališe (naroz. 1903) postačovala pro rekonstrukci interiéru domu z Lužné (navíc sám korigoval rozmístění předmětů v expozici – spolu se starším bratrem Josefem), ale Josef Matocha (naroz. 1908) toho řekl o svém bydlišti a rodišti v Jezerném čp. 38 málo, a proto si tato expozice vyžádala větší dávku tvůrčí práce na základě analogií zjištěných jinými výzkumy v blízkém okolí. Nicméně později byl odhalen vysoký stupeň pravdivosti expozice nalezenou pozůstalostí z roku 1855 v Okresním archivu ve Vsetíně, a tak jsme se dodatečně přesvědčili, že i tvůrčí představivost vycházející pouze z analogií může vést k pravdivosti.

Další vyzkoušenou metodou byla kombinace svědectví několika zasvěcených informátorů pocházejících z přeneseného domu a jeho sousedství s výzkumem tematicky zaměřeným k tvorbě této expozice a provedeným v celém regionu (usedlost ze Študlova). Prezentačním cílem se zde nestala kopie historické předlohy. Tvůrčí představivost autorky (Marie Salichová) byla usměrněna velkým množstvím informací, které jí posloužily především k výběru období a stavu

interiéru pro reprezentaci situace vybrané v rekonstruované usedlosti. Doklady o konkrétních projevech určité rodiny tedy obsahují i hodnoty společné pro celý mikroregion (expoziční model se blíží teoretickému modelu).⁵

Čím postupujeme dále do minulosti, tím více musíme nahrazovat živé informátory archívními prameny. Z nich vycházela naše nejnovější expozice patrových komor karlovického fojtství (1980). O jejím datování rozhodla datace pořízení nového nábytku (a tím i změna prostředí prezentující i změny názorové, kulturní) v souvislosti se svatbou fojta. Podařilo se získat vhodnou informátorku (Anna Bartková, nar. 1894), kromě informací generačně zprostředkovaných, a to vše bylo dotvářeno podle výsledků předcházejících výzkumů z Velkých Karlovic. Nevýhodou bylo, že stavební rekonstrukce fojtství v muzeu (1932) není přesnou kopií originálu, rozložení předmětů v interiérech tedy nemohlo být přesně dodrženo. Odmyslíme-li si tento nedostatek, musíme si přiznat, že nám zde zbývalo pro tvůrčí představivost jen málo nezjistitelných detailů (např. forma záclon a doba jejich užívání). Výjimečnost fojtského

⁵ LANGER Jiří a ŠULEŘ Petr. Návrh metodiky, jak koncipovat instalace muzei v přírodě. *Národopisné aktuality*. 1980, roč. 17, s. 244.

**Expozice patrové komory měšťanského
Billova domu z rožnovského náměstí,
pronajímané lázeňským hostům, 1975
(foto J. Langer, fotoarchiv VMP)**

prostředí umožnila prezentovat několik generací a několik sociálních vrstev, vztahy příbuzenské s nepříbuzenskými – vše v jediném expozičním celku.

Vyzkoušeli jsme i metodické krajnosti – expozici vytvářenou zcela metodou tvůrčí představivosti a expozici sestavenou jen z informací archívních pramenů. Prvou z nich je Billova měšťanská chalupa, již instalovala podle autopsie Věra Otevřelová (narozena 1906).⁶ Druhou z těchto expozic je radnice, pro níž se zachovaly nejen inventáře, účty za nábytek, ale i pečeti a zákony. Nemůžeme však tvrdit, že by některý z obou postupů vzhledem k zájmu byl zásadně chybný.

Připravujeme-li instalování interiéru, vždycky se ptáme, kolik předmětů druhově, charakterem a umístěním v expozici odpovídá dokumentaci a do jaké míry jsme byli schopni tak podrobnou dokumentaci pořídit. Musíme si vyjasňovat, co jednotlivé exponáty reprezentují. Operujeme-li jen s tvůrčí představivostí, pak pomocí logické metody hledáme nejčastěji funkční vztahy. Znalosti fungování systému hospodářství nám pomáhají obsazovat bílá místa v naší dokumentaci. Míra pravdivosti výsledků tvůrčí představivosti závisí na úrovni našeho poznání života lidových vrstev v minulosti. Tyto abstrahované znalosti v nás vytvářejí komplexnější představy a aplikujeme-li je zde bez konkrétních dokladů, nevyhneme se nebezpečným úskalím. Jakékoliv spekulace mohou vést ke krajnostem - přeceňovat primitivnost našich předků, nebo opačně jejich kultivovanost a intelektuální schopnosti.⁷ Priorita pramenné informace je proto velmi důležitá a měla by z naší tvůrčí představivosti zcela vyloučit jakoukoliv spekulaci o logice řešení. Čím hlouběji poznáváme minulost, tím častěji právě pramenné

informace popírají logiku našeho nazírání, našich vžitých představ, vyvracejí ten tzv. zdravý selský rozum a všechnu vyspekulovanou jednoduchost řešení. Míra pravdivosti expozice bude vždy přímo úměrná poctivosti dohadů a rozsahu pramenných podkladů pro teoretický a expoziční model historické skutečnosti.

Josef Jančář a Jan Souček své úvahy provázejí instruktivními datovanými fotografiemi. Tato série končí ukázkou naší expozice jizby v Mališově chalupě z Lužné s označením, že jde o „*Typický způsob instalace interiéru v muzeu lidových staveb*“. Jestliže autoři na jiném místě nadneseně tvrdí, že „...většina interiérů v muzeích lidového stavitelství ... je naplněna krásnými věcmi, které ztrácejí širší vypovídající schopnost zdůrazněním jen jejich výtvarné hodnoty“⁸, mohlo by se zdát, že je expozice z Lužné především stylově jednotným dílem muzejního tvůrce a až potom přesvědčivým a pravdivým dokumentem. Lze doložit, že je pravdivější než např. naše poslední instalace fojtských komor z Karlovic. I návštěvníci zaujímající k archaickému prostředí v Lužné chladnější vztah, fojtské komory považují za vrchol věrnosti. Zvláště starší generaci tento modernější interiér vzrušuje; argumentují tím, že je zde vše tak, jak to sami znali.

A tak se musíme zamýšlet nad faktory věrohodnosti interiérové expozice, nad tím, co návštěvník

6_Věra Otevřelová byla sama významnou informátorkou, pocházela z rožnovské měšťanské rodiny „z placu“ (náměstí).

7_Například než se našly účty za zhotovení nábytku pro radnici, předpokládali jsme, že tam byla souprava reprezentativnější.

8_JANČÁŘ, Josef a SOUČEK Jan. Instalace interiérů v muzeích lidových staveb. *Národopisné aktuality*. 1979, roč. 16, s. 170.

Expozice bydlení Mališovy rodiny, která žila v Lužné čp. 28, 1982 (foto B. Příklad, fotoarchiv VMP)

při prezentaci lidové kultury přijímá bez výhrad a prostřednictvím čeho lze na něho přesvědčivě ji působit.

1. Mnohost předmětů. Prázdný prostor, i když může být jakkoliv pravdivý a reprezentuje významné společenské hodnoty, návštěvníka nepřesvědčí. Vžitě jsou dokonce i takové představy, že je věrohodnější nepořádek – porušení systému struktury a polohy předmětů. V každém sociálním prostředí byl tento systém jiný, projevoval se jiným stupněm organizovaností komponentů. Dnešní generace často spojují lidové prostředí jen s lidmi, kteří z důvodů zdravotních a sociálních nedokázali své hospodářství modernizovat a udržet v něm tradiční řád.

2. Novější původ předmětů svým druhem, funkcí a charakterem důvěrně známých z autopsie. Vytvářejí tedy jen prostředí poměrně mladé, pocházející z doby mládí starší generace, tj. cca 50–70 let.

3. Prezentace přírodnin. Je v muzejní praxi neobvyklá, atraktivní, nesnadno se provádí a udržuje. Biologické komponenty nelze z rekonstruované-

ho životního prostředí vyřadit, protože s nimi byla úzce spojena funkce prezentovaných předmětů. Návštěvník je ochoten snadněji přijmout květinu v okně, brambory ve sklepě a obilí na poli, žádný z těchto jevů by však nemusel být pouhou doplňkovou kulisou, ale mohl by současně reprezentovat doložené pravdivé skutečnosti.⁹

4. Prezentace činností v expozicích. Nejde o předstírání, ale o ukázky; vždyť stačí pouhé zatopení ve sporáku, aby se působení expozice zcela změnilo. Josef Jančář a Jan Souček požadují oddělení expozičního areálu s poznávací funkcí od zábavného.¹⁰ My jsme přesvědčeni, že rekreační funkce expozice v přírodě nemusí být v rozporu s funkcí poznávací ani při rekonstrukci historických činností. Naopak přispívá spolu

9_LANGER, Jiří, ŠULEŘ, Petr a TETERA, Václav. Zásady pro správu sbírek muzeí v přírodě.

Národopisné aktuality. 1980, roč. 17, s. 242–244, zejména část III. O sbírkách biologické povahy.

10_JANČÁŘ Josef a SOUČEK Jan. Instalace interiérů v muzeích lidových staveb. *Národopisné aktuality*. 1979, roč. 16, s. 169–183.

s biologickými komponenty ke komplexnosti¹¹ působení na návštěvníka. Jedním z kritérií kvality expozice je vedle vědeckosti i míra komplexnosti. Expozice svým vytvořením není ještě schopna plnit svoji funkci, protože není pro každého plně srozumitelná. Teprve průvodní informace návštěvníka orientuje, jak má expozici přijímat. Velmi záleží na kvalitě nejen obsahu, ale i formy. Za nejučinnější považujeme živý průvodcovský výklad s dramatickou skladbou reagující na složení návštěvnické skupiny.¹² Často opomíjenou složkou tvorby expozic je zajištění jejich stálé a pravidelné údržby. Jde o odstraňování nedostatků vzniklých fyzickým stárnutím předmětů, klimatickými vlivy a nepříznivými důsledky provozu expozice.¹³

Faktory věrohodnosti mohou podpořit pravdivost, ale mohou s ní být i v příkrém rozporu. Například naše expozice usedlosti z Horní Bečvy působí na návštěvníky velmi věrohodně, má však nejnižší míru pravdivosti. A to jsme ještě neuvedli motivaci vkusu a módnosti při posuzování věrohodnosti, co návštěvníci chtějí vidět, co na naše anketní listky píší. Rádi by v muzeu viděli idylický vzor pro zařízení vlastní chaty a naším úkolem je poskytnout jim pravdivou deziluzi.

Závěrem se jistě shodneme na prioritě vědecké pravdivosti před věrohodnou atraktivitostí. Nechceme jí však dosahovat jediným metodickým návodem, ale za hlavní zásadu si vytyčujeme tvůrčí postup podle povahy záměru, maximální poznání pramenných dokladů a to jak v zájmu pravdivosti, tak v zájmu věrohodnosti, v jejich dialektické jednotě.

11_JANČÁŘ Josef a SOUČEK Jan. Instalace interiérů v muzeích lidových staveb. *Národopisné aktuality*. 1979, roč. 16, s. 169–183.

12_KOUTNÁ Jana. Ze zkušenosti průvodce v muzeu v přírodě. *Muzejní a vlastivědná práce*. 1979, roč. 17, s. 173–176.

13_Když například vznikla nová expozice v Novém Sączu roku 1975, považovali jsme ji za vrchol věrohodnosti. Dnes je však její zanedbanost tak viditelná, že již vyhlíží jako opuštěná vesnice. Ve Valašském muzeu v přírodě je nejneshodnější problém údržby expozic vliv prachu na exponáty, zejména textilní povahy.

SUMMARY

THE TRUENESS AND AUTHENTICITY OF PRESENTING FOLK CULTURE IN THE OPEN-AIR MUSEUM EXHIBITS

Open-air museum - exhibit - authenticity - trueness - presenting folk culture - visitor - Wallachian Open Air Museum

The question of trueness and authenticity of presenting folk culture in open air-museums has given rise to discussion on pages of the *Národopisné aktuality* magazine in the 1970s and 1980s. Jiří Langer and Marie Brandstettrvá of the Wallachian Open-Air Museum expressed their experience with outlining exhibits; this was the time of shaping the new complex of Walachian Village and treating exhibits in the Wooden Town - work that involved the entire team of the Ethnology Department of the Museum. They arrived at the principles that still apply and include consistent documentation of the native site situation that we seek to the present day, on the basis of a study of archival materials, statements of eyewitnesses and analogies from literature. When designing an exhibit, the author's creative imagination plays an important role. Factors that influence and support the authenticity of the exhibit for the visitor are: a multiplicity of objects which indicates that the indoor area is occupied, more recent types and kinds of objects that the visitor is more familiar with based on their own experience, use of natural specimens, presentation of agriculture and livestock farming. Animating the exhibit by those demonstrating everyday household work and activities to create the impression of realistic lifelike situations of the past, forming a distinct factor of authenticity. Museums should primarily be based on the scientific authenticity of the identified situation, presenting the situation to the visitor in a true manner with the help of the principles mentioned above while making sure that the trueness of the exhibit prevails over any authentic attractiveness.

Študlov čp. 41.

Život a bydlení v obci

Marie Salichová

Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm

Jako doplněk studie o věrohodnosti a pravdivosti prezentování lidové kultury v expozičních muzea v přírodě otiskuje redakce praktickou ukázkou přípravy a realizace instalace v obytném domě ze Študlova, který je součástí areálu Valašská dědina. Autoři oceňují expozici jako velmi dobrou kombinaci svědectví a podrobného historicko-etnografického výzkumu zaměřeného nejen na konkrétní rodinu, ale život v obci, jehož byl objekt součástí.

Pod výsledky terénních výzkumů z roku 1973 a návrhem instalace je podepsána odborná pracovnice muzea Marie Salichová. Všechny informace získané při cestách za informátory shrnula do výzkumné zprávy, kterou redakce otiskuje. Fakta o životě obyvatele domu ve zvoleném časovém období se promítají do popisu vlastního vybavení obytné části domu. K vytvoření libreta využila mimo to svou představitost a nadání vžít se do zvoleného časového období a rodinného příběhu. Tak se jí podařilo věrohodně prezentovat rodinné vztahy, každodenní život a náznakem i způsoby obživy.

Expozice existuje v interiéru objektu stále, v současné době s drobnými úpravami. Při programu Vánoce na dědině je zařízení jizby doplněno o neobvyklé dárky pro děti – tropické ovoce, hračky, které přinesl otec z cest za obživou, je miškářem. Stůl je proštěřen tradičně.

Stejně důležitou součástí dokumentace byl doplňující studijní materiál pro průvodce areálem. V něm autorka uplatnila výsledky výzkumu, v němž kladla důraz na zaměstnání obyvatel Študlova v závěru 19. a počátku 20. století. Z textu je také patrná snaha přiblížit návštěvníkům zajímavosti o specifické profesi – miškářství, kterým se zaměstnávala řada mužů v obci.¹

(redakce)

Študlov č. 41

Posledními majiteli chalupy č. 41 ve Študlově byli manželé Lukašítkovi, kteří ji koupili r. 1929 i s pozemky k ní náležejícími (54 arů) od manželů Čížových, se závazkem nechat nepřibuzné manželé Čížovy dožít v domě společně s rodinou. Před Čížovými byli majiteli č. 41 Hověžákovi, proto se zde říkalo u *Hověžáků* a také o F. Čížovi dosud hovoří se všeobecně jako o strýcovi nebo dědákovi Hověžákovi. Lukašítkům však říkají – Lukašítk od Hověžáka.

Kdo a kdy chalupu č. 41 postavil, paní Lukašítková neví. V jizbě na trámě prý byly nějaké číslice, ale silně zalíbené, stejně jako ve štítě prý bylo něco napsáno. Obojí pro stáří bylo nečitelné. F. Číž prý říkával, že chalupa je stará přes 100 let. František Číž byl miškářem, před r. 1914 chodil do Polska. Informátoři si na něj všeobecně vzpomínají již jen jako na starého člověka, který miškářství provozoval jen v dědině a snad v nejbližším okolí. Nemají o jeho práci valné mínění, volali ho jen ke kancům, což byla nejjednodušší práce. Chodil na výdělek do lesa a dělal pro sousedy v obci šindel. Dřevo si zákazníci sami přivezli. Byl vyhlášeným papučářem, v mládí šil, k stáru už jen spravoval huněné papuče. Na chalupě č. 41 zůstal jako vyměnkář až do své smrti. Jeho žena zemřela asi r. 1933, F. Číž asi r. 1949 ve věku přes 70 let. S Lukašítkovými žil ve svornosti, dělal sám drobné správký na chalupě a staral se o topení. Dětem vyřezal občas i hračky – vozíky

¹SALICHOVÁ, Marie. Študlov č. 41. Valašské muzeum v přírodě, Oddělení dokumentace, pomocný sbírkový fond Rukopisy, Inv. č. R 21/a,b

a snad i panenky. Měl zde zajištěný byt a stravu. Lukaštkovi měli 4 děti, manžel byl železničářem. Hospodářství si stačili sami obdělávat, jen na orání si najímali pomoc v sousedství.

Chalupu koupili Lukaštkovi s celým původním zařízením i s hospodářským nářadím, které mělo své vyhrazené místo jako za předcházejících majitelů a které nepřemísťovali. Přinesli si s sebou jen postel a truhlu na šaty. Věci postupně vyměňovali za nové a snažili se o hygieničtější způsob života.

Změny po r. 1929: Původní okna byla velká asi 40 x 50 cm (odhad pí Lukaštkové), mezi rokem 1930–1940 je zvětšili na nynější rozměry. Pec opravovali kolem r. 1940 a to tak, že zůstala ve stejných rozměrech, pouze osekali omítku a uhladili povrch. Hnojiště a záchod byly původně naproti dveřím do chléva. Kolem roku 1940 přenesli hnojiště za chlívek pro prase a záchod na nynější místo. Hnojiště bylo ohraničeno čtyřmi kůly v rozích a tenkými šraňky z kulatiny. Jiné úpravy prý nedělali, nevyměňovali ani dveře, ani schody na půdu.

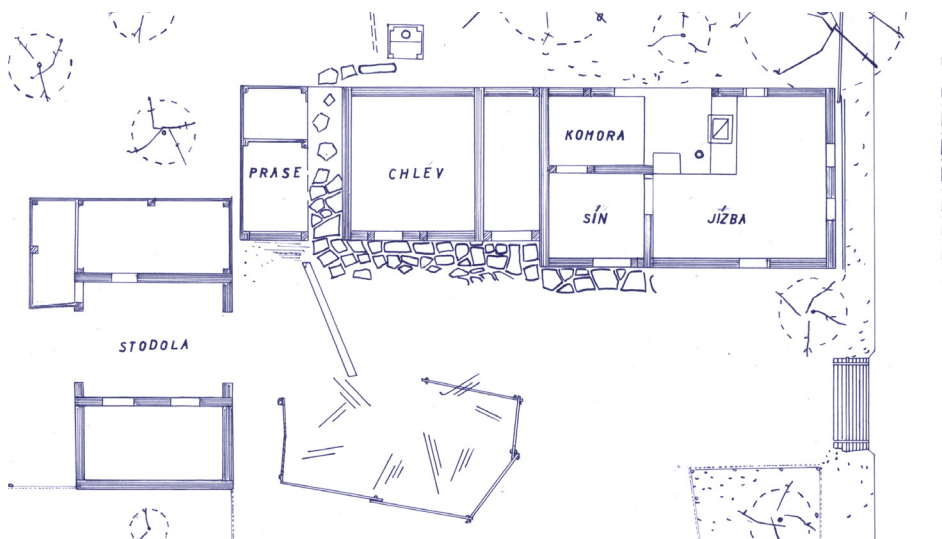
Síň: Hlavní dveře byly sbité z desek, na dřevěných závěsech. Dolů vedle čepu byla malá dvířka pro slepice, která se v zimě přikrývala starým pytlím. Schody na půdu byly umístěny velmi nepříhodně,

a to tak, že dolní konec se opíral o zem u dveří do komory. Pod schody stála šlapací žrna, násypná část byla u venkovní stěny. Za žrny bylo zastrčeno nářadí na pečení chleba: ohřeblo, vidlice, lopář a ometlo z chvojí a píst na prádlo, který používala jen paní Čížová. Na zemi stály dvě putny s vodou, nepřikryté. Při vaření byla přenesena jedna nebo i obě do jizby. Také tu byla umístěna bedýnka s papučářskými kopyty – asi s dvaceti kusy. Nade dveřmi na trámě ležela tesačka, poříz a fugač (stružek).

Komora: Vpravo, hned u dveří, byla přes celou šířku komory přehrada z desek, vysoká 1–1,5 m. Po stranách u zdí a uprostřed byly zatlučeny tři kůly. Desek se podle potřeby přidávalo nebo ubíralo. Za touto přehradou byly uloženy brambory a řepa. V celé ploše za přehradou byla vyhloubena prohlubeň asi 40 cm hluboká, aby prý brambory lépe *táhly vlhkost*. V koutě naproti dveří byla bečka s tlačným zelím. Kolem ní na zemi stávaly hrnce s mlékem, přikryté dřevěnými poklicemi kruhovitěho tvaru s držadlem po straně. Bývalo tu uložené i máslo a sádlo, rovněž v hrncích. Víc v komoře neuskladňovali.

Jizba: Vlevo ode dveří stála pec a sporák, vpravo postel výměnkáře. Tato postel měla rovná čela a byla stlučena klínky. Udělal si ji prý p. Číž sám, jako snad i ostatní nábytek. Pokud Čížovi byli na chalupě sami (měli šest dětí, ale všechny jim zemřely), stál stůl v koutě mezi čelí a pravou stěnou. Po přistěhování Lukaštkových byl

**Situace dvora čp. 41 ve Študlově, 1947
(Oddělení dokumentace VMP - Kurialův
archiv, dokumentoval J. Lukaščík)**

Chalupa čp. 41 na původním místě ve Študlově, 1959 (foto Z. Mišurec, fotoarchiv MJVM Zlín)

přemístěn mezi dvě okna v čelní stěně a na jeho místo byla postavena postel nových majitelů. Ta již měla čela mírně řezaná do oblouků a byla vyrobena stolařem. Obě postele neměly slamníky, byla v nich cepem mláčená rezná sláma přikrytá prostěradlem. Čížovi měli prostěradla lněná a konopná, ručně tkaná, Lukaščíkovi měli lněná, kupovaná v obchodě. V každé posteli byla peřina a dva podhlavníky. Výminkáři měli povlečení z modrotisku – na ručně tkaném lněném plátně byly na modrém podkladu neširoké proužky bílých kvítek. Peří bylo v sypkovině a povlaky neměly ani zapínání, ani šněrování, pokaždé při převlékání se znovu sešívaly. Lukaščíkovi mívali povlečení z kanafasu, ponejvíce s růžovými a bílými proužky, stejně širokými. Peřiny na obou postelích bývaly ustlané tak, že podhlavníky byly vespod, a přes den nebývaly ničím přikryté. Když přišlo víc besedníků, shrnuly se peřiny více ke zdi a besedníci sedávali i na postelích.

Za stolem podél zdi byla neširoká lavice, dlouhá ode zdi ke zdi. Byla bez opěradla, se čtyřmi nohami z desek. V koutě za postelí bylo ještě tolik místa, že vedle lavice dávali na noc ještě na židli prkno a tam – na slamníčku – spávaly malé děti. Stůl měl rovné silné nohy a zásuvku, kolem stály tři židle – *štokrlata*. Jedna ze židlí byla trochu nižší a měla výplet z gumových pruhů. Tu pou-

Kopie chalupy čp. 41 ze Študlova po výstavbě na Valašské dědině, 1973 (foto B. Přikryl, fotoarchiv VMP)

žíval F. Číž jako verpánek při spravování papučí – tenkrát si ji stavěl k rohu sporáku. Vedle lavice u stěny směrem k peci stála police na nádobí. Neměla ani zadní stěnu, ani dvířka, jenom tři příhrady, na nichž bylo uloženo nádobí na vaření i jídlo: železné hrnce s bílou polevou uvnitř, hliněné hrnce – hlavně hnědé polévané, hrníčky na pití – hliněné i porcelánové různých barev, talířky, z kterých jedli Lukaščíkovi, hliněná mísa – z které jedli Čížovi společně, sítko s drátěným výpletem, lžice, dřevěné poklice, cukr v porcelánové schránce, mouka v sáčcích, koření v různých krabičkách, sůl v dřevěné schránce. Vedle police směrem k peci byla lavice s příhrádkou vespod, kde rovněž bývaly hrnce a dřevěné poklice. Na této lavici stával hrncem při tužení tvarohu a konala se tu drobnější příprava jídla. Pod lavicí býval škopík na mytí nádobí. Paní Lukaščíková uvádí, že na komíně měli zavěšené jednoduché poličky a na nich bývaly uloženy: vařečky, švrálky, válek na nudle, sítko a *cedidlo* – plechový cedník. Lžice měli jen kovové a uloženy v zásuvce ve stole. Na polici s nádobím nahoře stával železný moždík s tlukcem, skladovaly se tu nože, zápalky apod. V peci a ve sporáku topili především jedlovým dřívím, potřebné množství si přinesli před topením zvenku a skladovali je u pece. V koutku pod pecí – v *podkútčí* – skladovali jenom *rozkládku* – nasekané třísky na zatopení. Příležitostně tam sušili obuv. Vařili na sporáku, v peci pekli chléb a koláče. Maso pouze vařili, troubu používali jen jako místo, kde udržovali pokrmu v teple a kde

stával železný hrnec s vodou. Byl-li oheň v peci příliš prudký, *srážali* jej tím, že do čelustí stavěli železný hrnec s vodou, aby oheň nešel přímo do komína. Když se v peci netopilo, příkrývali komín na hůře hadrami – starým pytle, aby do jizby netáhlo. Hliněné pekáče neměli, jenom plechy na koláče. Velké vdolky pekla hospodyně v peci na zelových listech, aby byly vespod čisté. Po vytažení z pece listy odstranila a vdolky kladla na stůl a na lavici k vychladnutí. Na peci nahoře nad sporákem stávala žehlička, *laterňa*, s kterou chodili do chléva, a dědáček Čížů tam dával sušit papuče po opravě. Stávaly tam 1–2 páry, více ne, protože opravené si hned lidé odebírali. Na peci děti spávaly, jen když byly malé – měly tam kožich a deku na příkrýtí.

Police byla v jizbě jen jedna a to nade dveřmi, široká asi 15 cm a dlouhá jako dveře.

Po okrajích měla úzkou lištu – ohrádku, jejíž okraje byly ozdobně řezané do půlobloučků.

Na této polici měl F. Číž kartáče, nůžky, hřebíky, šroubky, smolu a kalafunu. Nad postelí vpravo byl věšák – dřevěný hák, kde si vyměnkář věšel šaty. Na pravé zárubni dveří byl háček, kde visávaly dratve – kolem 20 kusů, dlouhé až k zemi. Vlevo ode dveří visela dřevěná kroupenka.

Kříž byl umístěn nad stolem mezi okny. Visel hodně nízko, takže kdo seděl pod ním na lavici, dotýkal se jej hlavou. Kolem kříže byly dva obrázky, další řada obrazů visela v koutě na obou stěnách. Bylo na nich zobrazeno Božské srdce Pána Ježíše, Panna Maria, sv. Josef a další svatí. Obrazy visely ploše na stěně, nebyly podloženy lištou. Růženec visel za kroupenkou. Nad stolem byla umístěna na trámu petrolejová lampa, hodiny visely u okna nad postelí vyměnkáře. Byly to pendlovky, ciferník měl římské číslice.

Pod vyměnkářovou postelí stával škopík s namočenými kůžemi na opravu papučí a byly tam na zemi položeny desky a na nich se skladovaly kůže a huňa na papuče. Pod postelí hospodáře stávaly necky s naloženým masem k uzení. Tyto necky si půjčovali od sousedů.

Na hlavním trámu v jizbě byly rozloženy nejrůznější potřeby, které tak schovávali před malými dětmi. Na té polovině trámu, která byla u postele vyměnkáře, měl své věci F. Číž: miškářský nůž zabalený v hadérce a v dřevěném pouzdře, břitvu v dřevěném pouzdře, nože na zakrajování koží na papuče, lahvičku s lysolem, šicí potřeby a fajku

Vybavení nově instalované expozice jizby, 1973 (foto B. Příkrýl, fotoarchiv VMP)

s míškem na tabák. Na druhé polovině trámu měli věci Lukaštíkovci: potřeby na šití, potřeby na holení – břitvu, zrcátko, misku se štětkou, zásobu cigaret. Přestože muži při holení používali břitvu, drželi si zrcátko v ruce. Všechny věci byly uloženy v dřevěných krabicích a krabičkách, celkem jich bylo 6–7 kusů.

Hračky a školní potřeby si děti ukládaly porůznu na lavicích. Boty bývaly pod lavicí.

Hůra: Na hůře nad síní hřadovaly slepice a to na dvou bidlech pod střechem. Vpravo vedle otvoru pro schodky stála truhla hospodářů a v ní bylo uloženo prádlo a některé součásti oděvů. Tato truhla měla jednu zásuvku dole, víko bylo odklopné. Nebyla malovaná, jenom natřená. Na hůře nad jizbou, přesto, že zde byl vyveden komín, byla truhla vyměnkáře a ten v ní skladoval všechno svoje prádlo i oblečení, peníze, fotografie a rodinné papíry. Rovněž nebyla malovaná. Dále zde byly sůsky s obilím a moukou, v jednom sůsku se skladovalo i uzené maso a to tenkrát, když se musely hambálky uvolnit pro uzení masa sousedům. Někdy prý se tu udilo maso i slanina ze tří prasat najednou. Na hůře nad chlévem měla hospodyně díz na chleba přikrytou dřevěným poklopem, hrnec s povídly a sůsek malý se sušeným ovocem. Vyměnkář tu měl viset kožich.

Stodola: Důležitým místem u Lukaštíků byla stodola. Ve stodole vpravo za vraty stála almárka,

kteřá sloužila jako spížírna. Zde skladovali chléb i koláče a vdolky, mouku na běžnou potřebu, potřeby k vaření, ošatky a okřínek, neculky na zadělání menšího množství těsta, kopist apod. Dále tu stála později i skříň na šaty a vanka na prádlo. Býval tu uložen také slavník, na kterém spávaly děti a který denně přenášeli odsud do jizby. Z hospodářského nářadí tu měli jen tragač, ostatní nářadí bylo uloženo v šopě mezi chlévem a obytným stavením. Brány, pluh ani vůz neměli. Ve **chlévě** za Hověžáků bývaly dvě krávy, Čížovi měli jen jednu a při polních pracích si navzájem vypomáhali se sousedem – *krávy spráhli*. Lukaščíkovi měli jen jednu krávu a povoz na polní práce s potahem si pronajímali. Chovali vždy jen jedno prase. Slepice sedávaly na hnízdě v prostorech za chlívkem pro prase v *kisně* – dřevěné bedýnce. Proutěné kukaně neměli.

V **šopě** mezi chlévem a obytným stavením bylo uloženo stelivo pro dobytek. Tam také dělával F. Číž šindel a měl tam strýčkovu stolicí, v koutě pantok a sekeru, vpravo na stěně na dřevěném háku pověšené pilky – dlouhou a obloukovou. Než převzali chalupu Lukaščíkovi, dělal šindel i v jizbě. V šopě stával také špalek na sekání dřeva, kozlík na řezání dřeva – ten hlavně v zimě a za nepohody, v koutě měly své místo motyky, dřevěné hrábě a vidle na seno. Jařmo na krávu viselo na stěně vlevo.

Vedle domovních dveří visely nosáky na nošení puten s vodou. Domovní číslo bylo plechové,

umístěné nade dveřmi. Pod střechem visel požární hák, používaný hlavně na vytahování dřeva z rozvodněného potoka. Mezi okny v čelní stěně zvenčí byla umístěna malá dřevěná schránka – kaplička – s porcelánovou soškou Panny Marie. Tuto kapličku obnovil J. Lukaščík kolem r. 1945, původní byla bez řezbování, jen obyčejná malá bedýnka a sklo bylo na ní přichyceno zvenčí hřebíky. Proč zde soška byla zavěšena a kdo ji tu umístil nelze již zjistit. V dědině podobnou věc nikdo na chalupě nemá.

Předměty, které byly v domácnosti zapotřebí jenom občas, si Lukaščíkovi půjčovali od sousedů. Byly to především velké necky na naložení masa k uzení, krmholec a stružek na zelí. *Tužák* na tvaroh neznali, dělali tvaroh tak, že ohřáté kyselé mléko vyli na čistou plachetku a tu zavěsili zavázanou nad hrnec. Mouku – i na běžnou potřebu – nabírali na slaměnou ošatku.

Informace jsou velmi neúplné, poněvadž T. Lukaščíková, poslední majitelka chalupy č. 41, si na věci rozpomíná velmi namáhavě a za tehdejší způsob života se stydí. Vzpomíná nerada a stále opakuje, že by nechtěla, aby se staré časy vrátily. Proto bylo nutné její informace doplnit pohovory se sousedy, kteří si ještě pamatovali staré zařízení č. 41.

Kout s postelí a stolem s miškářským nářadím, 1973 (foto B. Přikryl, fotoarchiv VMP)

Hlavní informátorka:

Terezie Lukaščíková, nar. 1906, bytem Študlov č. 99

Informace doplnili:

Josef Lukaščík, nar. 1929, Val. Klobouky č. 652

Jaroslav Lukaščík, nar. 1919, Študlov č. 97

J. Maček, nar. 1911, Študlov č. 61

Josef Fuchs, nar. 1905, Študlov č. 110

František Vaněk, nar. 1897, Študlov č. 86

Študlov:

Beňo Josef, nar. 1909, č. 4

Fojtíková Terezie, nar. 1904, č. 31

Chovanec Josef, nar. 1906, č. 34

Krajčová Anna, nar. 1892, č. 85

Lukaščíková Marie, nar. 1906, č. 99

Lukášová Marie, nar. 1901, č. 26

Maček Josef, nar. 1913, č. 117

Macháčová Anna, nar. 1903, č. 100

Polách Josef, nar. 1912, č. 25

Poláchová č. 23

Poláchová Františka, nar. 1907, č. 22

Strnad Karel, nar. 1900, č. 5

Vaněk František, nar. 1897, č. 86

Vaněk Josef, nar. 1907, č. 119

Úvaha nad rozmístěním základního nábytku v jizbě:

1) postel vpravo ode dveří, lavice podle zdi do rohu, stůl v koutě vpravo, almárka na nádobí v koutě vlevo. Pravděpodobně nejstarší typ

Topeniště se sporákem a tištěným vzorem kolem otvoru pece pod dymníkem, 1973 (foto B. Příkryl, fotoarchiv VMP)

rozmístění. Toto rozmístění předpokládá obsazení: hospodář s hospodyní, neprovdané dcery a synové.

2) postel vpravo ode dveří, druhá postel v koutě vlevo, stůl s rohovou lavicí v koutě vpravo, almárka vedle postele v levém koutě.

3) postel výměnkářů a druhá postel hospodáře za ní podle zdi, stůl mezi okny u čelní zdi, dlouhá lavice za stolem.

Varianta č. 2 a 3 předpokládá výměnkáře a rodinu hospodáře s menšími dětmi. Umístění stolu mezi okny bylo ve Študlově běžné již před r. 1900. Ani nejstarší informátoři si nemohli vzpomenout, že by stůl měl vyhrazené místo jen v koutě. Dokládají, že každý si rozestavil nábytek tak, jak mu vyhovoval. Snad se tu projevuje i vliv Luhačovického Zálesí – Václavík uvádí, že tradiční místo pro stůl bylo mezi okny.

Návrh na vybavení chalupy č. 41 ze Študlova:

Domovní číslo nade dveřmi: dřevěné prkénko s vyrytým číslem

síň:

šlapací žrna vlevo ode dveří, nad nimi schodky na půdu

1 putýnka na vodu

Původní podoba topeniště s plastickou omítkou, vrstvenými vápennými nátěry a šedým lemem stěn u podlahy ve Študlově čp. 41, pol. 20. stol. (fotoarchiv VMP)

u zdi za žrny: ohřeblu, ometlo, vidlice, lopář
 na zdi za žrny: pověšený píst a válek s deskou na prádlo
 na trámu nade dveřmi: fugač, tesařka, poříz
 pod žrny: bedna s papučářskými kopyty

komora:

vpravo příhrada na brambory
 naproti dveřím na zdi 1 police a na ní: 3 ošatky, soudek na kořalku, soudek na sádlo
 v levém koutě bečka na zelí
 kolem bečky na zemi čtyři hrnce hlíněné s bílým dekorem na mléko, přikryté dřevěnými poklicemi, máselnice

jizba:

vpravo ode dveří postel výměnkářů, sklínkovaná
 1 hrubá lněná plachta
 1 peřina a 2 polštáře s povlečením z modrotisku
 pod postelí: škopíček na máčení kůže, 2 široké desky, 1 zouvák
 nad postelí vedle dveří: krátký věšák s kabátem
 postel hospodáře: vyřezávaná čela, 1 lněná plachta, 1 peřina, 2 podhlavníky s povlečením z kanafasu

stůl mezi okny v čele – řezbované nohy
 2 židle s řezbovanými opěradly
 1 židle bez opěradla s koženou sedačkou – verpánek
 za stolem a za postelí lavice bez opěradla
 pod lavicí malý susek – truhlička, kde by mohly být uloženy cenné předměty, uzamčená vedle lavice almárka s dvířky
 na almárce: moždíř, dřevěný svícen, sklenice s kořalkou a sklenice na pití kořalky
 lavice s příhrádkou: 3 hlíněné hrnce různých velikostí, 1 hlíněný džbán, slaměný věchet, 1 neculky, 1 okřínek dřevěný, dřevěná miska, lopatka na těsto, 2 dřevěné pokličky
 pod lavicí škopík na mytí nádobí u almárky dřevěný stojan na louče
 na zdi u pece: dřevěný vařešník – 2 vařechy, 1 švrlák, 3 lžice dřevěné, cedník na šišky, schránka na zápalky
 kútek: 2–3 hrnce železné, 1 hrnec železný v čelustích, malování kolem čelustí
 na sporáku: 1 železný hrnec, žehlička na želízka pod pecí košík s dřevem a železný hrnec na popel na peci: malý slamníček, 2 sešitá prostěradla na přikrytí
 na peci nad sporákem: svazek loučí, papuče obšité koží
 na zápece vpravo: laterňa do chlěva a hrotek na mléko
 na bidle: hrubá látka místo ručníků a utěrek
 mezi okny v čele: kříž s věnečkem umělých květů, za ním kočičky
 2 obrázky po stranách – P. Maria Zašovská a P. Maria Hostýnská
 nad stolem v rohu na obou stěnách: barvotisky svatých
 vlevo dveří dřevěná kropenka, za ní růženec a kočičky
 nade dveřmi police dřevěná, na ní loubková krabice
 na trámu: 4–5 dřevěných krabic, fajka, pytlík s tabákem, kalendáře, knížky modlitební
 nad postelí výměnkáře u okna malované hodiny – pendlovky
 nad postelí hospodáře vedle okna zrcátko na zdi pověšené
 na lavici mezi postelí a stolem: miškářská kabelka, dřevěné pouzdro,
 u lavice hůl, vysoké boty
 na posteli a přes pelest postele: kabát, 2 košile,

klobouk, batoh na záda
pod lavicí dětské hračky – vozík, dětské boty –
papučky

šopa: strýčkova stolička, špalek na sekání dřeva,
kozlík na řezání dřeva,
vzadu v koutě: dvoje dřevěné hrábě, 2 motyky,
1 vidle na seno,
v protějším koutě: pantok
na zdi: 2 pily – oblouková a dlouhá, pytel do lesa
na záda, jařmo
stolička na praní prádla
vedle dveří na zdi zvenčí nosáky na vodu – dřevě-
né, u dveří metla proutěná,
vpravo pod oknem z jizby 5 otýpek
o stěnu stodoly opřený tragač
před dveřmi do chléva naznačené hnojiště

Výtah z textu pro průvodce

Chalupa č. 41 pochází ze Študlova, dědiny z již-
ního Valašska, a její zařízení odpovídá situaci
z rozhraní 19. a 20. století. Tenkrát v této obci
byly převážně chalupy dřevěné, s hliněnou
podlahou v síni, komoře i v jizbě. V síni stávala
téměř v každé chalupě za dveřmi žrna – mlynec
na mletí obilí.

Velkou část jizby zabírala pec, ke které se ještě
před rokem 1900 začaly přistavovat cihlové,
později kachlové sporáky. V peci se pak jen
peklo, na sporáku se vařilo. Stěnu kolem čelustí
pece hospodyně čas od času – hlavně přes
svátky – zdobily tak, že si vyřezaly z bramboru
jednoduché tiskátko a tím pak, nebo jen prstem
hustým vápnem tiskly ozdoby. Komíny odvádějící
kouř z pece a sporáky byly vyvedené na půdu pod

střechu, takže šindele a krov byly vespod silně
zčernalé. V rozptýleném kouři se na hambáčkách
a bidlech udilo maso a slanina.

Študlov byl vesnicí malozemědělců a šindelářů.
Byl však také okrajovou obcí oblasti, ze které
za Rakouska-Uherska pocházel největší počet
zvěrokleštíčů – *miškářů*. Rozcházeli se z domovů
na jaře do Polska, Uher, Slavonie a do Německa,
přede žněmi se vraceli a na podzim znovu odchá-
zeli do stejných míst na dobu 4–5 neděl. Bylo to
zaměstnání toulavé, ale zato výnosné.

Chalupa č. 41 je vybavena tak, jako by v ní žil vý-
měnkář a jeho syn s rodinou. Starý hospodář byl
lesním dělníkem, syn volil již výnosnější zaměst-
nání – miškářství. Otec rodiny se právě vypravuje
na cesty: má přichystanou miškářskou kabelu,
nožičky, klamky, rožek s prachem, břitvu, dále
silnou hůl a vak na záda. V něm si ponese osobní
prádlo a jídlo na dobu, než se dostane do míst,
kde si vydělá na stravu. Doma zatím obdělají malé
hospodářství a otec se vrátí právě včas ke žnám.
Blížkost Valašských Klobouk, kde se soustředila
výroba známých klobouckých papučí, dávala
možnost přivýděлку ženě tím, že prošívala po-
dešve pro papučáře. Byla to příležitostná práce,
při které, když jí bylo dost, pomáhala celá rodina.
Výminkář navíc ještě papuče sousedům opravoval,
podšival je kůží a dovedl i celé papuče ušít.
Šopa mezi obytným stavením a chlévem byla
místem, kde se skladovalo drobné hospodářské
nářadí a kde starý hospodář strouhal na výdělek
šindel, vyráběl hrábě, lopaty a jiné hospodářské
nářadí. V zimě se s celou touto výrobou stěhoval
do jizby.

**Oživená vánoční
expoziční, 1990
(foto B. Příkryl,
fotoarchiv VMP)**

SUMMARY

ŠTUDLOV NO. 41: LIFE AND HOUSING IN THE VILLAGE

Wallachian Open-Air Museum - Študlov - field survey - applied ethnology - indoor installation design - furnishing of the homestead - exhibit

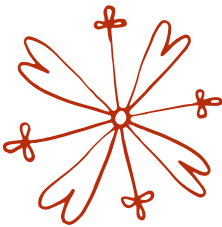
As a complement to the study of trueness and authenticity of presenting folk culture in the exhibits of the open-air museum, editors are happy to include a practical demonstration of planning and the implementation of an installation in a residential house from Študlov, a part of the Wallachian Village complex. The authors appreciate the exhibit as a very good combination of witnessing and detailed historic-ethnographic research aimed not only at a particular family, but also at the life in the village of which the structure was once part.

The results of the field surveys of 1973 and the installation design were authored by Marie Salichová, a specialist staff member of the museum. She summarised all the information collected while travelling to meet informers to form a research report that the editors make available in this publication by reprinting it. The facts about the life of those dwelling in the house in the time period of choice are reflected in the description of the equipment of the resi-

dential part of the house. To create the libretto, Salichová also made use of her own imagination and talent of getting into the selected period of time and putting herself in the place of the family in their story. This way she was able to present, in a credible manner, the family relationships and their everyday life while giving an indication of the family's livelihoods.

The indoor exhibit still exists inside the building, albeit with minor modifications at present. For Christmas in the Village scheme, the furnishing of the chamber is being completed with special gifts for children - tropical fruit and toys that the father had brought from his travel for livelihood as gelder. The table is set in a traditional fashion.

Likewise the part of the documentation involving study material to support those guiding the visitors through the complex was important. The author applied the results of research in the document, placing the emphasis on the employment of people in Študlov in the late 19th and early 20th centuries. An effort to make the visitor familiar with gelding, a special profession that employed a number of men in the village, is also evident in the text.

Sídelní prostředí a kulturní krajina na Valašské dědině

Od autenticity ke sterilitě a zpět?

Mgr. Radek Bryol

Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm
Palackého 147, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm
bryol@vmp.cz

ÚVODEM

Dnes si umíme jen nelehce představit velké členité plochy obdělávaných polí, luk a pastvin, šplhajících po příkrých svazích až do vysokých poloh. Už zapomínáme na to, že si naši předkové půdy vážili a svou každodenní prací dokázali účelně využít každý kousek země.

Minulé století zcela uzavřelo starobylé tradice obživy našich předků. Přesto se i v současnosti můžeme v naší krajině setkat alespoň s *fragmenty* starého světa. Areál *Valašská dědina*, který je součástí Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm (dále také VMP), se stal místem, které by mohlo dokumentovat stavby i horskou kulturní krajinu se všemi přirozenými prvky.

Pravdivé ztvárnění sídelního prostředí i přiléhající krajiny by proto nemělo stát při činnosti Valašského muzea v ústraní, zvláště když možnost tyto reálie prezentovat patří k základním a specifickým prostředkům muzeí v přírodě. Zároveň má muzeum jedinečnou možnost příznivě ovlivnit vztah člověka k dnešnímu prostředí, k udržování či alespoň kladnému vnímání posledních prvků staré kulturní krajiny a poučení z jejich přirozenosti.

Areál označovaný jako *Valašská dědina* vznikl při rožnovském muzeu v přírodě na původní polní trati zvané Stráň od počátku 60. let 20. století. Tento prostor byl charakteristický rozlehlými terasami vzniklými intenzivní orbou během tradičního zemědělského hospodaření do poloviny 20. století. Díky omezené realizaci hospodářsko-technických úprav spojených s kolektivizací se v celé ploše plánovaného areálu zachovaly charakteristické krajinné terénní prvky, především objemné naorané terasovité meze. Tyto prvky byly do expozice muzea přežaty pouze částečně již ne ve svém původním významu a směřování, a to z důvodu potřebné minimalizace měřítka v prezentaci. Přesto právě ony dotvářejí v areálu charakteristickou atmosféru. Jako zemědělsky využívané prostředí byla celá plocha původně odlesněná, s výjimkou větší části lesa přiléhající k areálu až na hraně příkrého svahu nad řekou Bečvou, na vrcholu Karlova kopce a na několika dalších místech, čímž byl částečně vytvořen rámec budoucího muzea. Celou řadu porostů bylo nutné na počátku budování teprve založit, a to jak k odclonění od současného města Rožnova, tak

Nový Hrozenkov – na členitých políčkách stoupajících až do vysokých poloh jsou kolky se sklizeným obilím, 1925 (foto K. Langer, fotoarchív VMP)

k vymezení jednotlivých dílčích částí. Primárním zájmem památkové péče jako iniciátora vybudování areálu bylo přirozeně přemístění ohrožených staveb.¹ Iniciativou vedení muzea se však vytvářelo pro zachráněné stavby také charakteristické prostředí. Citlivých návrhů se zhostil ředitel Jan Rudolf Bečák, na jehož záměry navázal Václav Tetera, který se stal v roce 1974 vedoucím samostatného Zemědělského oddělení a celou problematiku rozvíjel na vysoké úrovni.²

Ve studijních materiálech pro průvodcovskou službu z roku 1978 vyčteme snahu o prezentaci lidového stavitelství v potřebném kontextu: „*Ta nová část muzea chce veřejnosti přiblížit vesnické prostředí starého Valašska včetně krajiny tak, jak jsme o něm zpraveni jednak z archivních pramenů, jednak na podkladě dřevěných staveb z 18. a 19. století. Zasazovali jsme stavby v poměrně přesné koncepci s krajinným reliéfem, v němž*

se tyto chalupy kdysi skutečně nacházely. Studium krajiny, jejích proměn a její tváře je nedílnou součástí národopisného a urbanistického výzkumu našeho muzea. ... Můžeme však sami sobě a všem lidem v naší technické době ukazovat krásné vzory hluboce lidského estetického citění, které vyplývá z řádu života a jeho účelných forem. ... Snažíme se však nejen důkladnou dokumentací přenesených staveb samých, ale i přesným vytvořením jejich okolního prostředí vyvolat stejný dojem, jaký tyto sruby vyvolávaly kdysi v krajině i ve vesnicích.“³ V návaznosti na primární záchranu a transfer prvních objektů lidového stavitelství do areálu se až dodatečně tvořily scénáře jednotlivých expozic. Zájem tvůrců scénářů o exteriérové prostředí usedlostí a objektů je v rukopisech reflektován různě, stejně jako se různila snaha o jeho ztvárnění ze strany příslušných oddělení muzea. Z toho může plynout rozdílná míra řešení této problematiky také v současné expozici.

Do dalšího směřování prezentace krajiny a hospodaření v areálu *Valašská dědina* zasahoval od počátku 21. století zejména emeritní ředitel muzea Vítězslav Koukal a později také odborný náměstek Radoslav Vlček, oba se zemědělskou specializací. V tehdejší době se příslušná

1_BRYOL, Radek. Historie výstavby areálů muzea. In: ROMÁNKOVÁ, Eva (ed.). *Uchováno budoucím generacím. Devadesát let sbírkotvorné činnosti Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum, 2015, s. 24–51.

2_TETERA, Václav. Vznik a vývoj zemědělství ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. *Národopisné aktuality*. 1984, 21, s. 247–258.

3_*Studijní materiály pro průvodcovskou službu Valašského muzea v přírodě*. Rožnov pod Radhoštěm, 1978.

aktivita Valašského muzea zaměřila především na chov hospodářských zvířat, stabilní úspěchy vykazují také udržování genofondových sbírek. S celkovým prostředím úzce souvisí také činnost stavební, která je ve struktuře muzea zastoupena technickým útvarem. Rozsáhlejší dostavba areálu v rámci norských grantů v letech 2007–2010 se věnovala především stavbám samotným, avšak dotvoření jejich prostředí bylo opomenuto. Zemědělské i doprovodné stavební činnosti jsou během roku prezentovány v několika programech, už méně mají návštěvníci některé činnosti možnost vidět i při běžné prohlídce. Celá problematika komplexní péče o prostředí muzea není tedy jen otázkou zemědělského oddělení, ale prolíná se napříč muzeem do aktivit technického i provozního útvaru.

SOUVISLOST AREÁLU VALAŠSKÉ DĚDINY S DALŠÍMI ČÁSTMI VALAŠSKÉHO MUzea

V úvodu je třeba zamyslet se nad posláním muzejní *Valašské dědiny* v kontextu jednotlivých areálů. Na základě provedených analýz⁴ je při úvahách nad současným stavem nutné podotknout, že všechny zpřístupněné části se vyznačují svou torzovitostí. Běžný návštěvník mnohé neduhy přehlédne, ale člověk znalý, či dokonce odborník si nedokonalostí všimá. Na vině je zejména rozsáhlost existujících koncepcí a jejich

4_Zpracovány s využitím koncepčních materiálů VMP především jako podklady k proběhlým jednáním Vědecké rady nebo k citovaným publikačním výstupům.

Původní členění pluziny je i v současnosti nejen v Lidečku dobře patrné, 2014 (foto R. Bryol, fotoarchiv VMP)

proměnlivost v závislosti na čase, výměna personálního obsazení a s tím související změny názorů. A třeba přiznat, že snad také nevelký zájem a opomíjení. Přesto se tyto problémy průběžně řeší v různých rovinách v rámci koncepční činnosti VMP a meziútvárové spolupráce, přičemž se snažíme dospět ke stabilizaci a kompletaci jednotlivých areálů.

Další areál muzea – *Dřevěné městečko* – se již stal po takřka jednom století existence unikátním dobovým příkladem záchranu dřevěných staveb. Ve 2. polovině 20. století *Dřevěné městečko* navíc posloužilo již v duchu nových myšlenek jako prostor pro záchranu několika dalších ohrožených objektů i jako vytvoření zázemí pro folklorní akce a další kulturní pořady. Logicky se nabízí otázka, zda tento areál k blížícímu se stému výročí otevření Valašského muzea v roce 2025 více nepřipodobnit původním představám Bohumíra Jaroňka, jednoho ze zakladatelů muzea, tak, aby byl stabilizován a opodstatněn charakter tohoto místa. Například dotvořením exteriérového prostředí podle Jaroňkových výtvarně pojatých představ a písemných pramenů⁵ či rekonstrukcí některé z dobových interiérových expozic. Tak by se ukázal ojedinělý dobový přístup ke stavebním památkám. Připravovaná rekonstrukce rožnovského náměstí v *Dřevěném městečku* se jeví především v případě unikátnosti tohoto areálu jako nepřilíš šťastné řešení, připomeneme-li nedobré zkušenosti s řemeslnou kvalitou prováděných staveb v nedávné minulosti. Celou situaci by navíc zkomplikovala složitost odborné přípravy rekonstrukcí měšťanských domů i možnosti vybavení interiérových expozic. V případě rozhodnutí o zachování areálu *Dřevěného městečka* v původní Jaroňkovské podobě je v kontextu

5_Podobně, jak se podařilo například v norském Oslo, kde byla k výročí muzea do původní podoby uvedena kolekce staveb krále Oskara z roku 1881, která dala základ tamějšímu muzeu v přírodě. Viz MORK, Paal. *Norsk Folkemuseum. The Open-Air Museum*. Oslo: Norsk Folkemuseum, 2003.

očekávaného výročí nejvyšší čas k přípravě a realizaci vhodných zásahů a úprav.

Valašská dědina se s nadsázkou profiluje jako areál reprezentující autentickou podobu venkovského života ve 2. polovině 19. a první polovině 20. století. Průběžně se realizuje dostavba hospodářského zázemí u několika nedokončených usedlostí. Náročná je, tak jako v jiných areálech, sama údržba staveb a rozličného zázemí, stejně jako péče o rozsáhlé plochy zeleně různého druhu. Tento text se věnuje právě nedostatům kolidujícím s profilací areálu.

Obdobné problémy jako na *Valašské dědině* cítíme i v areálu *Mlýnské doliny*, kterou můžeme aktuálně definovat jako unikátní funkční sbírku technických staveb v relativně přirozeném prostředí. Tento prostorově omezený areál nedovoluje takový rozmach jako *Valašská dědina*, přesto by řešení některých záležitostí mělo podléhat obecným principům navrhovaným v tomto textu.

Odbornou i fyzickou kapacitu pracovníků i finančních prostředků začíná postupně zatěžovat koncepční příprava a realizace nového expozičního areálu *Kolibiska*, kde by se měl prezentovat salašnický způsob chovu ovcí, prvky horského hospodaření a výroby i další aspekty života v nejvyšších horských polohách. Je třeba upozornit, že v tomto areálu bude zcela zásadním expozičním prostředkem charakter kulturní krajiny v návaznosti na les, stejně jako zobrazení specifických hospodářských technik, které se ve stávajícím areálu *Valašská dědina* nedaří realizovat ani v jejich historicky mladší podobě. Na *Kolibiskách* bude nutné rovněž přirozené řešení mnohých stavebních detailů, které jsou v horském prostředí zvláště specifické. Zmiňme

Na údolní zastavěnou osu obce navazují lány zemědělských pozemků orané podle terénních možností v maximální možné míře. Lidečko, 1950 (převzato z kontaminace.cenia.cz)

základní hrubé opracování materiálu staveb a hrazení, provizornost sezónních staveb apod. Také proto je nutné se na tyto záležitosti zaměřit už v existujících areálech, aby realizací *Kolibisek* nevzniklo jen další *expoziční torzo*.

SOUČASNÝ STAV A MOŽNOSTI ŘEŠENÍ

V současnosti neexistuje ve Valašském muzeu v přírodě materiál věnující se komplexně prezentaci exteriérů a kulturní krajiny, přestože se jedná o odborně, časově i personálně náročnou problematiku. Připomeňme, že u každé z interiérových expozic je nedílnou součástí její scénář. Celkové pojetí i dílčí části areálu *Valašské dědiny* byly v poslední době řešeny na různých úrovních od rozhodnutí Vědecké rady a Muzejní ústavní rady VMP přes mnohdy nahodilé a různě kompetentní rozhodnutí vedoucích pracovníků až po reflexi nejrůznějších připomínek pracovníků bývalých. Tato různorodost názorů a související nejasnost způsobuje kolize napříč různými složkami muzea. Bývá obtížné najít konkrétní řešení a především dosáhnout stabilní stav, a to zejména v tak specifické problematice agrikultury, péče o vegetaci a její dlouhodobé udržitelnosti.

Mnohé návrhy na řešení problémů naznačené i v textech vzešlých od vedení muzea nebyly dosud realizovány, jako například některé vize z materiálu *Podněty k ideové koncepci expozičního zaměření objektů areálu Valašské dědiny*, sestave-

Nový Hrozenkov – předobraz muzejní hrozenkovské terasy. V pestrém prostředí jsou patrné různé druhy stromů, různé formy hrazení a zahrádky, 1925 (foto V. Fabian, fotoarchiv NM)

ného tehdejších odborným náměstkem Danielem Drápalou a garantem areálu Radoslavem Vlkom v roce 2006. Ve stejném období a prakticky až doposud se k této problematice vyjadřuje dlouholetá odborná pracovnice a znalkyně etnografických reálií Marie Brandstettróvá, přičemž většina jejich konstruktivních podnětů nebyla dodnes vyslyšena. Zásadní praktické zkušenosti a návrhy najdeme také v článcích dlouholetého vedoucího zemědělského oddělení Václava Tetery, který se snažil na základě své erudice o precizní prezentaci agrikultury.⁶ Předkládaný materiál je v rozšířené verzi s návrhem podrobných řešení k dispozici pro příslušné pracovníky muzea a klade si za cíl potřebné zásahy především dlouhodobě stabilizovat. Text, opírající se zejména o etnografické reálie, reflektuje především prvky a detaily mikroprostředí dvorů, intravilánu obcí i širší kulturní krajiny. Neřeší podrobně záležitosti biologické týkající se skladby prezentovaných rostlin a hospodářských zvířat. Jsou reflektovány také záležitosti provozní, přičemž je přihlédnuto k poznání dalších muzeí v přírodě v ČR a v zahraničí

6_ Současný stav komentován například v textech TETERA, Václav. Základ a reálné perspektivy agronomie ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. In: *Almanach k 75.*

a současně sledováno minulé počínání VMP, kdy mnoho z navrhovaného již probíhalo. Částečně je zohledněno také respektování specifík návštěvnického provozu muzea a jeho bezpečnosti. Spousta navržených opatření však s bezpečností a požadavky návštěvníků nijak nekoliduje, ale právě naopak může přispět k jejich výjimečnému zážitku při setkání s prezentovanou skutečností. Materiál by měl být podkladem k důslednému a systematickému postupu pro současnou

výročí založení Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2000, s. 133–142; LANGER, Jiří. Úspěchy a prohry Valašského muzea. *Museum Vivum.* 2014/2015, X, s. 74–84; BRANDSTETTRÓVÁ, Marie. *Co bych ráda na VD viděla.* [nearchivovaný rukopis], 2006; BRANDSTETTRÓVÁ, Marie. *Zamyšlení nad areálem Valašská dědina VMP.* [nearchivovaný rukopis], 2013; Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, pomocný sbírkový fond Rukopisy, inv. č. R 541. DRÁPALA, Daniel. *Podněty k ideové koncepci expozičního zaměření objektů areálu Valašské dědiny.* 2006; VLK, Radoslav. *Východiska pro přípravu koncepce interpretace historické krajiny a její hodnoty v expozicích jako ojedinělého prezentačního fenoménu v muzeích v přírodě.* [podklad pro jednání vědecké rady], 2013; K problematice se vyjadřuje také Vědecká rada VMP, jako poradní orgán ředitele, např. Zápis z jednání Vědecké rady Valašského muzea v přírodě ze dne 20. června 2014, Zápis z jednání Vědecké rady Valašského muzea v přírodě (ze dne 13. prosince 2013).

i budoucí práci s prostředím v areálu. Tu je dále možné kreativně rozvíjet invencí kompetentních spolupracovníků a konkrétních specializací, které jsou v rozsáhlé struktuře VMP k dispozici.

Všechny uvedené zásahy a návrhy vycházejí z publikovaných pramenů a archivních písemných či ikonografických materiálů a podkladů týkajících se konkrétně areálu, dále z dochovaných terénních reálií. Jsou průběžně konzultovány

Valašská dědina – pod hrozenkovskou terasou jsou relativně autentická pole, v pustém prostředí okolo staveb však chybí čítné prvky, 2016 (foto R. Bryol)

především s bývalými pracovníky a odborníky na kulturní krajinu regionu, vesnickou zástavbu a tradiční hospodaření.⁷ Text nechce být kritikou práce současných ani bývalých pracovníků muzea, k nimž mladistvý pisatel vzhlíží s úctou plynoucí z jejich dlouholetých zkušeností. Autor však není smířlivý s argumentací danou snahou mnohé záležitosti ulehčit, odbýt a zesměšnit, a to zvláště v tak mimořádných podmínkách, které muzeu zajišťují přízeň jeho zřizovatele, provozní zázemí, personální obsazení a jeho významná tradice. Erudovaná péče a smysluplné rozvíjení expozičních celků muzea po všech stránkách by

7_Ing. Vojtěch Bajer, Ing. Václav Tetera, CSc., Mgr. Marie Brandstetterová, PhDr. Jiří Langer, CSc., Vanda Vrllová, Michal Chumchal, ze současných spolupracovníků s Ing. Šárkou Kramolišovou, Miroslavem Románkem a Mgr. Petrem Lidákem

měly být primárním zájmem naší činnosti. Také od propagované metodické funkce i stabilního renomé VMP nejen ve sféře agrikultury a věrohodnosti expozic by se dala očekávat precizace této zanedbané problematiky.

Některé záležitosti se v exteriérových expozicích a prezentaci agrikultury v areálu *Valašská dědina* daří realizovat, ale stranou zůstává důsledné řešení mnohých prvků tradičního zemědělského hospodaření a přirozeného využití krajiny i charakteru prostředí dvorů. Jestliže právě muzeum v přírodě umožňuje tyto prvky prezentovat, je škoda je nevyužít. Vždyť tyto možnosti byly připomenuty například v mnohých příspěvcích na rožnovské konferenci Muzeum a identita v roce 2015 a jsou také obsahem konference Poslání a budoucnost muzeí v přírodě v ČR.⁸

Opomíjené prvky je možné rozdělit do dvou kategorií:

1. Prvky statické – vyžadují jednorázové řešení a následnou údržbu, například zpevněné povrchy cest, drobné stavby, hrazení ploch, stabilně odložený inventář.

2. Prvky dynamické – především sezónní práce s prvky sklizně, příprava dřeva, letiny, prezentace údržby a stavebních technologií aj., které vyžadují systematický každodenní nebo sezónní přístup provázaný s oživovací/prezentační činností.

Obě kategorie spolu úzce souvisí, mnohé z prvků leží na pomezí a lze je vhodně a efektivně provázat – uložení dřeva na otop, jež logicky potřebuje průběžnou manipulaci; uložení sušáků na trávu, seno a obilí; uložení stavebního materiálu, z něhož je možné budovat a opravovat statické prvky; naorané terasy, které je možné každoročně rozšiřovat; sbírání kamení a ukládání do hromadišek; ořezávání letorostů – letiny, její sušení pod přesahy střech a následné stláni či krmení aj.

Ve velmi zjednodušené podobě vychází hospodářské využití krajiny v minulosti, tedy základní vjem z historického prostředí, který by měl být patrný na *Valašské dědině*, ze základního principu – snahy po maximálním využití k prospěchu člověka, tedy užití ploch především k orbě, při-

8_Např. využívání výrazových prostředků muzeí v přírodě, autentická, pravdivost prezentované skutečnosti, kvalita věrohodnosti.

**Valašská dědina –
Nový Hrozenkov čp.
10. Některé stavby
ve VMP byly za
účelem vytvoření
přírodního
terénu založeny
na navážce, kde je
následně ozelenění
složitě, 1992 (foto
E. Ondrušková,
fotoarchiv VMP)**

padně pastvě, na úkor lesa a jakýchkoli porostů bez zjevného užítku. V této souvislosti je důležité průběžné získávání dřevina na otop i využití stromového listí ke krmení a stlaní. Nutné je rovněž docílit dosud chybějícího zabydleného charakteru některých dvorů, což lze kromě lidí a hospodářských zvířat dosáhnout také statickými prvky expozice, především příslušnou vegetací či uložením nejrůznějšího materiálu a odloženého inventáře, přičemž právě problematika degradace sbírkových předmětů zůstává jedním z metodických problémů činnosti muzeí v přírodě.⁹

Jako jednu z nejviditelnějších odchylek areálu *Valašské dědiny* od historické krajiny uvedme právě minimální rozsah pluziny a její nelogické situování. V celém areálu najdeme různá místa bez jakéhokoli praktického využití v rozporu s historickými realitami. Orná půda končí uprostřed zelených ploch a nedoléhá až ke komunikacím, anebo je velmi vzdálena od okrajových neregulo-

vaných porostů, které svým stínem nedovolují její užítkové rozšíření. Rovněž mnohé meze dělicí políčka jsou předimenzované. Alarmující je nedávný neuvážený zánik některých už dobře patrných dlouhodobě naorávaných teras. Ke zmenšení orby došlo postupně, kromě neznalosti realit právě velkým rozšířením korun stromů na úkor přírodního zemědělského využití půdy, včetně snahy o pohodlnější otáčení při orbě či úklidu sněhu. Určitý vliv na zmenšení políček má také potřeba pastvy dobytka, jehož počet postupně narostl.

Masivní koruny mnohých stromů nekorrespondují s původními, z dnešního pohledu necitlivými, přesto pro charakter krajiny v našem regionu zcela zásadními a běžnými přístupy ořezávání výhonů na *letinu* pro zimní krmení dobytka. Košaté koruny všech stromů tvoří dnes objemově převládající složku ve vnímání celého areálu. Naopak v mnohých místech chybí nízké patro keřů, které zaniklo během přizpůsobování areálu názorům zahradní architektury. Zvláště byla-li údržba a korekce korun delší dobu opomíjena a zanedbána, může se nyní mnohé z navrhovaných zásahů jevit jako příliš radikální či nepřiměřené. K tomuto tématu ještě vzpomeňme komentář Bohumíra Jaroňka k zeleni v parku Hájnici z počátku budování muzea: *„Musejnímu spolku se nemohou dokázat žádné devastační úmysly; každý pěkný strom je nám cenný, ale je taky jisto, že naše Museum v přírodě stojí dosud v lese: schází mu vesnická idylčnost s ovocnými stromy a palouky, a slunce především.“*¹⁰ Nikoli idylčnost, ale *pravdivost* je nutné obnovit právě

9_Velice přirozená je například sešlapaná plocha před vstupem do chalupy z Horní Bečvy; udusaný povrch pod kůlnou u formanské usedlosti z Velkých Karlovic Jezerného čp. 37 i úvozová cesta z tohoto dvora vedoucí k lesu; některé plochy dvora z Velkých Karlovic Jezerného čp. 38 neposypané kamenivem a zde odložené nástroje; trasování komunikace úzkým dvorem ze Študlova; meze nad Šturalovou usedlostí; švestky kolem sušárny ovoce; ovocné stromy kolem usedlosti z Valašské Polanky; výsadba zahrádek, potěší členitá políčka a několik dalších míst.

v areálu *Valašské dědiny*. Samozřejmě není možné paušálně vše ořezat, přičemž jsme si vědomi potřeby košatých korun stromů v soustředěném centru dědiny, což vytvoří vhodný kontrast prostředí centra obce a odlehlejšího pasekářského osídlení. Kromě rutinních bezpečnostních ořezů stromů začala nově spolupráce s certifikovaným arboristou, který se znalostmi současné praxe a zároveň historické podoby listnatých stromů začal potřebná opatření citlivě realizovat. Řešení a vzhled mnohých komunikací jsou dalším problémem. Jako nutnost se jeví požární

Velké Karlovice – Jezerné čp. 38, kolem usedlosti jsou dobře patrné listnaté stromy, především jasan, pravidelně ořezávané na letinu, 1962 (foto J. Fiala, fotoarchiv VMP)

zpevněná osa napříč celým areálem, kde by však současné technické možnosti jistě dovolily autentičtější povrch. Ostatní cesty je možné udržovat rovněž tradičními způsoby – odvodnění svodnicemi, štětováním či zpevněním kamenem nebo jinými známými detaily. I takto udržované cesty mohou stejně jako dosud v návaznosti na hlavní osu dotvářet přirozenou síť, zároveň vhodnou pro starší návštěvníky i hendikepované. Ani méně zdatný nebo hendikepovaný návštěvník by tak nebyl omezen v přístupu k většině expozičních

10_Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, S III 01. Spolková činnost, Musejní spolek v Rožnově. Inv. č. A 21189, s. 3.

objektů po navržené bezbariérové síti.¹¹ Některé doplňující komunikace mimo tuto síť mohou mít hůře schůdnou nezapevněnou podobu. Stávající využívání průmyslového kamenu různých frakcí je sice nejjednodušší řešení, ale neodpovídá prezentovanému prostředí a období. Tyto nepřirozené povrchy byly zdůvodňovány potřebou návštěvníckého provozu a předpokládanou neschůdností v případě jejich odstranění. V některých muzeích i dosud na venkově se setkáváme se systémem tradičních komunikací, kde běžná údržba jako zasypávání výmolů, údržba svodnic a jiné práce zabezpečují bezproblémový provoz. Navrhované spektrum původních úprav a jejich realizace může k této problematice přispět přirozenějšími způsoby. Na *Valašské dědině* nebyla dosud tradiční řešení prosazena, v současnosti alespoň nepřibývají plochy s průmyslovým kamenivem. Další opomíjenou záležitostí je vytvoření některých drobných staveb. Předně jmenujme nedostatečně prezentovanou typologii plotů včetně tradičních detailů a způsobů zpracování. Vždyť již jeden ze spoluvůrců areálu Na Stráni, pedagog a výtvarník Karel Langer, vytvořil kromě čtýných návrhů řešení prostředí i interiérů usedlostí také soubor kreseb různých typů plotů a ohrad vhodných pro Valašské muzeum, kompetentními osobami materiál zcela zapomenutý a v areálu využitý jen v případě třech opakujících se druhů hrazení, které se postupem času vyvinuly z dříve pestré skladby. Uvedme příklad ze Salcburského muzea v přírodě v Rakousku (Salzburger Freilichtmuseum). Tam nejenže v expozici v přírodě dbají mezi čtýnými stavebními detaily a ztvárněním prostředí také na formy hrazení, ale v jedné ze sýpek mají dokonce o typech plotů a ohrad expozici s modely a fotografiemi. Také v tištěném průvodci muzeem je o nich pojednáno v samostatné kapitole.¹² Tak si v muzeu váží zdánlivě marginálie. I v našich krajích bývaly podoby hrazení neméně pestré.

11_Tak, jak je řešeno v některých zahraničních muzeích v přírodě – v mapě muzea jsou u cest vyznačeny jejich sklony a místa hendikepovaným nedostupná jsou označena piktogramem.

12_BECKER, Michael a BRUNNER-GAUREK, Monika. *The Salzburg Open Air Museum Guide*. Salzburg 2012, s. 99.

I v současnosti se na vesnicích setkáváme s tradičními prvky sklizně, ostrévky sena na Novém Hrozenkově, 2016 (foto R. Bryol)

Nevhodné je také řešení staveb samotných či některých kamenných opěrných zdí formou jakéhosi obkladu nebo s použitím betonu, přičemž takové konstrukce bývají v terénu i v daleko větších dimenzích řešeny z neopracovaného kamene bez použití maltovin. V tomto kontextu je třeba zmínit velký problém získávání větších objemů stavebního kamene místní provenience. Za doplnění do vhodných míst by dále stály také ostatní drobné stavby zasazené do krajiny, jako například výklenková kaplička na rozcestí nad lidečským fojtstvím, koncipovaná již dříve k počtě budovatele areálu Jana Rudolfa Bečáka, nebo další studny, studánky či udírna.

Rozsáhlé plochy jednotlivých střech a střešní krajiny jsou ve vnímání návštěvníka rovněž důležitým elementem. Jejich současná až líbezná udržovanost a palisandrová uniformita může prospívat kondici některých objektů,¹³ ale neodpovídá původní podobě. Průběžné vyměňování šindelů alespoň na některých objektech by přispělo nejen pohledové autenticitě střešní krajiny, ale také přirozené šetrnosti, kterou naši předkové vynikali. Argument o nemožnosti nebo složitosti výměny jednotlivých šindelů místo celé střechy je na zvážení. V minulosti muzea a dosud i jinde existují příklady, že lze krytinu opravovat postup-

13_Některé z nich přesto trpí naplaveným terémem v okolí, který mnohdy sahá až po první srubnice, například fojtství z Lidečka – obytný dům a stodola, stánisko z Karolinky – Rakošového nebo chalupa z Prlova.

ně, neohledně na rozdíl vynaložených financí při těchto odlišných postupech.¹⁴ VMP v současnosti zahajuje spolu s Ústavem teoretické a aplikované mechaniky AV ČR dlouhodobý pokus trvanlivosti šindelů v závislosti na použitém materiálu, povrchové úpravě a podmínkách prostředí. Samostatnou problematikou pak je užití dalších druhů krytin jako slaměný došek, kůra, těrový papír, keramické a betonové tašky, které časově i prostorově zapadají do současné expozice.

Do možností živé prezentace hospodaření v minulosti zasahuje také další problém – mizení autentických nositelů i přílišná modernizace technologií posledními nositeli, včetně pracovníků muzea.¹⁵ Vždyť prakticky na celou společnost v různé míře působí touha po současné estetice pseudookrasných zahrad s jejich bizarní úpravou a příslušenstvím. Záleží rovněž na subjektivním

14_V případě technické nemožnosti návrhu doporučujeme zhotovení pokusné plochy na tyto úpravy ve stavebním dvoře VMP. Problematiku zmiňuje například LANGER, Jiří. Úspěchy a prohry Valašského muzea v přírodě. *Museum vivum*. 2014/2015, X, s. 74–84. K této problematice se nad rozborem fotografií v poslední době vedla neformální diskuse na setkání Institutu lidového kulturního dědictví v Chmelíku u Litomyšle. Průběžná údržba je běžná na dalších památkách lidového stavitelství, například průběžné krytí poškozených ploch na Kotulově dřevěnce v Havířově – Bludovicích, v zahraničí zcela přirozeně například Ballenberg ve Švýcarsku.

**Lidečko – Popelišovy
paseky, polní cesta
je i v současnosti
odvodněna mělkou
stružkou, 2014 (foto
R. Bryol, fotoarchiv
VMP)**

zájmu, nadšení a invenci konkrétních zaměstnanců, což může tvořit zcela zásadní aspekt v zvláště komplikované personální hierarchii VMP.

V mnohých činnostech a aktivitách spjatých s historií jsme se však v minulosti i současnosti přesvědčili, že zájem přetrvává a rozvíjí se také u mladé generace – studium etnologie, řemeslné technologie, aktivita ve folklorním hnutí atd. Proto je na muzeu samotném jako uživateli takových činností, aby vytvářelo vhodné prostředí a zázemí a zároveň potřebné personální kapacity dostatečně motivovalo. Vzorem mohou být například některá britská muzea v přírodě nebo princip francouzského ekomuzejnictví, který je založen na komunitní dobrovolnické péči o kulturní statky.¹⁶ Dobré příklady můžeme najít i v naší zemi, kde kromě aktivit, jež se vyloženě nazývají *ekomuzea*¹⁷, také existuje například princip způsobu práce Spolku archaických nadšenců v Sebranicích, resp. Institutu lidového kulturního dědictví. Erudovaná snaha o záchranu vodních mlýnů v Zubrniciích spočívá na dobrovolné činnosti Tomáše

Ledvinky. V Zubrniciích nebo také v chanovickém muzeu v přírodě byli především do stavebních aktivit zapojováni dobrovolníci z řad studentů. Ze Slovenska jmenujme příklad Kvačianskej doliny, kde převážně dobrovolnickou aktivitou mladých ochránců přírody a dalších odborníků povstal z trosk komplex vodního mlýna.¹⁸ Důkladnější analýza by jistě přinesla další příklady podobné praxe. Volání po principech nadšenectví a dobrovolnictví, které bylo jistě průvodním jevem vzniku muzeí obecně, se může v dnešní době jevit jako touha regresivní, avšak v našich mnohdy zkostnatělých institucích je takové ohlédnutí k podstatě práce v kultuře nanejvýš potřebné. A to zvláště v kontextu dnešní pevné institucionalizace a relativní dobré ekonomické situace. V prostředí VMP je však v kontextu rozvíjení dobrovolnické činnosti nanejvýš prioritní a potřebné efektivní zapojení kmenových zaměstnanců.

Z pravidelné účasti autora textu na různých pořadech Valašského muzea i dalších aktivitách je zjevné, že návštěvníci mají velký zájem nejen o specializované činnosti – řemesla, textilní techniky, přípravu složitějších pokrmů, orbu s potahem aj., ale také o naprosto běžné až marginální činnosti právě z oblasti agrikultury.

15_Srov. LANGER, Jiří. *Generační aspekt prezentace lidové výroby v muzeích v přírodě.*

In: *Lidová výroba. Její dokumentace a prezentace.*

Vsetín: Okresní vlastivědné muzeum, 1995, s. 4–13.

16_FABEROVÁ, Simona. *Muzea v přírodě a jejich možné inspirace. Museum vivum.* 2013, IX, s. 9–20.

17_Například Ekomuzeum Růže či Ekomuzeum Ratenice.

18_PETRÁŠ, Martin. *Obnova, prevádzka a prezentácia technológie mlyna a pily v Kvačianskej doline – Oblazoch. Zborník Slovenského národného múzea v Martine: Etnografia* 55. 2014, 63, s. 62–76.

**Velké Karlovice – Podfaté
čp. 213, uložení dřeva
u stromů ořezávaných
na letinu, okolo jsou
ovocné stromy, 1978 (foto
J. Langer, fotoarchiv VMP)**

Kolik radosti a vzpomínek u návštěvníků vyvolalo všední skládání sena?! Přestože mnozí lidé už neznají tento způsob sušení, odvodí si relativně snadno, o jakou práci se jedná. Prarodiče ožívají vzpomínky a vyprávějí vnoučatům, jež vnímají pro léto na vesnici tolik typickou vůni a fotí se nadšeně u obyčejné kupky sena. Sušení sena zažili i mnozí mladí, kteří nepocházejí z venkova. Naprosto základní sezónní práce tak v návštěvníkovi díky čichovému vjemu vyvolávají vzpomínky a zároveň významně doplňují charakteristický obraz rekonstruovaného prostředí. Škoda, že i na *Valašské dědině* je tento fenomén prezentován hlavně velkoobjemovým způsobem s jízdou traktorů, vleček, LIAZů a V3S.

Zájem návštěvníků vzbudila také další zdánlivá marginálie – několik staveb zdobených kolem dveří a oken olistěnými lípovými větvíčkami (*jáněním*) jako ochrana obydlí u příležitosti svátku sv. Jana nebo místa ověšená větvemi lípy (*letinou*) na sušení k zimnímu krmení dobytka. Ještě ten den bylo potřeba reagovat na prosby demonstrátorůk v chalupách, u nichž se návštěvníci se zájmem ptali na neobvyklé zelené větve na chalupách. Podle pamětníků bývaly v minulosti muzea některé z těchto záležitostí přímo povinností průvodců – demonstrátorů, kteří o těchto reálných věděl a dokázali je předvádět. Vždyť na prezentaci oné *každodennosti* staví své renomé přední evropská muzea v přírodě.

U stavebních aktivit jsou pracovníky muzea mnohé činnosti vnímány jako omezení expozice: Rychle vystěhujeme, zaměstnanci naběhnou a provedou stavební zásah a opět rychle nastěhujeme, ať může být expozice otevřená! Ale proč? Není už samotný stavební zásah různého charakteru onou *oživovací činností*, která má pro návštěvníka shodnou, ne-li vyšší vypovídací hodnotu i zážitkový aspekt než interiérová expozice, provádí-li se tento zásah profesionálně v souladu se znalostí historických předpokladů? Stejně jako muzejní nebo externí řemeslník specialista podá návštěvníkovi informaci o tom, co dělá při

oživovacím programu, stejným způsobem může podat informaci například při úpravě hliněné podlahy, opravě náspy hliněnou maltou, štětování dvora, tradiční údržbě komunikace, opravě ohrady a plotu, aplikaci tradiční omítky, výměně šindelové krytiny atd. Není ani bezpodmínečně nutné, aby byl oblečený v dobovém oděvu. Náhradou přímého výkladu řemeslníka může být při dlouhodobější práci informační tabulka či upozornění na webu muzea. Velkým problémem je otázka bezpečnosti samotných návštěvníků přítomných při stavebních pracích, ne všechny jsou však rozsáhlého nebo životu nebezpečného charakteru. Jako obohacení pro návštěvníky se dají obdobně vnímat a prezentovat i moderní památkářské a restaurátorské technologie. Staré i nové lze představit nikoli ve smyslu: „*Omlouváme se, že máme zavřenou chalupu, protože...*“, ale „*Přijďte se podívat, sice máme zavřeno, ale uvidíte jedinečnou technologii...!*“ I takovými záležitostmi podporují svou image progresivní zahraniční muzea. Ostatně tento způsob prezentace proběhl v případě termosanace staré rožnovské radnice, ale je možný u spousty dalších zájímavých prací, které zvláště technický útvar vykonává. V případě skutečného nebezpečí je může návštěvník sledovat i skrze zábranu.

Nadšenému řešení uvedených problémů nepřeje zejména fakt, že mnohé z navrhovaných aktivit jsou vnímány jako nepotřebná komplikace bez jakéhokoli logického nebo efektivního výsledku. Ani některé běžné stavební a údržbářské práce nebývají chápány jako samozřejmá povinnost, ale

jako úkol zadaný ze strany odborné složky. Vše je jen otázkou pojetí naší práce a míry snahy, ideálů či alibismu, jež do ní promítáme. Na některých záležitostech však společně postupně pracujeme. Zaměstnanci etnografického útvaru vytvořili kopii studánky, po senoseči skládají sušáky (*ostrévky*) a z nich následně stoh (*kopinec*) pro dlouhodobé uložení při usedlosti, připravují také *jánění a letinu*. Postupně přibývá uložení různých druhů materiálu ve dvorech jako sušáky, dřevo na palivo či stavební materiál. Podařilo se přestavit jednu opěrnou zídku do přirozené podoby. V menší míře se objevuje štetování ploch, přibývají různě řešené ploty, mírně se zvětšují políčka. Některé činnosti se pravidelně předvádí, zvláště na sezónních pořadech – Jaro na dědině, Velký redyk, Dožínky či Podzim na poli a v chalupě.

MOŽNOSTI PREZENTACE REALIÍ VENKOVA V AREÁLU VALAŠSKÁ DĚDINA

A. OBECNÉ PŘEDPOKLADY

1. Respektování současných hodnot areálu jako východisko – stávající objekty a sbírky, krajinné prvky a porost, přirozená estetika areálu, návaznost na národopisné programy, aj.

2. Nastíněnou problematiku potřeba vnímat na stejné úrovni jako prezentaci a péči o objekty lidového stavitelství a jejich interiérové expozice. Krajinné prvky a exteriérové detaily spolu dotváří celkovou expozici areálu lidového stavitelství.

3. Výchozím technickým předpokladem je naplánování vedení nových inženýrských sítí k zamýšleným objektům (připravované hospodářské budovy, areál *Kolibiska*, potřebná údržba inženýrských sítí aj.) a snaha o dlouhodobou stabilizaci sítování k eliminaci zásahů do prostředí.

B. ODBORNÉ PŘEDPOKLADY

1. Předložený text vychází z literatury týkající se agrikultury, etnografické literatury spjaté s etnografickým regionem Valašsko a z metodických textů určených muzeím v přírodě. Z pramenných materiálů jsou využity především rukopisy k jednotlivým objektům areálu a také četná fotodokumentace z archivu VMP a dalších institucí.

2. Uvedené prvky prezentace podléhají primárně pravidlům etnograficko-historických reálií, jejichž nositelem je Etnografický útvar VMP. Druhotně je nutný kompromis s legislativními požadavky, provozními potřebami a ekonomickými možnostmi VMP. Nepřípustné je subjektivní připomínkování tradičních postupů neodpovědnými pracovníky bez znalosti reálií s důrazem na přílišnou estetiku či idealizaci.¹⁹

3. Postupovat dle zásad koncipování expozic v přírodě – obecný model jako východisko zpracovat do podoby teoretického modelu (historicko-krajinářsko-etnografická studie) a následně expozičního modelu. Prakticky to znamená využít existující studie o problematice k tvorbě expozičního modelu areálu Valašské dědiny. V situacím plánu Valašské dědiny jsou obecné teze zaznamenány ke konkrétním místům s komentářem své podstaty a významu.

4. Současné vnímání urbanismu areálu *Valašské dědiny* vychází z Aktualizace rámcového libreta z roku 1984²⁰ a následně dostavby během tzv. norských grantů, konzultované a schválené Vědeckou radou VMP. Jádrem *dědiny* tak rozumíme *hrozenkovskou terasu* s přílehlými usedlosti z Valašské Polanky, kovárnu, hospodou a školou. K usedlostem terasy přísluší zemědělské plochy ležící pod patou svahu. Okraj jádra tvoří shluk staveb tzv. *Mališovy kuly* z Lužné, ke kterému by měla alespoň v prostoru nad stodolou i pod chalupou z Horní Bečvy přiléhat pluzina vedená po vrstevnicích. Chalupa bezzemka z Leskovce, ač soliterní, by měla souviset se středem *dědiny*, případně komunikačně s fojtstvím z Lidečka. K řešení stále zůstává dříve plánované zapojení leskovecké chalupy do vnímání soustředěné dědiny situováním menších obytných objektů nad

19_Například připomínky k období senoseče nebo formy péče o krajinu – charakteru nízkého patra porostu se snahou o současnou estetiku, skladba plodin atd.

20_Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, pomocný sbírkový fond Rukopisy, inv. č. R 97. ZÁVADA, Antonín – SEDLÁČEK, Jaroslav – LANGER, Jiří: *Koncepční řešení expozičního areálu Valašská dědina*. 1984.

cestu směrem k *Mališově kule*. Ostatní usedlosti by měly evokovat původní osazení na pasekách, čehož lze v současném stavu omezených prostorových možnostech docílit vhodným krytím zelení a vedením komunikací. S pasekářskými usedlostmi by měly souviset zemědělské pozemky alespoň v náznaku. Solitérem zůstává fojtství z Lidečka, u něhož lze využít navazující stoupající pás zeleně mezi asfaltovou cestou a cestou kolem leskovecké chalupy k prezentaci lánu, který v kolonizačních údolních obcích navazoval za usedlostmi a v tenkých pásech po vrstevnicích byl obhospodařován. Vzrostlé stromy dotvářejí porosty mezi a vyšších luk. Osamocenou stavbou spjatou s prostorem amfiteátru a vstupním zázemím je hodslavská stodola. Přirozenými solitéry jsou také evangelický kostel a relativně i větrný mlýn. Komplexní řešení vyžaduje v budoucnu místo u osamělé chalupy z Prlova. Tam se v minulosti počítalo s dostavbou dalších usedlostí, ale prozatím navrhujeme vnímat jako solitérní objekt na okraji dědiny a doplnit náznakem plužiny, jež bude souviset také s jihovlašskou částí areálu *Kolibisek*. Větrný mlýnek z Těrlicka má nad usedlostí z Velkých Karlovic nelogickou polohu, zvláště bude-li tento prostor vnímán jako nejvyšší partie areálu se salašnickým hospodařením. Mlýnek by měl být přesunut do spodních partií areálu, například pod hodslavskou stodolu nebo zakomponován do nižších partií salašnického areálu.

5. Původní kulturní krajina v regionu, kterou je třeba v areálu prezentovat, souvisí zvláště se zemědělstvím. Antropogenní prvky zeleně by zde měly logicky převažovat.

6. Prezentace provedených aktivit odborné veřejnosti na oborových publikačních platformách a vzdělávacích akcích (například staré zemědělské techniky a postupy – orba hákem, provoz žentouru, tah kravami, úhorování; skladba luk a pastvin, problematika genofondu). Zhodnocení efektivity provedených prací ve vztahu k odborné veřejnosti.

C. PROVOZNÍ PŘEDPOKLADY

1. Vymezení zodpovědnosti dotčených složek VMP ve vztahu k plnění souvisejících úkolů – technické záležitosti stavební, problematika

Ve Valašském muzeu se v minulosti dbalo na řešení některých detailů, jako např. uvazování ohrad proutěnými houževmi, 1977 (foto V. Frolec, fotoarchiv ÚEE MU Brno)

zemědělství, odborná etnografická garance. Průběžné řešení v rámci ročních plánů muzea.

2. Veškeré nutné terénní úpravy prováděné pracovníky VMP i externími firmami a rovněž provoz zajišťovat šetrně s ohledem na vegetační kryt. Jakékoli zásahy do vegetačního krytu a vjezd těžké techniky na nebezpečné plochy třeba konzultovat s vedoucím zemědělského oddělení a etnologické složky.²¹

3. Mnoho činností lze provádět během prezentačních programů VMP, jak se děje v některých případech doposud (opravy a údržba hrazení, údržba komunikací, výroba ostrévek, obdělávání půdy, příprava otopového i stavebního dřeva atd.). Další činnosti mohou provádět také sezónní zaměstnanci – demonstrátoři – v jednotlivých objektech (vázání ořepek z větví na zátop, vázání letiny, štípaní dřeva apod.).

4. Činnosti náročné na personální obsazení zemědělského či stavebního oddělení (především

²¹ Z nedávné minulosti se jeví jako problematické poškození travnatého povrchu těžkými vozidly např. při bourání skleníku na Valašské dědině.

prezentace tradiční senoseče a sklizně, zajištění materiálu na hrazení, sběr kamení aj.) řešit ve spolupráci napříč útvary VMP.²² Při využití dobrovolnické práce musí být prioritou efektivní zapojení kmenových zaměstnanců. Bezprostředně v areálu se snažit touto spoluprací zefektivnit prezentaci tradiční agrikultury, mimo areál je přirozené dosavadní použití mechanizace.

5. Eliminovat provoz moderních dopravních prostředků v areálu v návštěvních hodinách. Průjezd je možný jen v neodkladných případech – výjimečné situace, relevantní doprava materiálu, příprava programu.²³

6. Informace pro návštěvníky – formou doprovodného letáku/publikace, formou informačního systému, na pořadech s národopisnou tematikou a prostřednictvím výkladů průvodcovskou službou informovat mj. o prezentovaných skutečnostech, aby je návštěvník vnímal.

7. Prezentace a popularizace provedených aktivit širší veřejnosti. Následné zhodnocení efektivity provedených prací ve vztahu k návštěvnické veřejnosti.

ANALÝZA KLADŮ A ZÁPORŮ SOUČASNÁ NEGATIVA:

1. Velké zastínění areálu přerostlými stromy s netradiční údržbou,
2. minimum orné půdy v netradičním uspořádání,
3. nelogicky využití rozlehlé plochy,
4. chybějící znaky sklizně – sušení obilnin, pícnin, sena,

22_Jako doposud omezeně alespoň při mechanizované senoseči, sušení ovoce, přípravě vánočního programu apod. V době oblíbenosti všemožných teambuildingových akcí možno vnímat i tyto činnosti jako příležitost k stmelování kolektivu VMP.

23_Úvaha o akvizici traktoru z poloviny 20. století – např. Zetor 25, (35), vhodného k běžnému provozu v areálu.

5. minimum nízkého porostu – na okrajích lesů a v mezích,

6. netradiční technické detaily – povrchy dvorů a komunikací, odvodnění komunikací a staveb, jednorázové výměny krytiny, nedostatečná typologie plotů s netradičními detaily,

7. život ve dvorech – různý materiál ve dvorech usedlostí (kola vyrobených šindelů, hranice delšího dřeva do pece, kratšího do sporáku, dřeva pro rukodělnou výrobu atd.)

– exteriérové expozice, expozice hospodářských staveb (stodoly, sklepy).

HROZBY PŘI MARGINALIZACI NAVRŽENÝCH OPATŘENÍ:

1. Další vzdalování činnosti VMP od pravdivé prezentace kulturních reálií,

2. pokles odborného renomé VMP v této problematice,

3. mystifikování návštěvníka, který očekává pravdivé informace a autentický zážitek,

4. návštěvnická konkurence a neatraktivnost VMP ve srovnání s dalšími muzei s pravdivější prezentací,

5. návštěvnická konkurence VMP ze strany rozvíjejících se spolkových nebo obecních aktivit v různých lokalitách,

6. některé historické reálie jsou dosud udržovány v terénu v pravdivější formě než při prezentaci v samotném muzeu,

7. přílišné zastínění areálu porostem vyžadující pozdější razantnější opatření.

KLADY A MOTIVACE REALIZACE NAVRŽENÝCH OPATŘENÍ:

1. Prezentace projevů lidové kultury bližší historické skutečnosti,

2. kontinuita způsobů práce zavedených ve VMP předchozími generacemi muzejníků,

3. kontinuita odborného renomé VMP v uvedené problematice v kontextu českého muzejnictví v přírodě,

4. odborná a návštěvnická atraktivita unikátního prostředí VMP v kontextu evropského muzejnictví v přírodě.

ZÁVĚR

Zdá se až kuriózní, že mnohé z opomíjených reálií ve Valašském muzeu v přírodě jsou dodnes patrné v terénu, jak dokládají některé přiložené fotografie. Nemysleme jen mnohde dobře dochované terasovité meze či jiné statické krajinné prvky, ale také kladný vztah člověka k půdě a snaha po jejím účelném využití. Tento environmentální rozměr, zájem o region i jeho prostředí může být v současnosti jedním z nejdůležitějších úkolů muzea v přírodě. Přestože na současném venkově může být *kladný* vztah spíše výjimkou, nemělo by tento fakt právě VMP opomíjet a z jeho expozice by měl být dobře patrný v maximální možné míře.

Na Valašsku, ale i v jiných oblastech dosud prodjeme polní cestou, kterou majitel stejně jako jeho předkové zpevňuje velkými kameny a nedovede si představit, že by nechal zanést svodnici vody. Tu bez řeči a dlouhých úvah poopraví a pod ní sám udřenýma rukama vykope aspoň několik metrů mělké stružky, aby mu voda neničila a nesplavovala cestu. Proč by takto nemohl postupovat i mnohočlenný specializovaný tým muzea? Stále méně můžeme v krajině zahlédnout řady zručně naložených *ostrévek* nebo novějších sušáků, které staří hospodáři při sušení sena dodnes využívají a někde práci přebírají i jejich mladší následovníci. Ta troška *ostrévek*, jež prezentuje VMP ve srovnání s okolní realitou, v kontextu s personálními možnostmi muzea trochu zaráží. Není tomu tak dávno, co zemědělci vynášeli nebo vyváželi splavenou půdu zpět na pole. Záležitost dnes však naprosto nepředstavitelná... Strojově opracované prvky některých plotů v muzeu mnohdy přehlédne. Ve srovnání se situací v muzeu však překvapí, že jak u běžných hospodářů, tak v některých jiných muzeích je provedení poctivější a pravdivější. Jak je patrné ze vzpomínek pamětníků i současných pracovníků a fotodokumentace, mnohé z uvedených záležitostí již bylo ve VMP v minulosti řešeno. Pracujeme-li v souladu s posláním této instituce, je zcela nutné tyto zanikající reálie uchovat a prezentovat.

Navržená řešení nejsou samoučelná. Na základě poznání reálií nejen v našem regionu i na základě návštěv muzeí v přírodě u nás i v zahraničí lze jednoznačně potvrdit, že ztvárnění prostředí má velký podíl na komplexní prezentaci lidové kultury včetně velkému vlivu na zážitkovou a odpočinkovou funkci v muzeu v přírodě. Oživení zájmu o řešení této problematiky pomůže primárně zvýšení odborné pravdivosti prezentace a druhotně se předpokládá rovněž zvýšení atraktivity areálu *Valašská dědina* v kontextu muzeí v přírodě v ČR i v Evropě. Nelze opomíjet ani silný environmentální aspekt navržených opatření a jejich vhodné interpretace. Vždyť hesla jako *minimalismus*, *recyklace*, *šetrnost*, *střídmost*, *skromnost* stále rezonují v naší společnosti. Zhodnocení atraktivity či zpětné vazby navržených postupů u návštěvníků bude úkolem provozních složek našeho muzea. Důraz na ztvárnění prostředí je kladen jak na jednáních Vědecké rady, tak koresponduje se *Strategií rozvoje Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm do roku 2023*, kde se téma odráží například v *Pilíři 4 – Zážitková funkce*.

Přejme Valašskému muzeu v přírodě, aby dokázalo pravdivě a komplexně prezentovat lidovou kulturu regionu tak, jak se samo profiluje, a jeho expozice nebyla v některých aspektech jen obytnou vizualizací. Zahraniční i některé domácí příklady dokládají, že mnohé z návrhů jsou realizovatelné, což potvrdí také ohlédnutí do minulosti našeho muzea. Nebudeme-li o komplexní řešení exteriérového prostředí jevit soustředěný zájem, tak kromě části obsahu naší prezentace ztratíme jeden z hlavních formálních prostředků expozice muzeí v přírodě. Omezíme tím zároveň možnost kladného působení na současnou společnost.

LITERATURA

BRANDSTETTROVÁ, Marie, LANGER Jiří. Věrohodnost a pravdivost prezentování lidové kultury v expozicích muzea v přírodě. *Národopisné aktuality*. 1980, 17, s. 321–327.

BRANDSTETTROVÁ, Marie. Zpracování ovoce na Valašsku a prezentace tohoto jevu v podmínkách Valašského muzea. *Metodický zpravodaj pro vlastivědu v Severomoravském kraji*. 1981, č. 1, s. 59–67.

- CEDIDLA, Josef. Jak se na Valašsku hradívalo. *Valašsko*. 1958, 7, s. 36–40.
- ČEŠEK, František. Letina. *Naše Valašsko*. 1950, 13, s. 91–92.
- DRÁPALA, Daniel a MICHALIČKA, Václav. *Zručnost um a dovednost lidí na horách*. Rožnov pod Radhoštěm: Město Rožnov pod Radhoštěm, 2010.
- FROLEC, Václav. *Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku*. Brno: Blok, 1974.
- KRAMOLIŠOVÁ, Šárka. Presentation of traditional agriculture in the Wallachian Open Air Museum. In: *Conference Report 2011: Association of European Open Air Museums: 25th Conference Slovak Republic – Czech Republic*. Martin – Rožnov pod Radhoštěm: Slovenské národné muzeum – Valašské muzeum v přírodě, 2013, s. 345–351.
- KUNZ, Ludvík. *Osedlý rolník. Rolnictví na východní Moravě od baroka do II. světové války*. 1. vyd. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2006.
- KUNZ, Ludvík. *Rolnický chov ovcí a koz*. 1. vyd. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2005.
- KUNZ, Ludvík. *Společenství vesnice*. 1. vyd. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, 2007.
- LANGER, Jiří. *Co mohou prozradit lidové stavby*. Rožnov pod Radhoštěm: Ready, 1997.
- LANGER, Jiří et al. *Národopisná muzea v přírodě*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 1981. [včetně rukopisu aktualizace metodické příručky pro muzea v přírodě].
- LÁZNIČKA, Zdeněk. *Typy venkovského osídlení na Moravě*. Brno: Odbor české společnosti zeměpisné, 1946.
- MENCL, Václav. *Lidová architektura v Československu*. Praha: Academia, 1980.
- NEKUDA, Vladimír. *Středověká vesnice na Moravě*. Vyd. 1. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2007.
- ŠTASTNÝ, Jaroslav. *Tradiční zemědělství na Valašsku*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1971, 197 s.
- ŠTIKA, Jaroslav. Agrikultura a její perspektivy v muzeu v přírodě. In: *Museum vivum II: Materiály z konference konané 8.-10. 10. 1985 Agricultura Carpatica IV. 1985*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 1987, s. 10–14.
- ŠTIKA, Jaroslav. Tradiční chov dobytka v muzeu v přírodě. In: *Museum vivum II: Materiály z konference konané 8.-10. 10. 1985 Agricultura Carpatica IV. 1985*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 1987, s. 98–103.
- ŠTIKA, Jaroslav. Zemědělství. In: *Okres Vsetín. Rožnovsko. Valašskomeziříčsko. Vsetínsko*. Valašské Meziříčí – Brno: Hvězdárna Valašské Meziříčí – Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2002, s. 357–370.
- TETERA, Václav. Ekologické problémy muzeí v přírodě s několika příklady z rožnovských exopozičních areálů. In: *Museum vivum II: Materiály z konference konané 8.-10. 10. 1985 Agricultura Carpatica IV. 1985*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 1987, s. 150–154.
- TETERA, Václav. Možnosti zachování historické krajiny a její biologické hodnoty v muzeích v přírodě. In: BRANDSTETTEROVÁ, Marie (ed.) *Agricoltura Carpatica II. Sborník referátů přednesených na konferenci v Rožnově pod Radhoštěm ve dnech 28.–30. května 1979*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 1981, s. 91–95.
- TETERA, Václav. Vývoj sortimentu ovocných dřevin na Valašsku. In: *Museum vivum II: Materiály z konference konané 8.-10. 10. 1985 Agricultura Carpatica IV. 1985*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 1987, s. 59–67.
- TETERA, Václav. Vznik a vývoj zemědělství ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. *Národopisné aktuality*. 1984, 21, s. 247–258.

TETERA, Václav. Základ a reálné perspektivy agronomie ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. In: *Almanach k 75. výročí založení Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2000, s. 133–142.

OPRAVIL, Emanuel. Křoviny v naší krajině. *Vlastivědné listy*. 1971, roč. 7, č. 2.

PAVLIŠTÍK, Karel. *Dřevo, proutě, sláma v tradiční výrobě na Podřevnicku*. Zlín: Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 2011.

VAŘEKA, Josef a FROLEC, Václav. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha: Grada, 2007.

VELKÉ KARLOVICE 1714–2014. Velké Karlovice: Obec Velké Karlovice, 2014.

VRLOVÁ, Vanda, DRÁPALOVÁ, Lenka a VÁLEK, Igor. *Návrat ke kořenům. Lidová kultura a tradice na Moravskoslovenském pomezí*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2015.

PRAMENY

Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, pomocný sbírkový fond Rukopisy, inv. č. R 15. BRANDSTETTROVÁ, Marie a LANGER, Karel. *Lužná č. 28. Národopisná zpráva*. Rožnov p. R., 1970.

Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, pomocný sbírkový fond Rukopisy, inv. č. R 17. BRANDSTETTROVÁ, Marie. *Národopisná zpráva. Usedlost č. 38 z Velkých Karlovic – Jezerného*. 1969.

Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, pomocný sbírkový fond Rukopisy, inv. č. R 18. BRANDSTETTROVÁ, Marie. *Národopisná zpráva. Velké Karlovice – Jezerné, č. 37*. 1970.

Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, pomocný sbírkový fond Rukopisy, inv. č. R 69. BRANDSTETTROVÁ, Marie a LANGER, Jirí. *Nový Hrozenkov č. 10. Národopisná zpráva*. 1982.

Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, pomocný sbírkový fond Rukopisy, inv. č. R 95. BRANDSTETTROVÁ, Marie. *Usedlost č. 353 v Novém Hrozenkově. Etnografická dokumentace a scénář*. Rožnov p. R., 1983.

Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, pomocný sbírkový fond Rukopisy, inv. č. R 129. BRANDSTETTROVÁ, Marie. *Lužná č. 28. Doplňující poznámky k vybavení dvora a usedlosti*. Rožnov p. R., 1976.

Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, pomocný sbírkový fond Rukopisy, inv. č. R 51. CRHOVÁ – BRANDSTETTROVÁ, Marie. *Tradiční způsoby zemědělského hospodaření na Valašsku*. Brno: FF J. E. Purkyně, katedra etnografie a folkloristiky, 1968.

Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, pomocný sbírkový fond Rukopisy, inv. č. R 541. DRÁPALA, Daniel. *Podněty k ideové koncepci expozičního zaměření objektů areálu Valašské dědiny*. 2006.

Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, pomocný sbírkový fond Rukopisy, inv. č. R 128. FIALA, Jaroslav. *Lužná č. 28. Materiál z etnografického výzkumu usedlosti č. 28 v obci Lužná, okr. Vsetín, Severomoravský kraj*. Rožnov p. R., 1956.

Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, pomocný sbírkový fond Rukopisy, inv. č. R 57. HAROKOVÁ, Emílie. *Nový Hrozenkov čp. 205*. 1976.

Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, R 318. LANGER, Karel a BRANDSTETTROVÁ, Marie: *Nový Hrozenkov čp. 60*. 1983.

Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, pomocný sbírkový fond Rukopisy, inv. č. R 260. SALICHOVÁ, Marie. *Študlov. Život a bydlení v obci*. 1973.

Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, pomocný sbírkový fond Rukopisy, inv. č. R 21/a. SALICHOVÁ, Marie. *Študlov č. 41*. 1973.

Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, pomocný sbírkový fond Rukopisy, inv. č. R 62. VRLOVÁ, Vanda. *Prezentace některých projevů lidového zvykosloví, léčitelství a magie v expozici Valašské dědiny*. 1978.

Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, pomocný sbírkový fond Rukopisy, inv. č. R 132. VRLOVÁ, Vanda. *Návrh na doplnění expozice VMP v době letnic (ojánění)*. 1982.

Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, pomocný sbírkový fond Rukopisy, inv. č. R 97. ZÁVADA, Antonín – SEDLÁČEK, Jaroslav – LANGER, Jiří. *Koncepční řešení expozičního areálu Valašská dědina*. 1984.

Oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, S III 01. *Spolková činnost, Musejní spolek v Rožnově*.

BRANDSTETTROVÁ, Marie. *Co bych ráda na VD viděla*. [nearchivovaný rukopis], 2006.

BRANDSTETTROVÁ, Marie. *Zamyšlení nad areálem Valašská dědina VMP*. [nearchivovaný rukopis], 2013.

ROMÁNEK, Miroslav. *Prezentace tradičního zemědělství v muzeích v přírodě v návaznosti na vytváření biologických sbírek*. [seminární práce v základním kurzu Školy muzejní propedeutiky Asociace muzeí a galerií České republiky], 2014.

VLK, Radoslav. *Východiska pro přípravu koncepce interpretace historické krajiny a její hodnoty v expozicích jako ojedinělého prezentačního fenoménu v muzeích v přírodě*. [materiál pro Vědeckou radu VMP], 2013.

Archív Ústavu evropské etnologie FF MU v Brně. BRYOL, Radek. *Příběhy cest na Kelečsku*. Bakalářská diplomová práce. 2011.

SUMMARY

CULTURAL LANDSCAPE OF THE WALLACHIAN VILLAGE IN THE WALLACHIAN OPEN-AIR MUSEUM IN ROŽNOV POD RADHOŠTĚM FROM THE AUTHENTICITY TO THE STERILITY AND BACK

Wallachian Open Air Museum – Wallachian village – cultural landscape – reconstructed historic and cultural environment – agriculture – concept

In addition to structures and indoor areas, the potential of showing the rural area in a comprehensive manner - from the yard of the farmstead through the elements of the village, up to the overall nature of the cultural landscape - forms the most important means of open-air museums in terms of form and contents. This matter, based primarily on the knowledge of ethnographical and historical realities, must be subsequently developed through agricultural and building specialisations. The theme also includes many elements, whether static (small buildings) of dynamic (agricultural and construction activities) in nature, including so-called live collections (fruit trees, agricultural crops, livestock, etc.). Almost from the beginning of its development in the 1960s, the Wallachian Village exhibit in the Wallachian Open-Air Museum Rožnov pod Radhoštěm was being designed in accordance with the knowledge of these realities and principles. As the time passed, however, some elements were ignored or completely forgotten and the attention brought to others. There are a number of resources from which it is possible to draw information - ethnography and historical literature, archival documents (especially archive maps), numerous historical iconography, cooperating with old-timers, and searching relics in the present-day field. This material seeks to draw attention to the whole package of elements that are inherent in the history of our cultural heritage - and it is exactly an open-air museum where these should be presented.

Prywatne inicjatywy o charakterze skansenowskim w powiecie cieszyńskim

dr. hab. Gregorz Studnicki

Institut Etnologii i Antropologii Kulturowej Cieszyn
grzegorz.studnicki@us.edu.pl

Przedmiotem niniejszych rozważań są przedsięwzięcia noszące cechy muzeum skansenowskiego lub muzeum na wolnym powietrzu, których inicjatorami są osoby prywatne przy ewentualnym wsparciu organizacji pozarządowych (stowarzyszeń, towarzystw lub fundacji). Chodzi tu głównie o inicjatywy podejmowane w granicach powiatu cieszyńskiego położonego w południowej części województwa śląskiego.

Współczesny powiat cieszyński, jako jednostka II stopnia samorządu terytorialnego licząca 730,29 km², powstał w 1999 roku. Obejmuje on swoim zasięgiem znaczny obszar polskiej części Śląska Cieszyńskiego (resztę zajmuje powiat bielski, w którego skład wchodzi ponadto ziemie niebędące częścią Śląska Cieszyńskiego). W południowo-wschodniej części powiatu cieszyńskiego znajduje się Beskid Śląski, wokół Cieszyna i Skoczowa rozciąga się zachodnia część Pogórza Śląskiego, zwana też Pogórzem Cieszyńskim. Granica powiatu biegnąca na ukos z północnego zachodu w kierunku południowo-wschodnim, m.in. wzdłuż rzeki Olzy, jest zarazem granicą państwową z Republiką Czeską, na której terenie leży pozostała (czeska) część Śląska Cieszyńskiego.

Zanim zostaną przedstawione przykłady oddolnych form działalności muzealnej o charakterze skansenowskim, warto w kilku zdaniach wyjaśnić, co kryje się pod terminem „skansen”.

Określenie to stanowi nawiązanie do nazwy własnej sztokholmskiego parku Skansen, w którym w 1891 roku Artur Hazelius zgromadził i udostępnił zwiedzającym obiekty architektoniczne kultury ludowej wraz z wyposażeniem i strojami. W Polsce zwykle używa się tego terminu zamiennie (synonimicznie) z określeniami: muzeum na wolnym powietrzu, park etnograficzny, muzeum wsi, muzeum budownictwa ludowego; rzadziej: muzeum architektury ludowej, rezerwat etnograficzny, park lub muzeum etnograficzne typu skansenowskiego (w języku potocznym słowo „skansen” bywa także używane pejoratywnie dla opisanie różnych przejawów zacofania czy wsteczności). Wymienione określenia odnoszą się do instytucji muzealnej, która prezentuje w swoich ekspozycjach budownictwo ludowe, budownictwo wsi wraz z wyposażeniem (m.in. meble, sprzęty gospodarcze, rolnicze charakterystyczne dla danego regionu).¹ Placówki tego typu – szczególnie jeśli chcą mieć status muzeum re-

1_Por. TUBAJA, Roman, ŚWIĘCH, Jan. *Nazewnictwo muzeów na wolnym powietrzu w Polsce: między poprawnością naukową a świadomością potoczną*. W: *Rocznik Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu*. R. 3. Sierpiec: Muzeum Wsi Mazowieckiej, 2012, s. 15; *Mały słownik języka polskiego*. Red. SOBOL, Elżbieta. Warszawa: PWN, 1995, s. 845–846.

jestrowanego nadany przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego – muszą spełniać szereg zadań i celów określonych w Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach, związanych z ich strukturą i organizacją (m.in. dotyczy to sposobów finansowania), naukowym charakterem, który łączy się z posiadanymi zbiorami, ich ewidencją oraz merytorycznym opracowaniem i zabezpieczeniem, a także z działalnością popularyzatorską.²

Opisane w tym artykule miejsca tworzone przez osoby fizyczne (większość z nich powstała po społeczno-politycznych przemianach w 1989 roku) spełniają poszczególne punkty ustawowej definicji muzeum jako jednostki nienastawionej „na osiągnięcie zysku, której celem jest gromadzenie i trwałą ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów.”³ Żadne z opisywanych miejsc nie jest jednak muzeum rejestrowanym. Jako inicjatywy prywatne funkcjonują także poza strukturami samorządowymi.

Oczywiście na Śląsku Cieszyńskim po obu stronach granicy działają instytucje muzealne o podobnym charakterze podlegające pod jednostkę samorządu terytorialnego (wojewódzkiego, powiatowego, miejskiego, gminnego), chociaż żadna z nich nie zawiera w swojej nazwie określenia skansen, park etnograficzny, muzeum skansenowskie, muzeum w przyrodzie itp. Cechy skansenu *in situ* ma „**Kotulova dřevěnka**” w **Błędowicach**, części Hawierzowa (Bludovice-Haviřov) – filia **Muzeum Těšínska**. Miejsce to tworzą trzy obiekty. Jednym z nich jest stojący na kamienno-ceglanej podmurówce drewniany budynek o konstrukcji zrębowej z 1781 roku, będący początkowo własnością rodziny Folwarcznych, a następnie – do 1975 roku – Kotuli. Obok trójdzielnego budynku mieszkalnego z dachem krytym słomą i drewnianymi

szynclami (gontem) znajdują się stodoła, studnia oraz niewielki młyn zbożowy napędzany wiatrem (tzw. *wietrok*). W 1979 roku – po remoncie i aranżacji wnętrza (którą prowadziła m.in. Wiesława Branna) – udostępniono zwiedzającym wystawę „Lidové bydlení a tradiční zemědělství na Těšínsku” odwzorowującą warunki mieszkaniowe średniozamożnego chłopa oraz ukazującą dawne sprzęty rolnicze i sposoby prowadzenia gospodarstwa rolnego na Śląsku Cieszyńskim. W zagrodzie, w której znajduje się również niewielki ogródek warzywny, organizowane są co pewien czas (np. w weekendy) wydarzenia kulturalne popularyzujące wiedzę na temat kultury ludowej, pokazy rzemiosła ręcznego (np. obróbki lnu i wełny, skręcania sznurów) czy występy zespołów regionalnych.⁴

Pewne cechy skansenu – a raczej ślady starań zmierzających do utworzenia tego typu jednostki – można odnaleźć w bezpośrednim otoczeniu działającego od 1964 roku **Muzeum Beskidzkiego w Wiśle**, które jest jedną z filii **Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie**. Biura, magazyny, stała oraz czasowa ekspozycja wspomnianej placówki muzealnej mieszczą się w pochodzącym z 1827 roku murowanym budynku gospody (pierwotnie, w 1794 roku, był to budynek drewniany).⁵ W jego bardzo bliskim sąsiedztwie znajdują się dwa obiekty zabytkowe. Pierwszy to pochodzący z 1891 roku drewniany budynek szkoły wiejskiej, w którym mieściła się m.in. (od 1991 do 2013 roku) **Galeria „U Niedźwiedzia”** prowadzona m.in. przez Stowarzyszenie Grupa Twórców Wiślanie, gdzie prezentowano i sprzedawano miejscowe rękodzieła. Drugim jest przeniesiony z Wisły Jonidła w 1986 roku drewniany budynek z lat 1900–1910, zwany Chatą Szarców, z wyjątkową dla tego typu budownictwa *wydsiadką* (rodzajem

4_Haviřov. Red. TOMOLOVÁ, Věra, ŽÁČEK Rudolf. Haviřov: Město Haviřov, 1995, s. 87; PAVELKOVÁ, Ilona. Tradice muzejnictví na Těšínském Slezsku a historie Muzea Těšínska. W: *Cieszyńskie Studia Muzealne – Těšínský muzejní sborník*. T. 1. Red. SPYRA, Janusz. Cieszyn: Muzeum Śląska Cieszyńskiego – Muzeum Těšínska, 2003, s. 178.

5_KONARZEWSKI, Dominik, KAWULOK, Michał. *Od wsi do uzdrowiska. Dziedzictwo architektoniczne Wisły*. Wisła: Urząd Miasta w Wiśle, 2009, s. 15.

2_Por. Dz.U. 1997, Nr 5, poz. 24, art. 1–6.

3_Tamże.

werandy), w którym od kilkunastu lat mieści się punkt gastronomiczny Stara Karczma. Starania o przeniesienie tego obiektu podjął związany z wiślańską placówką muzealną Jan Kropp, który w latach 80. XX wieku wysunął pomysł utworzenia enklawy starego budownictwa Beskidu Śląskiego.⁶ Oba obiekty, podobnie jak budynek wiślańskiego muzeum, wpisane są do *Ewidencji obiektów zabytkowych powiatu cieszyńskiego* (Cieszyn 2012).⁷

Kwestia wspomnianej enklawy powracała w kolejnych latach. Podjęto ją również w dokumencie z 2008 roku poświęconym rewitalizacji centrum Wisły.⁸ W tym samym roku Urząd Powiatowy w Cieszynie ukończył projekt, który dzięki środkom Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, pozyskanym w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Śląskiego (RPO), pozwolił w 2010 roku otworzyć przy Muzeum Beskidzkim **Enklawę Budownictwa Drewnianego Beskidu Śląskiego**. Kompleks – oprócz wymienionych obiektów o charakterze historycznym – tworzą głównie repliki dziewiętnastowiecznej zabudowy z okolic Wisły. Są to: kuźnia, w której można zobaczyć na żywo prace kowala, chatupa *kumornika z kurlawym* piecem oraz pasterska *kolyba z koszorem* (specjalnym ogrodzeniem z *tynin*, czyli wygiętych drewnianych cienkich listew), jak również „pasieka pszczelarska z ulami z samorodnych pni oraz eksponatami pszczelarza” i zagroda, w której uprawiane są miejscowe zioła.⁹ Miejsce to służy

m.in. realizowaniu działalności popularyzującej wiedzę o tradycjach i kulturze mieszkańców beskidzkiej części Śląska Cieszyńskiego (np. trzy edycje imprezy „Lato spotkań z kulturą i tradycją Górali Śląskich” czy „Żywe lekcje tradycji”). Odbywa się to poprzez organizowanie występów zespołów ludowych, kapel góralskich, pokazów dawnych praktyk związanych z życiem i gospodarką wiejską, prezentacji rzemiosła i rękodzieła (np. wyrobu bundzu/buncu, szubaczki, pracy z użyciem kołowrotka, wiązania sznurów, kowalstwa, wyrobu zabawek ludowych, wyplatania koszy, hafciarstwa, wykonywania drewnianych szyniołów), prezentacji instrumentów ludowych, strojów, dawnych gier i zabaw, degustacji potraw regionalnych itd. Wydarzeniom tym nieraz towarzyszą prelekcje (poświęcone m.in. obrzędowości ludowej, kuchni, strojom) oraz warsztaty tematyczne (plecionkarstwo, haft krzyżykowy).¹⁰ Na marginesie warto dodać, że w 2014 roku, po uzyskaniu dofinansowania i wsparcia ze strony starostwa powiatowego, wewnątrz budynku starej szkoły (zwanego też Chatą „U Niedźwiedzia”) nadano wystrój oddający ich pierwotną funkcję (umieszczono w nich drewniane ławki, tabliczki, gęsie pióra itp.). Obecnie prowadzi się tam warsztaty i lekcje muzealne.¹¹

Opisane inicjatywy mające cechy skansenu lub nawiązujące do tej formy działalności muzealnej podejmowane przez instytucje muzealne funkcjonujące pod egidą władz samorządowych (wojewódzkich oraz powiatowych) nie są jed-

6_DEMBINIOK Marian. Muzeum Śląska

Cieszyńskiego w latach 2010–2012. W: *Cieszyńskie Studia Muzealne – Těšínský muzejní sborník*. T. 5.

Red. JEŽ, Radim, PINDUR, David. Český Těšín: Muzeum Těšínska – Muzeum Śląska Cieszyńskiego, 2013, s. 311; *Enklawa budownictwa drewnianego*.

Dostępne na: <http://muzeumwisla.pl/index.php/wystawy/stala>, dostęp: 13. 10. 2017.

7_Zob. *Ewidencja obiektów zabytkowych powiatu cieszyńskiego*. Oprac. KONARZEWSKI, Łukasz.

Cieszyn: Wydział Kultury, Sportu i Informacji Starostwa Powiatowego w Cieszynie, 2012, s. 74.

Dostępne na: <http://www.powiat.cieszyn.pl/files/file/eozp.pdf>, dostęp: 13. 10. 2017.

8_Lokalny program rewitalizacji miasta Wisła. Wisła: Urząd Miejski w Wiśle, 2007, s. 48 i in.

9_GUBA, Daria. W Wiśle przeniesiesz się w czasie.

Dostępne na: <http://gazetacodzienna.pl/article/kultura/w-wisle-przeniesiesz-sie-w-czasie>, dostęp: 13. 10. 2017; *Enklawa budownictwa drewnianego*.

Dostępne na: <http://www.muzeumwisla.muzeumcieszyn.pl/index.php/wystawa-staa/24-enklawa-budownictwa-drewnianego>, dostęp: 24. 09. 2014.

10_STUDNICKI, Grzegorz. *Śląsk Cieszyński. Obrazy przeszłości a tożsamość miejsc i ludzi*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2015, s. 200.

11_INDI [TYRNA, Beata]. *Wędrowka w czasie do wiślańskiej enklawy*. Dostępne na: <http://www.wiadomosci.ox.pl/wiadomosc,27329,wedrowka-w-czasie.html>, dostęp: 13. 10. 2017.

**Chata Kawuloka
w Istebnej (foto
G. Studnicki)**

nak zbyt liczne. Znacznie częściej tego typu przedsięwzięcia są wynikiem aktywnej postawy pojedynczych jednostek (osób prywatnych względnie organizacji pozarządowych). I to właśnie one stanowią główny przedmiot zainteresowania tego artykułu.

Przykładem takiej inicjatywy jest **Chata Kawuloka w Istebnej**, mieszcząca się w chałupie z 1863 roku. Obiekt (konstrukcja zrębowa) *in situ* zaczął funkcjonować w 1962 roku jako izba regionalna czy też rodzaj niesformalizowanego lokalnego/regionalnego muzeum dokumentującego kulturę Górali Śląskich, tradycyjne wyposażenie domów, instrumenty ludowe oraz narzędzia stosowane do ich wyrobu lub wykorzystywane w pracach gospodarskich. Przyczynił się do tego właściciel domu Jan Kawulok (1899–1976), znany w regionie gawędziarz, artysta ludowy, muzyk i twórca góralskich instrumentów muzycznych.¹² Można powiedzieć, że jeszcze za jego życia jego dom stał się miejscem pamięci obejmującym nie tylko architekturę, ale także wiele praktyk konstytuujących specyfikę kulturową Górali Beskidu Śląskiego. Przedsięwzięcie zapoczątkowane

przez J. Kawuloka kontynuowała jego córka Zuzanna Kawulok – podobnie jak jej ojciec instrumentalistka ludowa, gawędziarka, związana od lat 50. do 90. XX wieku z zespołami regionalnymi „Koniaków” i „Istebna”.¹³ Osoby opiekujące się tym obiektem – znanym też jako Beskidzka Izba Twórcza – oprowadzają wycieczki, prezentują grę na instrumentach ludowych, a przy współpracy z innymi osobami zainteresowanymi podtrzymaniem lokalnych tradycji i praktyk kulturowych prowadzą warsztaty tematyczne (m.in. wyrób masła, obróbka słomy i siana, koronka szydełkowa), szkolenia przewodników itp. Chata jest jednym z punktów Szlaku Architektury Drewnianej w województwie śląskim.¹⁴

Inicjatywy oparte na pomysłe wykorzystania starego budynku *in situ* jako miejsca do prezentacji artefaktów będących świadectwem minionych czasów, dawnego wyposażenia chałup oraz narzędzi gospodarczo-rolnych można odnaleźć także w innych częściach Śląska Cieszyńskiego.

11_INDI [TYRNA, Beata]. *Wędrówka w czasie do wiślańskiej enklawy*. Dostępne na: <http://www.wiadomosci.ox.pl/wiadomosc,27329,wedrowka-w-czasie.html>, dostęp: 13. 10. 2017.

12_GOLEC Józef, BOJDA Stefania. *Słownik biograficzny Ziemi Cieszyńskiej*. T. 2. Cieszyn: Offsetdruk, 1995, s. 89–90.

13_*Sylwetki twórców i popularyzatorów sztuki województwa bielskiego*. Red. Z. BOŻEK. Bielsko-Biała: Beskidzka Oficyna Wydawnicza BTSK, 1987, s. 47; *Nagroda im. Karola Miarki dla Zuzanny Kawulok*. Dostępne na: <http://www.istebna.eu/mieszkaniec/news/nagroda-im-karola-miarki-dla-zuzanny-kawulok>, dostęp: 13. 10. 2017.

14_*Chata Kawuloka*. Dostępne na: <http://chatakawuloka.eu/organizacja-spotkanie-i-zabawy.html>, dostęp: 13. 10. 2017.

Przykładem może być otwarta w 2001 roku **Izba Regionalna „U Brzezinów” w Cisownicy**, usytuowana w drewnianym budynku z 1923 roku. Obiekt o konstrukcji zrębowej wspartej na ceglano-kamiennej podmurówce, z dwuspadowym dachem krytym dachówką posiada sienć „na przestzał”. Na lewo od sieni mieści się kuchnia, z której przechodzi się do izby o ścianach pokrytych *szoszyną* (trzcina pospolita) i otynkowanych – w tej części budynku zgromadzone są artefakty przyniesione przez mieszkańców Cisownicy (m.in. zabawki, naczynia, dokumenty, meble, elementy strojów itp.). Po prawej stronie sieni znajduje się komora z narzędziami rolniczymi, wejście na strych oraz wejście do obory (część prowadząca do obory jest oddzielona przepierzeniem). Z prawej strony do budynku, a dokładnie do obory, dostawiona jest stodoła. Nieopodal można zobaczyć kilka starych drewnianych uli oraz narzędzia rolnicze. Tuż obok budynku izby postawiono nowy dom, w którym mieszkają właściciele posesji.

Idea utworzenia w tym miejscu izby regionalnej wiąże się z wystawą pt. „Wnętrze starej cisownickiej chaty”, zorganizowaną w tutejszej świetlicy Gminnego Ośrodka Kultury w Goleszowie. Złożyły się na nią eksponaty przyniesione przez mieszkańców Cisownicy. Podczas spotkania właściciele wyeksponowanych przedmiotów wyartykułowano potrzebę utworzenia tego typu izby w celu uratowania domowych zbiorów i pamiątek związanych z Cisownicą. Na miejsce ich zdeponowania wybrano dom rodziny Brzezinów. 28 czerwca 2000 roku powołano Komitet Organizacyjny. Część mieszkańców Cisownicy wyremontowała wspomniany budynek w ramach „czynu społecznego”.¹⁵ Warto dodać, że w tym samym roku powołano do życia Stowarzyszenie Miłośników Cisownicy,¹⁶ które na miejsce swoich spotkań i imprez jubileuszowych wybiera niejednokrotnie właśnie gospodarstwo Brzezinów. Właściciele majątku, w którym znajduje się wspomniana izba regionalna, prowadzą również działalność agroturystyczną.

W tej samej miejscowości w 2010 roku z inicjatywy m.in. rodziny **Szarców oraz Stowarzyszenia**

Miłośników Cisownicy postawiono replikę drewnianego budynku z podpiwniczeniem, którego właścicielem był Jura Gajdzica (1777–1840), przedstawiany w literaturze poświęconej Śląskowi Cieszyńskiemu jako chłopski pamiętnikarza oraz bibliofil.¹⁷ Konstrukcja zrębową wspomnianej repliki – leżącej na terenie gospodarstwa zwanego Gajdzicówką – spoczywa na oryginalnej kamiennej podmurówce tworzącej zarazem piwniczkę. Na wkomponowanym w nią fragmencie oryginalnej belki stropowej widnieje inskrypcja *Iura Gaydica Anno 1819*. Budowla ma oryginalne drzwi wewnętrzne oraz wejściowe.¹⁸ Mieści się tam izba pamięci, którą opiekują się potomkowie Jury Gajdzicy. Zgromadzono w niej m.in. pamiątki z biblioteczki Gajdzicy oraz skromny zasób sprzętów, które budzą skojarzenie z wyposażeniem wiejskich chałup z XIX i początku XX wieku. Praktykę rekonstrukcji *in situ* zastosował kilkanaście lat wcześniej właściciel **Starej Zagrody** położonej w **centrum Ustronia** – Bronisław Palarczyk. Odtwarzając konstrukcję zrębową budynku, wykorzystał m.in. oryginalne odrzwia wejściowe oraz belkę stropową pochodzące

17_Śląski słownik biograficzny. T. 3. Red. KANTYKA, Jan, ZIELIŃSKI, Władysław. Katowice: Śląski Instytut Naukowy, 1981, s. 103–104. Janusz Spyra zauważa, że został on „wypromowany na najstarszego chłopskiego polskiego pamiętnikarza (SPYRA, Janusz. *Historiografia a tożsamość regionalna w czasach nowożytnych na przykładzie Śląska Cieszyńskiego w okresie od XVI do początku XX wieku*. Częstochowa: Akademia Jana Długosza, 2015, s. 274.

18_Por. SZARZEC, Henryka, SZARZEC, Jerzy. Historia „Gajdzicówki”. W: *Jura Gajdzica – rodzimy klejnot Cisownicy*. Red. PIĘNKOWSKI, Witold. Cisownica: Stowarzyszenie Miłośników Cisownicy, 2010, s. 39–43.

15_Izba Regionalna „U Brzezinów” w Cisownicy.

Cisownica b.r.w., s. 6–8.

16_Tamże, s. 6–8.

Regionalna Izba Twórcza w Wiśle

z zagrody istniejącej w tym miejscu od 1768 roku. Obiekt został udostępniony zwiedzającym w grudniu 1998 roku. Znajdująca się w nim ekspozycja ma charakter etnograficzny i ukazuje m.in. dawne sprzęty domowe, elementy strojów ludowych, narzędzia rolnicze. Niekiedy w Starej Zagrodzie organizowane są niewielkie wystawy czasowe, w których przygotowanie angażuje się część mieszkańców regionu.¹⁹

Innym przykładem przestrzeni o charakterze muzealnym, budzącej skojarzenia z działalnością skansenowską, jest **Regionalna Izba Twórcza w Wiśle**, zwana też Izbą Pracy Twórczej. Miejsce to powstało z inicjatywy Jana Kocyana, który

19_Por. NIEMIEC, Monika. Nie liczyłem pieniędzy. Rozmowa z Bronisławem Palarczykiem, właścicielem Muzeum Regionalnego „Stara Zagroda”. *Gazeta Ustrońska*. 1999, 22, s. 1–2; *Jak żyło się dawniej – Muzeum Regionalne „Stara Zagroda”*. Dostępne na: http://www.ustron.net/arttykul_jak-zylo-sie-dawniej-8211-muzeum-regionalne-8222-stara-zagroda-8221-.php, dostęp: 13. 10. 2017.

w 1986 roku przeniósł z Wisły Czarne z osiedla Borowina do osiedla Bajcary w dzielnicy Nowa Osada chałupę góralską z końca XIX wieku i ją tu zrekonstruował. Obiekt ma konstrukcję zrębową – sień na przestrzał, z dwoma izbami po bokach (w tym izba z piecem po lewej stronie sieni), komorą i wejściem na strych, zwany *górką*. W przestrzeni tej wyeksponowane są m.in. drewniane zabawki ludowe autorstwa J. Kocyana i narzędzia służące do ich wykonania, meble pochodzące z innych domów góralskich, elementy strojów regionalnych, narzędzia gospodarcze, ale także dyplomy i wyróżnienia, które otrzymał opiekun izby. Wspomniany obiekt jest wpisany zarówno do *Gminnej ewidencji zabytków miasta Wisła* (2012), jak i do *Ewidencji obiektów zabytkowych powiatu cieszyńskiego* (2015) oraz *Wykazu obiektów nieruchomości województwa śląskiego* (A/500/87 z 12 maja 1987).²⁰

Podobny profil ma powołane do życia 19 czerwca 1993 roku **Muzeum Regionalne „Na Grapie” w Jaworzynie**.²¹ Jego inicjatorem był urodzony w Jaworzynie Jerzy Rucki (1919–2001) – poeta, publicysta, autor wspomnień, działacz polonijny – który po latach pobytu w Szwajcarii, gdzie rzuciły go losy wojenne, postanowił ufundować w rodzinnych stronach muzeum odwzorujące pamiętany przez niego świat, „skrawek dawnego życia miejscowych górali” odchodzący do przeszłości na skutek postępujących przemian cywilizacyjnych.²² Przy tworzeniu ekspozycji wykorzystano m.in. z pomocy etnografów (np. z Mu-

20_ *Gminna Ewidencja Zabytków Miasta Wisła*.

Dostępne na: <http://bip.wisla.pl/gminna-ewidencja-zabytkow-miasta-wisla>, dostęp: 13.10.2017; *Ewidencja obiektów zabytkowych powiatu cieszyńskiego*. Dostępne na: <http://www.powiat.cieszyn.pl/ewidencja-obiektow-zabytkowych-powiatu-cieszynskiego>. htm, dostęp: 13. 10. 2017; *Rejestr zabytków województwa śląskiego*. Śląski Wojewódzki Konserwator Zabytków. Dostępne na: http://www.wkz.katowice.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=101&Itemid=98, dostęp: 13. 10. 2017.

21_LEGIERSKA, Elżbieta, RUCKI, Jerzy. Otwarcie Muzeum Regionalnego „Na Grapie” w Jaworzynie. *Nasza Trójmieś*. 1993, 7, s. 4.

Muzeum Na Grapie w Jaworzynce

zeum Beskidzkiego im. Andrzeja Podzorskiego w Wiśle).

Przestrzeń muzealną współtworzą cztery obiekty: wybudowany w 1993 roku współczesny drewniany budynek nawiązujący do architektury góralskiej (na parterze mieści się ekspozycja i sala spotkań, a na piętrze pokoje gościnne); przeniesiona w 1998 roku z innej części Jaworzynki (nr 354) drewniana chałupa z 1920 roku (dach dwuspadowy, kryty drewnianymi *szyndziolami*, konstrukcja zrębowa z sienią pośrodku i dwoma izbami po bokach – w większej, po lewej, prezentowana jest wystawa poświęcona obróbce wełny i lnu, w mniejszej znajduje się czarna izba, czyli kuchnia); stodoła, do budowy której w 1999 roku wykorzystano deski z dwóch starszych miejscowych stodół; replika kuźni murowanej oddana do użytku w 2006 roku, wzorowana na jednym z miejscowych warsztatów kowalskich (do budowy użyto m.in. kamienia bryńskiego).

W zagrodzie znajdują się ponadto dwa ule wykonane w pniu podarowane przez miejscowego pszczelarza.²³

W przestrzeni muzealnej przekazywane są nie tylko informacje na temat kultury regionu, ale organizowane są także warsztaty tematyczne dotyczące m.in. wyrobu pożywienia, obróbki lnu i wełny, plecionkarstwa, kowalstwa, dawnych gier i zabaw.²⁴ Miejsce to wspiera Towarzystwo Przyjaciół Muzeum Regionalnego „Na Grapie”, co

Muzeum Na Grapie w Jaworzynce

22_Tamże; *Historia powstania*. Dostępne na: <http://www.nagrapie.com/historia-powstania,1.html>, dostęp: 15.10.2017; GOLEC Józef, BOJDA Stefania. *Słownik biograficzny Ziemi Cieszyńskiej: suplement*. Cieszyn: Offsetdruk i Media, 2014, s. 241–242.

23_Ekspozycja. Muzeum Regionalne & Agroturystyka „Na Grapie”. Dostępne na: <http://www.nagrapie.com/ekspozycja,2.html>, dostęp: 14. 10. 2017; Relacja: RUCKA, Katarzyna (4. 10. 2017).

24_Por. *Warsztaty*. Muzeum Regionalne & Agroturystyka „Na Grapie”. Dostępne na: www.nagrapie.com/warsztaty,3.html, dostęp: 14. 10. 2017.

Chlebowa Chata w Górkach Małych

umożliwia pozyskiwanie funduszy na remonty oraz prowadzoną działalność – przykładowo fundusze europejskie przyznane muzeum w ramach projektu Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 wykorzystano w 2013 i 2014 roku na remont poszycia stodoły oraz kurnej chaty z 1920 roku.²⁵ Osoby opiekujące się tym miejscem prowadzą również gospodarstwo agroturystyczne.

Ciekawą inicjatywą także nastawioną na popularyzację dawnych prac gospodarczych jest funkcjonująca od 2005 roku **Chlebowa Chata w Górkach Małych**. Odbývają się tu zajęcia edukacyjne (prelekcje i warsztaty dla różnych grup wiekowych) dotyczące m.in. uprawy zbóż i obróbki ziarna, wypieku chleba, pozyskiwania i przetwarzania mleka czy pszczelarstwa.²⁶ Wspomniane miejsce jest częścią Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych powstałej w efekcie projektu „Utworzenie Sieci Agroturystycznych Gospodarstw Edukacyjnych” realizowanego od

25_ *Projekty unijne. Muzeum Regionalne & Agroturystyka „Na Grapie”*. Dostępne na: <http://www.nagrapie.com/projekty-unijne,29.html>, dostęp: 14. 10. 2017.

26_Por. *Chlebowa Chata*. Dostępne na: <http://www.chlebowachata.pl/o-nas/dawna-wies-w-pigulce>, dostęp: 14. 10. 2017.

2011 roku przez Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie przy współpracy z wojewódzkimi Ośrodkami Doradztwa Rolniczego na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi Rzeczypospolitej Polskiej.²⁷

Na terenie zagrody Chlebowa Chata znajduje się dziewięć obiektów, z czego dwa wykorzystywane są podczas oprowadzania, prelekcji oraz warsztatów tematycznych, pozostałe zaś pełnią funkcję magazynów lub są w trakcie prac przygotowawczych mających umożliwić ich zwiedzanie. Cechy skansenowskie noszą starsze drewniane budynki – chałupy, stodoła i wiatrak przeniesione nie tyle z innych części Śląska Cieszyńskiego, co z Małopolski. Pełnią one funkcję tła dla działań popularyzujących wiedzę o określonych jako tradycyjne praktykach związanych z obróbką produktów rolnych i przygotowaniem niektórych posiłków, a także dla prowadzonej działalności agroturystycznej. Można w tym miejscu pokusić się o stwierdzenie, że prezentowane obiekty stają się znakiem lub symbolem odsyłającym do pozytywnie wartościowanej dawności czy autentyczności, a tym samym – zgodnie z zasadami magii styczności lub istoty metonimii

27_ *Zagroda Edukacyjna. Geneza*. Dostępne na: http://www.zagrodaedukacyjna.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=15&Itemid=14, dostęp: 14. 10. 2017.

**Tradycyjna
Zagroda Rolna
– Skansen
– Ochaby**

– uwiarygadniają, uatrakcyjniają przekazywane treści, nadając im przy tym estetyczną oprawę i przydając aury niezwykłości.

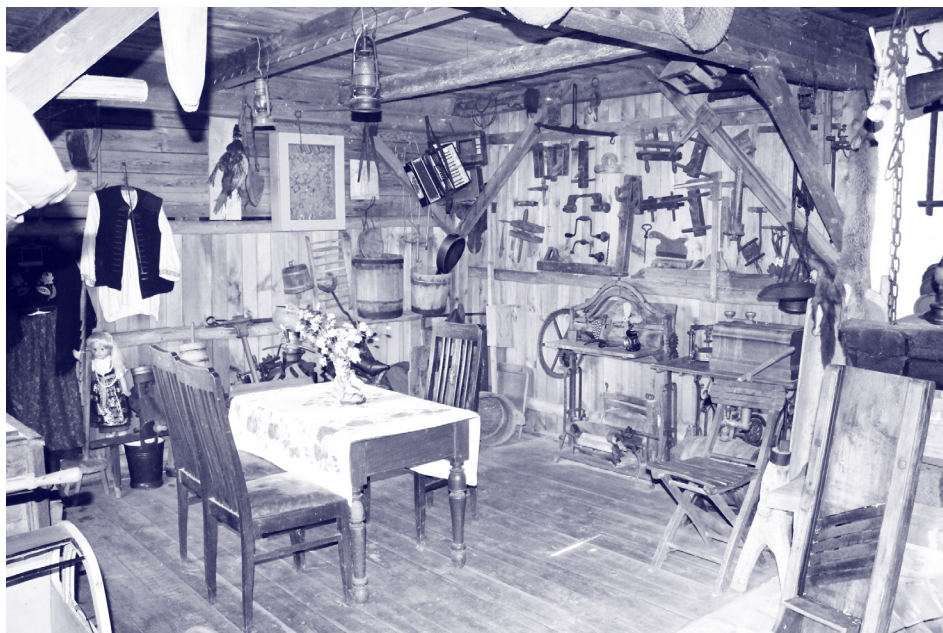
Na podobnych zasadach opiera się funkcjonowanie otwartej w 2014 roku w Ochabach Wielkich koło Skoczowa **Tradycyjnej Zagrody Rolnej – Skansen Ochaby**. Miejsce to powstało dzięki środkom pochodzącym z Europejskiego Funduszu Rybackiego (zdobytych za pośrednictwem Lokalnej Grupy Rybackiej) oraz wkładowi własnemu właściciela obiektów. Ze zgromadzonych środków wybudowano stajnię z wozownią (mieszczą się tutaj boksy dla koni oraz bryczki i kolasy). Na piętrze budynku ze stajnią i wozownią przygotowano wystawę poświęconą czasom Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (meble, artykuły gospodarstwa domowego, sprzęt radiowo-telewizyjny itp.). Kolejnym obiektem jest stodoła, w której umieszczono wyposażenie młyna (planuje się, że w przyszłości będzie on pełnił swoją funkcję), a także sprzęty gospodarcze (np. wirówki do mleka czy maselnice). Jest też i wiatrak oraz chata o konstrukcji zrębowej wzorowana na tych, jakie mieli dawniej zamieszkiwać mieszkańcy Śląska Cieszyńskiego.²⁸ Wspomniane obiekty nie są rekonstrukcją ani repliką konkretnych

budynków, które wznosiły się lub znajdują się w granicach Śląska Cieszyńskiego – są one raczej zmaterializowaną formą uogólnionych wyobrażeń dotyczących tradycyjnego budownictwa spotykanego w regionie. Konstrukcja budynków oraz przestrzenne rozmieszczenie pomieszczeń z eksponowanymi w nich zbiorami może wywoływać wrażenie, że są one podporządkowane funkcji gromadzenia i ukazywania kolekcji staroci. Po części tak jest, gdyż powstanie Tradycyjnej Zagrody było konsekwencją wcześniejszej aktywności jej właścicieli, którzy od wielu lat gromadzili/kolekcjonowali dawne – nieraz zabytkowe – maszyny rolnicze, pojazdy mechaniczne czy elementy wyposażenia gospodarstw.²⁹ Niemniej jest to również miejsce, gdzie prowadzona jest działalność popularyzatorska w postaci m.in. warsztatów adresowanych do dzieci, podczas których mogą się one zaznajomić z uważanymi za tradycyjne formami prac gospodarczych i rękodzieła.

Przykład Tradycyjnej Zagrody wydaje się odwoływać do funkcjonującego w potocznym rozumieniu pojęcia skansenu jako miejsca, w którym znajdują się drewniane budynki, a w nich artefakty kojarzące się z rzeczywistością, która odeszła lub odchodzi do przeszłości, kulturą ludową itp. Takie pojmowanie skansenu w pewnym

28_BLOKESZ-BACZA, Hanna. *Ochaby – skansen otwarty!* Dostępne na: <http://telewizja.ox.pl/wideo,26752,ochaby--skansen-otwarty!.html>, dostęp: 14.10.2017.

29_Por. Tamże; KAŁUSKI, Marcin. *Ochabskie cuda. Cieszyńskie Okolice*. 2011, 3, s. 3.

Skansen staroci w Kisielowie

sensie implikuje też nazwa „Skansenu staroci” w Kisielowie, udostępnionego dla zwiedzających przez Helenę Bojdę w połowie lat 90. XX wieku. W obiekcie mieszczącym się w przeniesionym z Brennej-Leśnicy drewnianym budynku gajówki zebrano liczne przedmioty (m.in. narzędzia stolarskie, szewskie, naczynia, wagi, młynki do kawy, żelazka, dewocjonalia, elementy stroju, wyposażenia mieszkań, dokumenty) postrzegane w potocznym odbiorze jako starocie. Obok znajduje się wiata, pod którą zgromadzono dorożki, powozy, sanie, okucia dyszli itp.

Podsumowanie

Patrząc na powyższe przykłady oddolnych inicjatyw o charakterze skansenowskim pod kątem sposobu wykorzystania nieruchomości, można zauważyć, że tworzą one wachlarz praktyk,

począwszy od użytkowania budynku/budynków *in situ* przez przenoszenie obiektów z innych części tej samej miejscowości bądź z innych miejscowości czy regionów, rekonstrukcje *in situ* z wykorzystaniem elementów pierwotnego zabudowania, posłużenie się elementami (np. belkami, deskami) starych budynków do budowy nowych obiektów, a kończąc na stawianiu nowych obiektów będących Baudrillardowskimi symulakrami³⁰ pozorującymi rzeczywistość (np. autentyczną kulturę ludową) albo tworzącymi rzeczywistość własną.

Pewne uwagi i wnioski można wysunąć również odnośnie do ekspozycji. Z jednej strony spotyka się takie, które starają się wiernie odzwierciedlić charakterystyczne dla regionu wyposażenie izb mieszkalnych i gospodarczych. Z drugiej strony bywają też takie, które łączą tę formę ekspozycji z chęcią „pochwalenia się” innymi gromadzonymi obiektami (czy to ze względu na szacunek do wiążącej się z nimi historii, czy przez wzgląd na ich piękno lub urok dawności, czy

30_Por. BAUDRILLARD, Jean. *Symulakry i symulacja*. Warszawa: Sic!, 2005.

wreszcie w wyniku samej pasji kolekcjonerskiej). W skrajnej postaci ekspozycja ma charakter magazynu, w którym ułożono obok siebie podobne przedmioty, a czasem przypadkowo zestawiane artefakty. Zdarza się też, że prezentowane przedmioty pełniące funkcję eksponatów niekoniecznie są związane z lokalną historią i przeszłością. Ekspozuje się je wówczas po to, by – jak twierdzi Jerzy Świecimski – stworzyć i zasygnalizować w umowny lub skonwencjonalizowany sposób reprezentację pewnej idei skupionej wokół jakiejś kategorii przedmiotów, czynności, procesów czy tego, co dawne, minione i tradycyjne.³¹ Do tej swoistej formy „oszustwa” autorzy ekspozycji uciekają się zwykle wtedy, kiedy – jak zauważyła osoba prowadząca Chlebową Chatę – pewne sprzęty lub przedmioty występowały powszechnie i były używane w innych, nieraz odległych miejscach.³² Niemniej wszystkie ekspozycje, niezależnie od ich merytorycznego przygotowania, można określić jako – parafrazując słowa Andrzeja Szczepańskiego – rodzaj stymulatora doświadczania dawności i potwierdzenie realności istnienia przeszłości oraz kultury ludowej.³³ Opisane powyżej działania noszące cechy skansenu stają się nie tylko elementem wskazującym na łączność teraźniejszości z przeszłością, ale także jednym z narzędzi wspomagających proces budowania wyobrażeń na temat regionalnej kultury ludowej, tradycji czy dziedzictwa. Są przestrzenią, której przekaz adresowany jest zarówno do „tutejszych”, jak i do osób odwiedzających region. W pierwszym przypadku mogą być rozpatrywane jako element szeroko rozumianej polityki tożsamości budowanej wokół kategorii regionu, społeczności lokalnej czy małej ojczyzny i potencjalnie mogą kształtować tożsa-

mość kulturową. W drugim przypadku stają się częścią pola turystyki kulturowej – produktem turystycznym, elementem promocji itd. W obu przypadkach współtworzą narrację o regionie jako o miejscu posiadającym swoją dystynkcję kulturową. Na opisane inicjatywy – podobnie jak na około 50 innych miejsc pamięci o charakterze muzeum, izby pamięci, izby regionalnej rozmieszczonych w granicach Śląska Cieszyńskiego – można spojrzeć jak na materializację wyobrażeń miłośników regionu na temat idei muzeum lub skansenu oraz roli, jaką mają one do spełnienia w procesie popularyzacji wiedzy o przeszłości. Celem niniejszego artykułu nie jest merytoryczna ocena opisanych w nim miejsc, ale ukazanie fenomenu oddolnych przedsięwzięć noszących cechy przypisywane skansenom, jak również zwrócenie uwagi na to, że granica między profesjonalną a amatorską formą działalności muzealnej jest nieraz płynna – przywołane miejsca spełniają niektóre z wymogów stawianych przez ustawodawców instytucjom muzealnym. Chodzi tutaj głównie o gromadzenie i ochronę przedmiotów (nieco gorzej wygląda to z ich ewidencją oraz konserwacją), ich ekspozowanie, udostępnianie, a także o popularyzację wiedzy. Ten ostatni postulat realizuje się m.in. za pośrednictwem tworzonych wokół oglądanych przedmiotów narracji, organizowanych prelekcji czy warsztatów tematycznych. Wspomniane inicjatywy mogą być źródłem przeżyć estetycznych, ludycznych, ale także katalizatorem uruchamiającym pamięć osób je odwiedzających. Nieraz stanowią one swoiste centra, wokół których – co jakiś czas – skupia się życie kulturalno-towarzystwie społeczności lokalnych regionu. Bez wątpienia mają jednak pewną cechę wspólną – wszystkie są świadectwem przywiązania do miejsca zamieszkania oraz refleksyjnej postawy wobec zachodzących zmian społeczno-kulturalnych, co może się przejawiać poczuciem obowiązku chronienia śladów przeszłości dla przyszłych pokoleń.

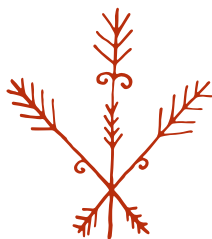
- 31_Por. ŚWIECIMSKI, Jerzy. *Zobrazowanie przedmiotów konceptualnych w ekspozycji muzealnej*. W: *Cieszyńskie Studia Muzealne – Těšínský muzejní sborník*. T. 2. Red. SPYRA, Janusz, MÜLLER, Karel. Cieszyn: Muzeum Śląska Cieszyńskiego – Muzeum Těšínska, 2005, s. 9–31.
- 32_STUDNICKI, Grzegorz. *Śląsk Cieszyński: obrazy...*, s. 312.
- 33_SZPOCIŃSKI, Andrzej. Tworzenie przestrzeni historycznej jako odpowiedź na nostalgię. *Kultura Współczesna*. 2004, 1, s. 63–64.

SUMMARY

EXAMPLES OF PRIVATE OPEN-AIR MUSEUMS IN CIESZYN COUNTY

Cieszyn county – private open-air museums – popularization of knowledge about folk culture – representation of former folk culture

The text is a short presentation of a few open-air museums founded in Cieszyn county - it is mainly about places created by individuals or associations. The author shows some practices related to: using buildings in situ, reconstructing them, transferring original objects from other places or building new „peasant houses“ in order to create inside exhibitions showing the equipment and agricultural tools used in Cieszyn Silesia in the past. The contribution also depicts the challenge how to reflect former „folk culture“ through artifacts. The author of the article tries to show those places not only as a space of accumulation of signs/symbols referring to “the past” but also as a space of activities combining ludic dimension with popularization of knowledge about former life style such as workshops of milk processing, wool or linen processing, lacemaking etc.

SOUKROMÉ INICIATIVY CHARAKTERU MUZEÍ V PŘÍRODĚ NA TĚŠÍNSKU

V textu je pojednáno o soukromých muzeích současného těšínského okresu, který zahrnuje značnou část polského území Těšínského Slezska (Beskid Śląski, Pogórze Cieszyńskie až po řeku Olzu, kde hraničí s českou částí Těšínského Slezska).

V úvodu se autor věnuje oficiálním muzejním institucím spravujícím muzea v přírodě – Kotulova dřevěnka v Havířově Bludovicích ve správě Muzea Těšínska; Enklawa Budownictwa Drewnianego při Muzeu Beskidzkim ve Wiśle. Následně uvádí problematiku soukromých iniciativ nadšených jednotlivců, rodin nebo místních komunit – Chata Kawuloka v Istebnej; Izba Regionalna „U Brzeziniów“ v Cisownicy; kopie dřevěné stavby – Stowarzyszenie Miłośników Cisownicy; Stara Zagroda Ustroń, Regionalna Izba Twórcy ve Wiśle; Muzeum Regionalne „Na Grapie“ v Jaworzynce; Chlebowa Chata v Górkach Małych; Tradycyjna Zagroda Rolna – Skansen Ochaby.

Jsou popsány nejen konkrétní památky a jejich expozice, ale také jejich vznik, metody tvorby a oživovací činnosti. Rozdílný je i charakter staveb samotných – objekty in situ nebo transferované, výstavba kopií budov nebo realizace novostavby *typického rolnického domu*. Součástí práce těchto iniciativ jsou také workshopy historických technologií – zpracování mléka, vlny, lnu či krajčářství. Bez ohledu na míru profesionality tyto iniciativy mají důležitý vliv na zachování artefaktů tradiční lidové kultury, stejně jako na identitu regionu a jeho obyvatel.

Vztah stavebních zásahů k prezentaci lidové architektury

na příkladu objektu čp. 65 v Rymicích-Hejnici

Mgr. Jana Křivánková

Soubor lidových staveb Rymice
Muzeum Kroměřížska
krivankova@muzeum-km.cz

Od druhé poloviny 20. století se na venkově začíná projevovat odklon od tradičních stavebních technologií a materiálů.¹ Lze se domnívat, že právě dynamické faktory spojené s kolektivizací zemědělství vedly zároveň ke snaze zachovat pozůstatky tradičního stavebního fondu. V předkládaném textu budou sledovány přístupy k rekonstrukcím od 2. poloviny 20. století na příkladu domu čp. 65 v Rymicích-Hejnici.

Nejprve je však nutné, nežli se přistoupí k vlastnímu jádru práce, v krátkosti uvést řešenou problematiku v literatuře a pramenech. Přestože lidovému stavitelství v obci byla věnována pozornost od přelomu minulého století, tj. v té době, kdy Antonín Kurial začal se svými žáky vytvářet dokumentační materiál k lidovým stavbám, zejména plány a fotografie,² lokalita Hejnice jeho

pozornosti unikla.³ Detailní stavebně-historický průzkum objektu čp. 65 byl vypracován až Kurialovým žákem Jaroslavem Vajdišem (SÚRP MO Praha).⁴ V Muzeu Kroměřížska, v podsбірce Dokumentace regionu, se nachází nezpracovaný Fond XIII/6F Rymice, kde najdeme celou řadu studií rekonstrukcí nejen tohoto domu, které vznikly právě pod vedením Jaroslava Vajdiše. Na rozdíl od

3_KURIAL, Antonín, KOVÁŘŮ, Věra a KUČA, Jan. *Katalog lidové architektury. Část 11, okres Kroměříž*. Brno: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště, 2016, s. 82.

4_KOVÁŘŮ, Věra. Jaroslav Vajdiš a jeho fotodokumentace lidového stavitelství. In: KOVÁŘŮ, Věra. *Osobnosti historické fotografické dokumentace lidové architektury. Sborník referátů ze semináře ke 130. výročí narození Bohumila Vavrouška konaného 20. října 2005 v Praze*. Praha: Česká národopisná společnost, 2005, s. 34.

Pozn.: *Metodický dohled byl zajištěn KS SPPPOP Brno – (dr. Kovářů, K. Ochmann)*. Muzeum Kroměřížska, podsбірka Dokumentace regionu, nezpracovaný Fond XIII/6F Rymice čp. 65, s. 1.

1_PEŠTA, Jan. *Plošný průzkum lidové architektury a venkovských sídel*. Praha: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, 2014, s. 10.

2_TOMÍŠKOVÁ, Marie. *Katalog lidové architektury. Urbanismus a územní rozvoj* 15, č. 1, 2012, s. 44.

**Dům čp. 65 v Rymicích-Hejnici
z jihozápadní strany, 1989
(foto J. Ščotka, fotoarchiv
Muzea Kroměřížska)**

brněnského pracoviště NPÚ se v Muzeu Kroměřížska bohužel nenachází zakreslení původního stavu objektu.⁵ Krom již zmiňovaných kresebných studií obsahuje kroměřížský fond i celou řadu písemných dokumentů. Informačně velmi hodnotné jsou např. stavební deníky. Od poloviny 70. let 20. století se lidovým stavitelstvím v této lokalitě zabýval také Miroslav Válka, jehož zásluhou se ve fotoarchivu muzea v Kroměříži nachází bohatá fotografická dokumentace rymických staveb. V době, kdy zde profesně začal působit, dům čp. 65 jako jeden z prvních měl již svou rekonstrukci za sebou a dochované fotografie tak zachycují pouze jeho *novou* podobu.

5_NPÚ Brno, Archivu map a plánu, 4-4-8083 - originál (duplikáty 4-4-6920, 4-4-8092), 10 výkresů A3, měřítko 1 : 50, rok 6/1971. V archivu map a plánu NPÚ v Brně se dále nachází dokumenty: 2-5-2389; výkres formátu A3, měřítko 1 : 200, na jednom výkresu jsou 4 kresby /půdorys přízemí, půdorys půdního patra, podélný řez, boční pohled/ na výkresu je napsáno, že jednotlivé výkresy byly převzaty nebo upraveny z dokumentace SÚRPMO Praha, která byla vypracována pod vedením Ing. arch. Vajdiše v roce 1963–1966. 4-4-6919; 8 výkresů A3, měřítko 1 : 50, rok 6/1971, studie rekonstrukce domu, SÚRPMO Praha.

Původní budova byla pravděpodobně postavena na začátku 19. století,⁶ kdy se historické jádro Rymic rozrostlo o domkářskou kolonii Hejnici.⁷ Dochované stavby v tomto území oblasti východní Hané, přestože se na první pohled mohou tvářit jako hliněné, nebyly na přelomu 18. a 19. století materiálově konzistentní. Komunikační (síň) a hospodářská část i dolní komora stavení byly zpravidla zděné, ale stěny světnice – jizby a horní komory se stavěly ze dřeva.⁸ Pozdější vývoj přinesl ale také další mísení materiálů. [...] *ve většině vesnic dnes těžko nalezneme alespoň ukázkou staršího neporušeného průčelí, protože jsou vesměs otlučena a nahrazena typicky socialistickou sestavou tvrdé cementové omítky [...]*⁹ Přestože dochované stavby v Rymicích neměly ve své historii zdobenou štukovou omítku, známou především z jiných oblastí (Znojensko apod.), je poznámka Jiřího Škabrady v případě zkoumaného objektu relevantní, a to především v komentáři vztahujícímu se k nově použitému materiálu.

S jistou nadsázkou lze konstatovat, že nejlépe se podrobně zkoumají ty objekty, které jsou neudržované, chátrající, kde je řada konstrukcí a detailů čitelná jen díky destrukci. Do této skupiny lze také zahrnout stavby, u nichž probíhá pouze rekonstrukce. Renovace hliněných omítek zmiňovaného objektu v roce 2017 tak poskytla jedinečnou možnost nahlédnout po letech pod domnělou hliněnou omázkou. Vápenná vrstva je schopna skrýt mnohé, ve 2. polovině 20. století docházelo k opakovanému vrstvení cementové omítky na hliněnou. Současní řemeslníci jsou tedy nuceni pracovat s prefabrikátovými směsmi hliněných

6_Pozn.: Trám kromě vročení obsahuje i zajímavý nápis – *(S)tawiana Roku 1815 IHS bilo ten rok draho měřica žita za 20 a rži za 19 Rénských*. Muzeum Kroměřížska, podsírka Dokumentace regionu, nezpracovaný Fond XIII/6F Rymice čp. 65, s. 1.

7_Hejnice vznikla v místech bývalé panské hájovny, od níž dostala své jméno. VÁLKA, Miroslav. *Rymice – soubor lidových staveb východní Hané*. Kroměříž: ONV, 1980, s. 18.

8_Muzeum Kroměřížska, podsírka Dokumentace regionu, nezpracovaný Fond XIII/6F Rymice čp. 65, s. 2.

9_ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby. Architektura českého venkova*. Praha: Argo, 1999, s. 183.

Dřevokazná houba označovaná termínem suchá hniloba na jižní straně domu čp. 65, 2017 (foto A. Vrtal)

omítek, ale i při jejich nevhodném vysychání si pomáhají cementovým materiálem.

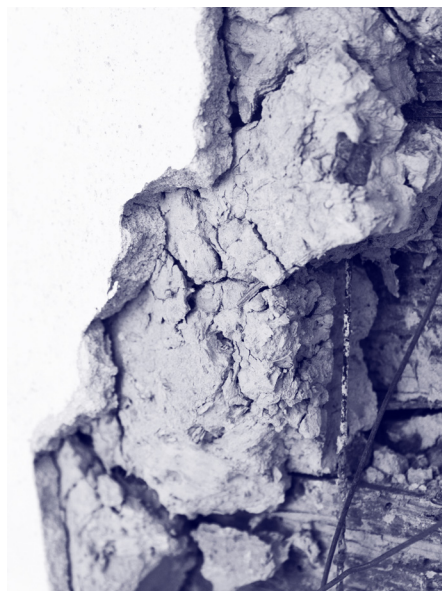
Značně náročná záchrana celého objektu započala v roce 1971,¹⁰ nicméně podle slov pamětníka byla stavba poznamenána několika zásahy jednoho z dřívějších majitelů. „Pan Symerský, ten měl zvláštní manýry, jeho jeden den napadlo, že to okno bude tady a za týden ho napadlo, že to okno bude o metr dál. [...] Nosil v tašce cihly ze Všetul z vyvážky, pak to lepil, že je to prakticky dnes z cihel, [roubený] zostal jen ten roh, to, jak bylo jakžtakž zdravý, tak to nechal. Památkáři, když přišli, tak to taky dělali z cihel, ale už trochu odborněji.“¹¹ Nikoliv pouze dřevo a hlína v pálené či nepálené podobě se tedy ukrývají pod nánosem vápenného nátěru. Po odstranění několika vrstev omítek v roce 2017 bylo zjištěno, že zbylé dřevěné části stavby jsou napadeny dřevokaznou houbou. Na základě výpovědi respondenta je možné se domnívat, že došlo k přenosu dřevomorky z již napadených a posléze odstraněných trámů; bylo zřejmě složité rozpoznat mírně poškozené trámy, neboť nebyly pravděpodobně podrobně zkontrolovány a dřevomorka, jež se ukrývá především ve špatně přístupných částech, nemusela být odhalena.

11_Respondent Očadlík Vojtěch, nar. 1944, Rymice čp. 66. Rozhovor ze dne 3. září 2017.

10_VÁLK, Miroslav. Soubor lidových staveb východní Hané v Rymicích u Holešova a jejich záchrana. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1978, s. 19.

Tyto údaje je nutné srovnat se zápisy ze stavebního deníku, pocházejícího z konce září 1971.¹² Jedním z prvních složitějších úkolů rekonstrukce byla izolace základů.¹³ Podkopáním sroubené části (jižní strany) však došlo k sesuvu zdiva i s roubením, jež podle stavebního dozoru mělo být po vyrovnání z vnitřní strany doplněno cihlovým zdivem.¹⁴ Použitím cihlové vyzdívky z vnitřní

Díky svým vlastnostem stačí nanést velmi tenkou vrstvu cementové omítky, aby se stěna stala neprodyšnou, 2017 (foto A. Vrtal)

12_Práce byly započaty vysekáním křoví. Muzeum Kroměřížska, podsírkka Dokumentace regionu, nezpracovaný Fond XIII Rymice čp. 65, XXIII/46, list č. 1, zápis ze stavebního deníku ze dne 28. 9. 1971.

13_Muzeum Kroměřížska, podsírkka Dokumentace regionu, nezpracovaný Fond XIII Rymice čp. 65, XXIII/46, list č. 5, zápis ze stavebního deníku ze dne 7. 10. 1971.

14_Jelikož byla [...] zeď postavená na podlaze a po odkopání zemlji se celá zesula. Tak se musí vyzdívat vnitřek cihelným zdivem. Fond XIII Rymice čp. 65, XXIII/46, první list č. 13, č. 19 a č. 26, zápisy ze stavebního deníku ze dne 14. 10. 1971, 22. 10. 1971 a 4. 11. 1971.

strany světnice v kombinaci s cementovými omítkami (vrstvení v průběhu doby) ze strany vnější, docházelo dlouhodobě ke kondenzaci vodní páry uvnitř stavební konstrukce,¹⁵ kterou dřevokazná houba potřebují k zahájení svého růstu.¹⁶ Nánosy omítkové směsi udržovaly na svislé zdi dřevěné floky,¹⁷ které nahradilo na několika místech štukatérské drátkování.¹⁸

Použití tradičních technologií při rekonstrukci – Jan Jurečka při řezání slámy do hliněné omítky, dům čp. 62, 1989 (foto M. Válka, Fotoarchiv Muzea Kroměřížska)

15_Dřevo i hlína jsou vysoce hygroskopické materiály v kombinaci s materiálem, jako je cement, který naopak dominuje vlastnostmi jako je nízká paropropustnost a nasákavost, docházelo k difuzi vně dřevěné (nejvlhčí) části stavby.

16_Minimální vlhkost dřeva cca 20 % a pro optimální růst přibližně 30–40 % s malou ventilací. SINGH, Jagjit (ed.). *Building Mycology. Management of Decay and Health in Buildings*. Taylor & Francis, 1994, s. 33.

17_Jedná se o malý dřevěný kolík (klínek) sloužící k přichycení hliněné omítky na roubených konstrukcích.

18_Pozn.: Známé též pod pojmem stavební podomítkové pletivo.

Pro zajištění stability měla být roubená část zpevněna železobetonovou konstrukcí.¹⁹ Použití tohoto technologického postupu následovalo i na dalších stěnách stavby. V nadcházejících měsících byla záměrně stržena jižozápadní stěna (v deníku nazývána štítová).²⁰ Po zimní odmlce se na začátku roku 1972 přistoupilo k uvolnění dřevěných překladů na štítové zdi, ta se celá sesunula a strhla i část zdiva ze severní strany a část dřevěné staré konstrukce z jižní strany.²¹ Tento záznam doprovázelo upozornění, že veškeré trámy a fošny je nutno před zabudováním přetesat sekerou tak, aby budily dojem, že jsou opracovány ručně.²² Není jasné, které dřevěné části byly zachovány. Pokud by se ale přistoupilo k domněnce, že byly vyměněny všechny dřevěné komponenty patrové komory, je zarážející, že i tato část roubené stavby je nyní napadena dřevokazem. K přenosu dřevomorky nemohlo patrně dojít ani skrze krov, který v této době již nebyl původní.²³ O důvodu absence střešní konstrukce na kresebné dokumentaci může odpovědět tvrzení jednoho z respondentů: *Pan Symerský tam*

19_*Stažení stavby srubové části domku bude provedena jednak ocelovými kotvami při podlaze přízemí a jednak provedením žebel.*

[železobetonového] věnce – ztraceného bednění nad [...] záklopu. Muzeum Kroměřížska, podsбірka Dokumentace regionu, nezpracovaný Fond XIII Rymice čp. 65, XXIII/46, první list č. 19, zápis ze stavebního deníku ze dne 22. 10. 1971.

20_*Vybourání štítové stěny, vynesení krovu na profilu, dozdění po betonový věnec.* Muzeum Kroměřížska, podsбірka Dokumentace regionu, nezpracovaný Fond XIII Rymice čp. 65, XXIII/46, list č. 35, zápis ze stavebního deníku ze dne 17. 11. 1971.

21_Muzeum Kroměřížska, podsбірka Dokumentace regionu, nezpracovaný Fond XIII Rymice čp. 65, XXIII/46, list č. 13/14, zápis ze stavebního deníku ze dne 27. 3. 1972.

22_Muzeum Kroměřížska, podsбірka Dokumentace regionu, nezpracovaný Fond XIII Rymice čp. 65, XXIII/46, list č. 16, zápis ze stavebního deníku ze dne 30. 3. 1972.

23_NPÚ Brno, Archiv map a plánů, 4-4-8083 - originál (duplikáty 4-4-6920, 4-4-8092), 10 výkresů A3, měřítko 1 : 50, rok 1971/6.

bydlel, ten tu střechu sundal, nechal udělat novou vazbu a pokryl to plechem.²⁴ Jen připomeňme, že krovy na žádném expozičním objektu v Rymicích nejsou původní. I tam, kde se vyskytovaly do doby rekonstrukcí při budování muzea, byly nově nahrazovány bez přihlídnutí k jejich dochované podobě.

Největší destrukce patrové komory je patrná na podélném trámu, který je drčen zhlavím stropního trámu, jihozápadní strana domu čp. 65, 2017 (foto A. Vrtal)

V horní části fotografie lze pozorovat, že je mezi dřevěnými prvky vyzdění prostor, který mohl být dozděn v důsledku zmiňovaného sesuvu, 2017 (foto A. Vrtal)

24_Respondent Očadlík Vojtěch, nar. 1944, Rymice čp. 66. Rozhovor ze dne 3. září 2017.

Při odkrývání omítek bylo dále zjištěno, že spodní trám jihovýchodní strany roubení je zcela pod terémem domu. K tomu mohlo dojít dvěma způsoby. Jednak se při zmiňovaném sesuvu zeminy s trávovým mohlo stát, že dřevěná stěna nebyla vyzvednuta do původní výšky. Druhou možností by pak bylo, že naopak hloubka trámu ukazuje původní situaci výškového umístění domu, navýšení původního terénu zapříčinilo postupné vrstvení betonu a asfaltové izolace. Velmi zajímavá je fotografie pořízená při sondáži (2017), která odhalila nejen spodní trám, ale také výšku výmalby původní podrovnávky, jež je v současnosti v rozmezí 10–20 cm nad terémem.

Na nejvyužívanějším prameni stavebních historiků, jimiž jsou skici stabilního katastru, lze vidět červeně zakreslený dům s čp. 65 s hákovou zástavbou. Hospodářský trakt byl tvořen dvěma chlévy z pálených cihel. Obytný dům čp. 65 měl sloužit nikoliv expozičním účelům, nýbrž bytovým, a proto byla provedena demolice jeho hospodářského traktu, označeného tzv. *mladší cihelnou částí*.²⁵ V současnosti je dům používán k výukovým programům muzea. Pro *historické objekty je stále více příznačné, že nejsou celoročně obývány a provozovány, a tudíž ani vytápěny. Toto ohrožení je pak mimořádně vysoké v obdobích, kdy se vnitřní prostředí nevytápěných objektů dostává do stavu blízkého rosnému bodu*,²⁶ například nárazovým vytápěním pro potřebu edukačních programů, nebo při teplotních výkyvech v jarních a podzimních měsících.

Stavební úpravy, kterými si dům od počátku 70. let 20. století prošel, měly nemalý dopad na jeho celkový vzhled. Stavbu provázela řada komplikací, neboť stav, v jakém se dům nacházel, byl tristní. V tzv. Hejnici stály původně čtyři domy, v roce 1970 muzeum jednalo o záchraně všech objektů, opuštěný dům čp. 63 se však nepoda-

25_Muzeum Kroměřížska, podsbírka Dokumentace regionu, nezpracovaný Fond XIII/6F Rymice čp. 65, s. 2.

26_ČERNÝ, Miroslav a NĚMEČEK, Miloslav.

Mikroklima v historických interiérech. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2011, s. 5.

Na fotografii je také možné vidět, že trám byl zalit betonem i z vnějšku světnice, východní stěna domu čp. 65, 2017 (foto A. Vrtal)

řilo zachránit.²⁷ Mezi domy čp. 62 a 64 vznikla proluka, jež neodpovídá charakteru hejnické zástavby.²⁸ Srovnáním výkresů původního stavu²⁹ s fotkami před rekonstrukcí dalších zde stojících domů vyplývá, že objekt čp. 65 byl tedy z těch, které na Hejnici zůstaly stát, jedním z nejvíce poškozených. Kdyby se neprodlené nepřístupilo k jeho záchraně, přišly by Rymice o další ze svých památek.

Kromě samotné záchrany je nutná stavebně-historická dokumentace vzácných domů nebo technických památek a jejich detailů, které i za těch nejpříjemnějších podmínek budou podléhat destrukci. Muzeum Kroměřížska se snaží prezentovat onu vnitřní roubenou konstrukci nejen v samotném výkladu průvodců, ale také na názorných příkladech. V průjezdu domu čp. 64 je možné v části zdíva bez omítky vidět mohutné trámy hanácké světnice s nabitými floky, jež držely hliněnou omazávku. Je však nutné rovněž ctít, podporovat, uchovávat a obnovovat tradiční řemesla, bez jejich znalosti budou jakékoliv rekonstrukce těchto staveb vždy jen pouhou nápo-

dobou a improvizací řemesníků a zedníků, kteří v dnešní době, až na výjimky, umí pracovat pouze s materiály a nástroji, co k lidovému stavitelství nepatří. V budoucnosti by bylo vhodné zvážit také možnost účasti samotných návštěvníků na omítání hliněnými omítkami i prezentaci dalších technologických postupů.

LITERATURA

ČERNÝ, Miroslav a NĚMEČEK, Miloslav. *Mikroklima v historických interiérech*. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2011.

KOVÁŘŮ, Věra. Jaroslav Vajdiš a jeho fotodokumentace lidového stavitelství. In: TYKAL, Roman. *Osobnosti historické fotografické dokumentace lidové architektury. Sborník referátů ze semináře ke 130. výročí narození Bohumila Vavrouška konaného 20. října 2005 v Praze*. Praha: Česká národopisná společnost, 2005, s. 32–34.

KOVÁŘŮ, Věra. Osobnosti historické fotografické dokumentace lidové architektury. In: *Sborník referátů ze semináře ke 130. výročí narození Bohumila Vavrouška konaného 20. října 2005 v Praze*. Praha: Česká národopisná společnost, 2005, s. 32–34.

KURIAL, Antonín, KOVÁŘŮ, Věra a KUČA, Jan. *Katalog lidové architektury. Část 11, okres Kroměříž*. Brno: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště, 2016.

27_Muzeum Kroměřížska, podsírka Dokumentace regionu, nezpracovaný Fond XIII/6F Rymice – Lidová architektura, zápis z 5. března 1970, s. 1.

28_KURIAL, Antonín, KOVÁŘŮ, Věra a KUČA, Jan. *Katalog lidové architektury*, c. d., s. 82.

29_NPÚ Brno, Archiv map a plánů, 4-4-8083 - originál (duplikáty 4-4-6920, 4-4-8092), 10 výkresů A3, měřítko 1 : 50, rok 1971/6.

LANGER, Jiří (ed.). *Národopisná muzea v přírodě. Teoretická a metodická východiska k realizaci.* Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 1981.

PEŠŤA, Jan. *Plošný průzkum lidové architektury a venkovských sídel.* Praha: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, 2014.

SINGH, Jagjit (ed.). *Building Mycology. Management of Decay and Health in Buildings.* Taylor & Francis, 1994.

ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby. Architektura českého venkova.* Praha: Argo, 1999.

TOMÍŠKOVÁ, Marie. Katalog lidové architektury. *Urbanismus a územní rozvoj.* 2012, 15, č. 1, s. 44.

VÁLKA, Miroslav. *Rymice – soubor lidových staveb východní Hané.* Kroměříž: ONV, 1980.

VÁLKA, Miroslav. Soubor lidových staveb východní Hané v Rymicích u Holešova a jejich záchrana. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska.* 1978, s. 19–23.

PRAMENY

Muzeum Kroměřížska, podsběrka Dokumentace regionu, nezpracovaný Fond XIII Rymice čp. 65., XXIII/46.

Muzeum Kroměřížska, podsběrka Dokumentace regionu, nezpracovaný Fond XIII/6F Rymice čp. 65.

Muzeum Kroměřížska, podsběrka Dokumentace regionu, nezpracovaný Fond XIII/6F Rymice – Lidová architektura.

NPÚ Brno, Archiv map a plánů, 4-4-8083 - originál (duplikáty 4-4-6920, 4-4-8092), 10 výkresů A3, měřítko 1 : 50, rok 6/1971, 2-5-2389; výkres formátu A3, měřítko 1 : 200, 4-4-6919; 8 výkresů A3, měřítko 1 : 50, rok 1971/6.

SUMMARY

THE RELATIONSHIP OF CONSTRUCTION WORK AND PRESENTATION OF FOLK ARCHITECTURE USING THE STRUCTURE NO. 65 IN RYMICE - HEJNICE AS AN EXAMPLE

Haná - Rymice - folk architecture - open air-museum - refurbishment - timbering - wood -destroying fungi

The paper follows the factors affecting the necessary construction work made to house no. 65 in the Rymice Heritage Preserve from the early 1970s to the present. The resource of the most extensive use for a building historian, i.e., sketches of the Stable Cadastre, shows house no. 65 rendered in red; this was to indicate structures made of incombustible materials (i.e., baked/unbaked bricks or other clay technologies), as well as timbered structures with just the right mix of clay applied to the wooden parts. The house under survey is a representative of a traditional house of the Eastern Haná region, with timbered living room and timbered chambre in the raised floor. With such timbering beginning to disappear from this part of Moravia from the mid-19th century, these traditional wooden elements became unique and valuable heritage constructions over time. From the second half of the 20th century the rural areas also begin to show a sharp departure from the traditional building technologies and materials that also had an effect on the course of refurbishment of the structure studied.

Rekonštrukcia historických prostredí

v interiérovoch a exteriérovoch expozíciách
v Múzeu liptovskej dediny v Pribyline

PhDr. Iveta Zuskinová

Ovčiarске múzeum Liptovský Hrádok
zuskinova@gmail.com

Priehrada Liptovská Mara zatopila historicky najvýznamnejšiu a najkultivovanejšiu časť Liptova, kotlinu rozprestierajúcu sa v údolí Váhu. Pod hladinou zostali úplne, alebo z časti také významné obce ako boli Liptovská Mara, Parížovce, Sokolče, Ráztoky, Dechtáre, Paludza, Liptovská Sielnica, Bobrovník, Čemice, Prosiek – Zádiel, Vlachy, Vlašky, časť Liptovského Trnovca a Liptovskej Ondrašovej. Pod vodou sa ocitli nielen sídla a príbytky ľudí, ale aj tisícročia histórie, vzácne pamiatkové objekty a prírodné lokality. V tomto prostredí sa nachádzali mimoriadne vzácne kultúrne a historické pamiatky, boli to najmä gotické kostoly v Liptovskej Mare a v Liptovskej Sielnici, drevený evanjelický artikulárny kostol v Paludzi, goticko-renesančný kaštieľ v Parížovciach, ale

ešte aj ďalšie desiatky kostolov, kaštieľov, kúrií, drevené zrubené roľnícke a remeselnícke domy a pamiatky drevenej ľudovej architektúry. V záujme záchranu najcennejších hnutelných a nehnuteľných pamiatok z tohto územia bol vypracovaný projekt ich premiestnenia. Architektonickú štúdiu budúceho múzea v prírode vypracoval v roku 1971 Ing. arch. Stanislav Dúbravec, CSc., vtedajší riaditeľ Krajského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Banskej Bystrici. Veľkorysá štúdia riešila vybudovanie troch areálov reprezentujúcich jednotlivé typy zástavby

**Múzeum liptovskej dediny – výstavba
návesní ulicovky, 1982 (foto J. Langer,
fotoarchiv VMP)**

dedinských sídiel – hromadnú dedinu s ulicovou zástavbou, potočnú dedinu s vodnými technickými stavbami a dedinu s formou reťazového osídlenia, v ktorej mali byť postavené domy určené na turistické ubytovanie.

O budovaní múzea v prírode za obcou Pribylina sa rozhodlo na rokovaní Okresného národného výboru v Liptovskom Mikuláši v septembri 1971 a o rok neskôr bol položený základný kameň budúceho múzea. Prvé objekty sa začali stavať už v roku 1973. Investorom stavby bol Krajský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Banskej Bystrici, generálnym dodávateľom stavebných prác bol Pamiatkostasv Žilina. Napriek tomu, že v prvých rokoch výstavby bol dostatok finančných prostriedkov, stavba napredovala veľmi pomaly. Napokon v roku 1990 sa pre nedostatok finančných prostriedkov výstavba múzea v prírode úplne zastavila.

Tvorba koncepcie múzea v prírode a tiež jeho stavebná realizácia prebiehala bez účasti Liptovského múzea, ako budúceho správcu. Pri výbere objektov prevládalo architektonické hľadisko, boli uprednostňované stavby s osobitnou architektonickou hodnotou budované ako solitéry bez hospodárskeho zázemia. Pri drevených roľníckych a remeselníckych domoch chýbali humná, maštale, chlievy a celá drobná architektúra typická pre dedinské prostredie. Ani pri zemianskom kaštieli a kúrii sa nepočítalo so stavbami, ktoré by tvorili hospodárske alebo sociálne zázemie zemepanských sídiel. Na základe pripomienok a požiadaviek odborníkov súhlasil investor a autor zastavovacej štúdie v roku 1985 s vypracovaním architektonicko-etnografickej štúdie zameranej na dobudovanie prvej časti Múzea liptovskej dediny a dotvorenie jeho historických prostredí.

Zodpovedným riešiteľom sa stal PhDr. Jiří Langer, CSc., ktorý pre potreby výstavby múzea už v roku 1970 vykonal výskum ľudovej architektúry a pri výbere objektov pre múzeum spolupracoval s Ing. arch. Stanislavom Dúbravcom, CSc. Spoločne s etnologičkou PhDr. Ivetou Zuskinovou a botaničkou Jolanou Horníčkovou sa podujali pre budované múzeum v prírode vytvoriť doplnený a aktualizovaný expozičný model sídla v duchu stredovekých liptovských mestečiek. Ústrednou myšlienkou bolo vytvoriť prostredie prirodzene spájajúce vzácné historické pamiatky kamennej

Múzeum liptovskej dediny Pribylina, v popredí kaštieľ z Parisoviec (fotoarchív MLD Pribylina)

stredovekej architektúry s objektami ľudového staviteľstva. Na jednej strane areálu múzea bol rozostavaný goticko-renesančný kaštieľ z Parisoviec, oproti na konci zástavby ranogotický kostol z Liptovskej Mary a medzi nimi drevené zrubené domy roľníkov a remeselníkov. Na základe doplnujúcich terénnych výskumov a vizualizácií z konkrétnych riešení objektov podobného charakteru v najstarších obciach Liptova riešitelia navrhovali kompletne historické prostredia a dostavbu ďalších objektov v rámci jednotlivých solitérov a postupne ich spájali do celkového riešenia areálu. Keďže viaceré historické obce stredného Liptova mali v minulosti podobu stredovekého mestečka aj s významnými právami a výsadami, autori štúdie sa rozhodli pre takýto model. Jeho vierohodnosť umocňovali príbehy s tematikou historických udalostí spojených s prezentovanými stavbami, ktoré umožňovali budovať jedinečné exteriérové a interiérové expozície.

Navrhované historické prostredie okolo goticko-renesančného kaštieľa z Parisoviec malo predstavovať reprezentatívne zemepanské sídlo vybudované na miernom návrší. Od obydli roľníkov a remeselníkov ho mal oddeľovať murovaný plot so šindľovou striaškou a za ním okrasná a kvetinová záhrada s filagóriou. Vstup do kaštieľa od obecného priestranstva oddeľoval vyvýšený kamenný múr, na prvý pohľad prezentujúci výrazné rozdiely v spôsobe života rôznych sociálnych a spoločenských vrstiev. Štúdia počítala s dostavbou hospodárskych stavieb pri kaštieli – sýpkou, stajňami pre kone a prístreškom pre koče, vybudovanými ako rekonštrukcie v regióne zachovaných objektov podobného typu.

Zámer sa v plánovanom rozsahu vzhľadom na nedostatok finančných prostriedkov nepodarilo realizovať, pre tieto účely však bol rekonštruovaný objekt niekdajšieho zariadenia staveniska. Goticko-renesančný kaštieľ z Parížoviec je najstarším zachovaným zemianskym sídlom v Liptove s jedinečnou priestorovou dispozíciou a architektonickým stvárnením. Pochádza zo 14. storočia, kedy bol postavený ako kúria, prestavaný a rozšírený v poslednej tretine 15. storočia. Architektonické články vysokej kvality, použitie motívu havrana s prsteňom na vetvičke v erbe a rastlinnej nástennej maľby v najstaršom priestore kúrie, dovoľujú predpokladať, že parížovský kaštieľ bol niekedy po roku 1484 rozšírený a prebudovaný ako poľovnícky zámok pre panovníka Mateja Korvína a jeho syna Jána, liptovské knieža. Tretia dôležitá etapa v stavebnom vývoji kaštieľa, ktorá určila jeho dnešný charakter, pochádza z polovice 16. storočia. Priestory kaštieľa boli rozšírené poschodovou prístavbou nového krídla, vstupná dvorana bola upravená na klenutý vestibul s novým zalamaným trojramenným schodišfom, vybudovaným na mieste pôvodného neskorogotického krbu. Poslednou väčšou renesančnou úpravou v druhej tretine 17. storočia dostal kaštieľ svoj konečný vzhľad. Približne do takejto podoby bol rekonštruovaný pre expozičné využitie v Múzeu liptovskej dediny v Pribyline. Expozícia je prezentáciou úrovne bývania a spôsobu

života vyšších spoločenských vrstiev zemianskeho obyvateľstva regiónu v devätnástom storočí. Okrem slávnostnej sály s pôvodnou nástennou maľbou z konca pätnásteho storočia, ktorá je vybavením upravená aj na konanie rôznych spoločenských podujatí, je tu viac priestorov s účelovým interiérom. Na prízemí vedľa slávnostnej sály je viacúčelový žltý salón a nádherná spáľňa mladých manželov. Na opačnej strane jedáleň a vzadu jednoduchá spáľňa starých manželov. Na konci vstupného vestibulu sa nachádza hudobný salón. Okrem poľovníckych trofejí na prízemí, je poschodie kaštieľa prezentáciou loveckých záľub jeho obyvateľov. Trofeje rôznej lovej zveri sú v komunikačnom priestore a v príľahlom poľovníckom salóne. Na poschodí sú aj dva dámske salóny, ktoré slúžili na spoločenské stretávanie, záľuby, ale aj odpočinok obyvateľiek kaštieľa a ich hostí. Návštevnícky atraktívny je predovšetkým červený dámsky budoár, z ktorého je výhľad na tri strany priestranstva pred kaštieľom. Za poľovníckym salónom je menší dámsky salónik s bielym nábytkom a čalúnením lososovej farby. Z neho sa vchádza do pánskeho zeleného fajčiarskeho salónu.

Na druhom konci obecného priestranstva je drevená zemianska kúria z Paludze. Patrila majetnej rodine Lehockých, ktorej členovia okrem hospodárenia na rozsiahlych pozemkoch v Liptovskej kotline pracovali ako úradníci na župnom úrade

**Žltý salón
v kaštieli**

Zemianska kúria z Paludze

v Liptovskom Sv. Mikuláši. Kúria bola postavená v roku 1858 ako súčasť rozsiahlej hospodárskej usadlosti. Dom má krytý vstup na zvýšenej podmurovke, z ktorého sa vchádza do veľkého pivora s dominantnou viacúčelovou pecou. Tento priestor spĺňa aj komunikačnú funkciu, odtiaľto sa vstupuje do ostatných miestností domu. Napravo je obývací salón, z ktorého sa vojde do spálne s nábytkom z kvalitného limbového dreva. Na ľavej strane je kuchyňa s murovanou pecou, zariadená dreveným na bielo natretým nábytkom pozostávajúcim z dvojdielneho kredenca, skrine na jedáľenský servis a pracovného stola. Z kuchyne sa dá vstúpiť do komory. Atraktívnu expozíciou v dome je izba detí vybavená detským nábytkom a textíliami. Atraktívne sú dobové kočičky a tiež kolekcia hračiek, s ktorými sa skutočne hrávali deti v zemianskych rodinách.

V pôvodnej zastavovacej architektonickej štúdií bol navrhnutý len samostatný objekt drevenej kúrie bez hospodárskeho dvora. Takéto riešenie nebolo vierohodné pre jeho expozíčné využitie, keďže zemianska rodina Lehotských mala rozsiahle hospodárstvo zamerané na pestovanie plodín a chov zvierat. Spôsob života zemianskej rodiny vyžadoval, aby súčasťou dvora boli maštale a ďalšie stavby tak, ako to bolo pôvodne pri tomto objekte ešte v obci Paludza. Keďže nebol zdokumentovaný jeho pôvodný stav, riešitelia aktualizovanej štúdie navrhli vybudovať väčší hospodársky objekt spájajúci v sebe niekoľko funkcií a je rekonštrukciou hospodárskych stavieb usadlosti v obci Bukovina. A tak vo dvore zemianskej kúrie bola postavená rozmerná stav-

ba v tvare L s dvoma mašťami na ľavej strane dvora, ktorá pokračuje zastrešeným prístreškom na koče a vozy a na jej konci sa nachádza veľké humno s priechodným vstupným priestorom. Stavba prirodzene uzatvára usadlosť a na ňu by malo byť pripojené oplotenie s veľkou drevenou vstupnou bránou pre koče a bríčky. K hospodárskemu zázemiu patria aj dve drevené sýpky vo dvore kúrie.

Koncom roku 1990 prevzalo rozostavané múzeum v prírode do správy Liptovské múzeum v Ružomberku. Dovtedy boli stavebne ukončené len niektoré objekty ľudovej architektúry – domy na bývanie, sýpky, požiarna zbrojnica, kováčska vyhňa, zvonica. Goticko-renesančný kaštieľ nemal upravenú časť vnútorných priestorov a ranogotický kostol z Liptovskej Mary bol len hrubou stavbou. V areáli sa nenachádzala žiadna drobná architektúra. Vďaka aktivite a pracovnému nasadeniu pracovníkov Národopisného múzea v Liptovskom Hrádku, ktoré je etnografickým pracoviskom Liptovského múzea, v rekordne rýchлом čase od apríla do augusta 1991 boli sprístupnené prvé expozície v drevených domoch s prezentáciou spôsobu života a bývania rôznych sociálnych a spoločenských vrstiev dedinského obyvateľstva. Už v roku 1994 boli sprístupnené prvé dobové interiérové expozície v kaštieli z Parížoviec. Veľkým úspechom múzea bolo dobudovanie ranogotického kostola Panny Márie z Liptovskej Mary a jeho sprístupnenie verejnosti v roku 1998.

V múzeu v prírode, v modelovanom prostredí dediny možno ukázať, ako to bolo kedysi, soci-

álne a spoločenské rozdiely v kultúre a spôsobe života obyvateľov Liptova. Na jednej strane je to bývanie bezzemkov – želiarov, existenčne závislých od majetných vrstiev dedinského spoločstva a na druhej strane bývanie bohatších roľníkov a remeselníkov. Interiérové expozície boli realizované na základe cieľeného terénneho výskumu u potomkov majiteľov a obyvateľov objektov prevezených do múzea, aby bolo zistených čo najviac informácií o ich spôsobe života v konkrétnom dome a tiež o obci odkiaľ bol dom. Veľmi dôležitou časťou výskumu bola akvizícia zbierkových predmetov. Aby boli expozície bývania vierohodné, museli byť vybavené pôvodným a originálnym vnútorným zariadením. Sú to nielen kusy nábytku, textilie, ale napríklad aj odevné súčasti obyvateľov domu, vybavenie kuchýň, riad na stolovanie, vlastnoručne obyvateľmi zhotovené predmety, napríklad tkané koberce, plátno, bytový textil s monogramom, drevený riad s iniciálkami gazdu a podobne. Výskumy bývania a spôsobu života a zber zbierkových predmetov v obciach odkiaľ boli vybraté domy pre múzeum – Liptovská Sielnica, Liptovský Trnovec, Likavka, Černová, realizovala autorka tejto štúdie v dostatočnom predstihu. Takto sa podarilo zaznamenať skutočné príbehy rodín žijúcich v domoch v predchádzajúcom období a získať originálne predmety vnútorného vybavenia domu.

Kuchyňa v zemianskej kúrii

Prvým expozičným objektom, do ktorého môžu návštevníci múzea vstúpiť, je chalupa želiara z Liptovskej Sielnice č. 181. Je to obydlie najchudobnejšej vrstvy dedinského obyvateľstva, bezzemka, pastiera dobytky a oviec Jozefa Majdiaka. Domček stál na obecnom pozemku a bol prestavaný z obecnej pastierne. K pôvodne jednopriestorovej zrubovej stavbe bol pristavený vstupný pitvor z drevených dosiek. Izba bola jediným obytným priestorom pre celú rodinu, slúžila na prípravu jedla a stolovanie, vykonávanie rôznych domácich prác, denný a nočný

Salón v zemianskej kúrii

odpočinok. Pitvor plnil nielen funkciu vstupného priestoru, ale slúžil aj na uskladnenie rôzneho náradia. Keďže si otec rodiny sezónne privyrábala pletením košíkov a tiež ručnou výrobou šindľov, tento vstupný priestor slúžil na uskladnenie materiálu a aj hotových výrobkov.

V päťpriestorovom dome č. 115 z Liptovskej Sielnice je ukážka bývania remeselníka a stredného roľníka Jána Lovicha. Kolár Ján Lovich patril k po-

Nepísaným pravidlom v minulosti bolo, že vedľa dielne kolára stála kováčska vyhňa a takto to je aj v Pribyline. Kováči dokončievali výrobky kolárov, vyrábali kovania na drevené transportné prostriedky, rôzne druhy vozov, pracovné poľnohospodárske náradie. Vyhňa patrila kováčovi Michalovi Beľušovi z Liptovskej Kokavy a okrem originálnych mechov je v nej mnoho nástrojov z pôvodnej dielne a tiež od ďalších kováčov z Lip-

**Dom kolára Lovicha
z Liptovskej Sielnice**

krokovým a vzdelaným obyvateľom obce, jeho rodina bola v príbuzenskom pomere s vydavateľom a tlačiarom Karolom Salvom, a preto sa v interiéri nachádza viac knižiek tohto vydavateľa. Dom je zariadený originálnym nábytkom a predmetmi, ktoré rodina používala. Múzeum ich získalo od dcéry majiteľa domu učiteľky Márie Rosinskej. Vybavenie izby pozostáva z dvoch postelí, ktoré sú už postavené vedľa seba uprostred čelnej steny, nad nimi visia podobizne manželov. K nábytku patria dve jednodverové skrine, tie neboli v období na začiatku 20. storočia bežným vybavením domácností v dedine. Tento druh nábytku sa dostal len do izieb sociálne silnejších remeselníckych vrstiev. K nábytku patrili aj čalúnené stoličky a stôl s esovite prehnutými nohami. V jednej z komôr, ktorá bola čiastočne obývanou miestnosťou domu, je na svadbu pripravená výbava dcéry pozostávajúca z perín a interiérových textílií. Súčasťou stavby pod spoločnou strechou je kolárska dielňa majiteľa domu. Vybavenie expozície a pracovné nástroje pochádzajú z dielne významného remeselníka kolára Petra Obrciana z Ondrašovej.

tova. Vyhňa v múzeu v prírode je živým objektom, kde sa ohnisko pravidelne rozkuruje, kde kováč zhotovuje rôzne predmety a kovania pre objekty v múzeu, ale aj pre potešenie návštevníkov.

Na pasienku za dielňami kolára a kováča je postavená hasičská zbrojnica z Jalovca z roku 1865. Architektonicky atraktívna drevená stavba má pravouhlú trámovú konštrukciu, ktorej plášť z troch strán tvoria dosky, vstupná strana má dvojkrídlové doskové vráta. Nad prízemnou časťou je vysoká dômyselná krovová konštrukcia, zastrešená ihlanovitou šindľovou strechou ukončenou krížom. V zbrojnici sú umiestnené dve dobové hasičské striekačky z Liptovského Hrádku a Podturne.

Ako prvý na ľavej strane v strede dediny stojí želiarsky dvojdom z Černej, ktorý postavil pre svoju rodinu Matúš Bačkor v roku 1838 ako väčší trojpriestorový dom s komorou v zadnej časti domu. Od roku 1880 v dome bývali jeho dvaja synovia s manželkami a rodinami. Spočiatku bývali spoločne, pitvor bol spoločný a striedali sa v užívaní izby a komory každý rok. V roku 1890 pristúpili k rozdeleniu domu na dve časti,

čím vznikol želiarsky dvojdom. Jednému bratovi zostal pôvodný vstup do domu s pitvorom a komorou a druhý brat si pôvodnú veľkú prednú izbu rozdelil priečkou na dve časti – izbu a pitvor, do ktorého si vytvoril aj nový vstup z dvorovej strany domu. V prvej časti želiarskeho dvojdomu je expozícia bývania bezzemka Jozefa Bačkora, ktorý svoju rodinu živil prácou robotníka v blízkej rybárpoľskej Mautnerovej textilke. Pitvor s otvoreným ohniskom slúžil na prípravu stravy, v izbe sa sústreďoval celý rodinný život a bola aj miestom nočného odpočinku početnej rodiny. Mladší z bratov Ondrej Bačkor v roku 1929 prenajal svoju časť domu Štefanovi Šulíkovi – Kučerovi, ktorý si v Černejovej zriadil hostinskú a výčapnícku živnosť. Expozícia prezentuje malý obchodík, v ktorom si mohli obyvatelia kúpiť najpotrebnejšie potraviny a veci do domácnosti. Krčma umiestnená vo vstupnom pitvore slúžila na čapovanie rôznych nápojov na priamu konzumáciu, prípadne do prinesených nádob. Priestor pre krčmára je oddelený drevenou priečkou s otvorom na vydávanie nápojov.

Ďalšou stavbou v domoradí je dom č. 124 z Liptovskej Sielnice. Jeho expozícia podáva obraz bývania a spôsobu života viacdetej rodiny stredného roľníka Adolfa Trunkvaltera. Dom má štvorpriestorovú dispozíciu. Okrem pitvora, kde sa na otvorenom ohnisku pripravovalo jedlo, a veľkej izby, sú tu dve komory. V prvej je obuvnícka dielňa, živiteľ rodiny si privyrábal šitím

Dielňa kolára Lovicha

a opravou obuvi pre obyvateľov obce, druhá slúži na uloženie potravín a náradia. V izbe je zobrazená situácia pri narodení dieťaťa a okrem nábytku sú tu aj predmety, ktoré súvisia s touto veľkou rodinnou udalosťou. Zaujímavá je ukážka spania detí na nůdzových lôžkach a v zásuvkových posteliach.

Zástavbu na ľavej strane dediny uzatvárajú dva maloroľnícke domy z Likavky so spoločným dvorom a hospodárskymi stavbami. V obidvoch je trojpriestorová dispozícia s tradičným radením priestorov – pitvor, izba, komora. Prvý dom so svojou rodinou obýval pastier oviec – bača. Okrem charakteristického interiéru pre obdobie

Izba kolára Lovicha

konca devätnásteho a začiatku dvadsiateho storočia návštevníkov zaujme vybavenie komory. Táto slúži na uloženie osobných vecí, oblečenia, ale aj predmetov, ktoré ovčiar potrebuje na salaši pri spracovaní mlieka a výrobe produktov z neho. Sú tu črpkáky, formy na syr, varechy, rôzne nádoby, ale aj pastierska kapsa, opasok, valaška a iné. V zimnom období sa bača venoval spracovaniu ovčích koží a šitiu jednoduchých odevných súčiastok z nich.

Obecná škola z Valaskej Dubovej

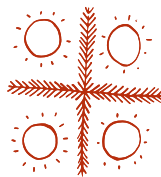
V poslednom dome žije rodina maloroľníka, ktorá si privyrába na živobytie tkaním plátna. V izbe okrem nábytku potrebného pre život rodiny sú postavené krosná, v práci na nich sa striedajú viacerí členovia rodiny. V komore okrem náradia na spracovanie rastlinných vlákien ľanu a konope sú snovadlá, na ktorých gazdiná pripravuje osnovu na tkanie, nielen pre vlastnú potrebu, ale za úplatu aj pre ďalšie ženy z dediny.

Oproti na druhej strane rínku stojí dom richtára z Liptovského Trnovca. Je to kompaktná uzavretá usadlosť, v ktorej je obytná aj hospodárska časť pod spoločnou strechou. V tomto dome kedysi žila rodina Jána Puchého, ktorý bol jedným z najznámejších richtárov v obci Trnovec. Na tráme v izbe domu je originálny text vysekaný v dreve „*Tento dom vybudoval Paulus Vozárik spolu se svým synem Georgom Vozárikom roku Páne 1852*“. Do domu a dvora sa vstupuje veľkou bránou pre vozy, ktorej súčasťou je aj malá bránička. Dom je štvorpriestorový. Vo vstupnom pitvore je otvorené ohnisko, zariadenie izby sa

podstatnejšie neodlišuje od bývania majetných roľníkov. Okrem postelí popri stenách, lavice s operadlom pod oknami, pred ktorou stojí stôl, je tu aj dvojdvierová skriňa ako vzácnejší kus nábytku. Jedna z dvoch komôr prístupných z pitvora, plní tradičnú skladovaciú funkciu na potraviny, riad a predmety potrebné do domácnosti. Druhá komora je vybavená ako krajčírska dielňa, v ktorej richtárova dcéra šila pre potreby dievčat a žien z mestečka a okolia odevy v duchu dobovej módy. V prvej časti dvora pod spoločnou strechou je voz rebriniek a poľnohospodárske stroje na kónsky poťah z obdobia prvej tretiny 20. storočia. V zadnej časti sú maštale, v ktorých sú ustajnené zvieratá.

Uprostred modelovanej dediny pred domom richtára sa rozkláda priestranstvo *rínok*, ktoré slúžilo na zhromažďovanie obyvateľstva, konanie jarmokov a trhov, oznamovanie dôležitých správ. Obecné priestranstvo je od panského kaštieľa oddelené kamenným múrom a na jeho okraji je postavený pranier murovaný z kameňa. Aj táto stavba je dokladom významu obcí, ktoré mali v minulosti právomoci miest. Nebolo to len právo trhu, ale aj súdnej právomoci. Kovový znak na vrchole praniera hovorí o práve meča, okovy na ruky a hrdlo sú dôkazom, že k pranieru bývali pripútané osoby za rôzne previnenia.

Vedľa domu richtára stojí drevená zvonica z Pavčinej Lehoty z roku 1883. Pozostáva zo zrubovej prízemnej časti, na ktorej je uložená tesárska konštrukcia veže. Na prednom štíte sú namaľované slnečné hodiny s kohútom. Vo veži je zvon, ktorý darovali múzeu občania zátopovej obce Sokolče ako pamiatku na svoju dedinu. Zvon pochádza z obecnej zvonice a vyhotovil ho v roku 1865 zo starého požiarom zničeného zvona

Trieda v škole

zvonolejár Adalbert Littman v Banskej Bystrici. Vedľa zemianskej usadlosti sa rozprestiera ovocný sad so včelínom. Patrí k obecnej jednotriednej škole z Valaskej Dubovej. V tejto dedine na rozhraní Liptova a Oravy v roku 1755 postavili jednotriednu katolícku školu, ktorá bola podľa záznamov v kronike v roku 1833 prestavaná. V múzeu v prírode je v tomto drevenom objekte expozícia školy s bytom učiteľa z obdobia začiatku 20. storočia. Zo vstupného pitvora sa napravo vchádza do triedy. V nej je charakteristické školské vybavenie: tabuľa, katedra učiteľa, počítadlo, glóbus a malé harmónium. Na laviciach žiakov sú tabuľky na písanie, plátenné školské tašky a iné pomôcky. Vedľa učebne je malý kabinet na školské pomôcky, oproti nej vstup do bytu učiteľa, ktorý pozostáva z izby a príslušnej komory. Izba je zariadená jednoduchým, ale vkusným nábytkom charakterizujúcim potreby a nároky vzdelaného muža, ktorý žije sám. Z pitvora sa vstúpi aj do čiernej kuchyne s ohniskom a čelustami pece, ktorá vykuruje učebňu. V tomto priestore je malá expozícia včelárskych pomôcok, medometov a úľov, súvisí so so včelárskymi záľubami učiteľa. Nielen architektonicky neobyčajne pôsobivou stavbou, ale aj mimoriadne atraktívnou expozíciou je vzácna cirkevná pamiatka, ranogotický dvojloďový kostol Panny Márie z obce Liptovská Mara. V Múzeu liptovskej dediny v Pribyline je vybudovaná verná hmotová a priestorová rekonštrukcia pôvodného objektu s použitím všetkých

pôvodných architektonických článkov a prvkov výzdoby interiéru. Celá stavba predstavuje nezvyčajný spôsob záchranu kultúrnej pamiatky na území Slovenska. Pôvodný kostol bol postavený v druhej polovici 13. storočia, na mieste staršieho objektu datovaného do prvej polovice 12. storočia. Pravdepodobne v rokoch 1260–1280 na mieste románskeho kostola postavili jednoloďovú ranogotickú stavbu kopírujúcu pôvodný pôdorys chrámovej lode. V druhej polovici 13. storočia bola stavba rozšírená o sakristiu na severnej strane, ktorá bola okolo roku 1300 zaklenutá ťažkou blokovou krížovou klenbou. Koncom 15. storočia bolo rozšírené a polygonálne uzavreté

Byt učiteľa

presbytérium, zaklenuté sieťovou klenbou a na jeho severnej stene bolo osadené kamenné pastofórium. Pôvodná jednoloďová stavba bola pri prestavbe začiatkom 16. storočia rozšírená o južnú loď, ktorá sa otvárala do hlavnej lode arkádou na dvojici stĺpov a dvojici polstĺpov. Hlavice stĺpov sú zdobené figurálnymi motívmi masiek, ktoré boli pôvodne aj v ich dolnej časti. Hlavice majú rastlinnú ornamentálnu výplň. V druhej polovici 14. a na začiatku 15. storočia bol interiér kostola vyzdobený nástennými maľbami. V súčasnom interiéri kostola sa nachádzajú reštaurované transfery pôvodnej nástennej maliarskej výzdoby. V interiéri je inštalovaný pôvodný mobiliár z kostola Panny Márie z Liptovskej Mary. Jeho dominantou je ranobarokový hlavný oltár Panny Márie z roku 1678 a bočný oltár Všetkých svätých, štyroch panien mučeníc z roku 1677. Ďalej je tu ranobaroková kazateľnica z roku 1673 a renesančná kamenná krstiteľnica z roku 1647. Celkový interiér dotvárajú nádherné renesančné polychromované lavice.

V roku 2000 sa v Múzeu liptovskej dediny začal budovať aj ďalší expozičný celok *Potočná dedina*. Vybudovaná je vodná nádrž, ktorá bude

zásobovať a poháňať silou vody technické objekty. Súčasťou komplexu technických vodných stavieb patriacich rodine Šteckovej z Pribyliny, boli dva mlyny, valcha a píla. Stavby boli situované v juhovýchodnej časti obce Pribylina a až do roku 1938 ich poháňal odrazený tok z riečky Račková nazvaný Mlynica. V múzeu v prírode je vybudovaný starý mlyn tzv. *mlynček*, z ktorého sa zachoval inventárny súpis z roku 1808. Objekt patrí dispozične k jednoduchým stavbám, okrem mlynice sú tu dve obytné miestnosti, kuchyňa a izba. Súčasťou mlynárskej usadlosti bola aj valcha, ktorej drevený objekt už v múzeu stojí a jednoduchá píla valaška *jedinka*, jej pôvodná podoba by mala byť tiež vybudovaná v areáli vodných stavieb múzea v prírode. Postupne by mal byť postavený aj vodný mangel z Liptovskej Lúžnej, modrotlačiariska dielňa farbiara Daniela Žišku z Hýb a aj drevené domy z niektorých tzv. potočných dedín Liptova.

Pre potreby skvalitňovania služieb pre návštevníkov bol vybudovaný aj viacúčelový objekt,

Interiér ranogotického kostola z Liptovskej Mary

ktorý je rekonštrukciou historickej vozárne *haláša* slúžiacej na prenocovanie povozov, koní a furmanov z Malužinej. Stavba bola realizovaná v roku 2006 v rámci projektu CBC Phare z finančných zdrojov Európskej únie. Projekt s rozpočtom takmer 14 miliónov korún zahŕňal nielen výstavbu objektu na realizáciu programových a prezentačných aktivít, ale aj jeho vybavenie ako Turistické informačné centrum.

Od roku 2003 má múzeum novú návštevnícku atrakciu, expozíciu technickej pamiatky, bývalej Považskej lesnej železničky. Táto od začiatku dvadsiateho storočia spájala Liptovský Hrádok s dolinami Čierneho Váhu a jedna z jej odbočiek viedla až pod Kráľovu Hoľu do Liptovskej Tepličky. Slúžila na dopravu dreva, ale aj na prepravu osôb, predovšetkým lesných robotníkov. Celková dĺžka trate aj so staničnými koľajami dosahovala 107 km. Aj napriek rozkrádaniu a vandalstvu, ktoré nastalo po jej zrušení koncom roku 1971, ako nerentabilnej pre Štátne lesy, podarilo sa Liptovskému múzeu uchrániť jedinečný súbor historických koľajových vozidiel a aj časť pôvodnej trate. Tento mobilár bol na prelome rokov 2002–2003 prevezený do Múzea liptovskej dediny v Pribyline, kde sa postupne začala budovať statická expozícia historickej železničky s malým obslužným koľajiskom. Prvá časť tejto expozície bola sprístupnená verejnosti už v turistickej sezóne 2003. Statickú expozíciu historických koľajových vozidiel oživuje parná lokomotíva *Kačena*, ktorá sa do múzea vrátila po komplexnej rekonštrukcii v prevádzkyschopnom stave, ale aj motorový rušeň a tzv. drezina, otvorené vozidlo na motorový pohon. Takto takmer po štyridsiatich rokoch od zrušenia prevádzky čiernovážskej železničky nanovo oživa v areáli Múzea liptovskej dediny. Do budúcnosti sa počíta aj s vybudovaním funkčnej trate, ktorá bude spájať jednotlivé expozičné celky múzea.

Liptovské múzeum v Ružomberku ako správca múzea v prírode sa v rokoch 1991–2012 snažilo postupne realizovať návrhy aktualizovanej štúdie z roku 1985. Z vlastných prostriedkov sa mu podarilo vybudovať hospodárske objekty – humná za domami z Likavky, Liptovskej Sielnice a poľnú stodolu z Vavrišova ako vstupný objekt do múzea. S pomocou odborníkov budovalo aj drobnú architektúru, kde patria ploty, múriky, brány, cestičky, studne, atď. Vybudovalo hospodárske stavby

pri zemianskej kúrii z Paludze a rekonštruovalo objekt vybavenia staveniska pre expozíciu kočov a bríciiek v spolupráci s TANAP a s podporou agentúry DANCEE. Významnými aktivitami pre exteriérové expozície múzea bola realizácia historického prostredia okolo goticko-renesančného kaštieľa, sem patrí úprava priestranstva, vybudovanie kamenného múru a stavba kópie kamenného stĺpového praniera z Liptovského Trnovca. Pracovníci múzea svojpomocne upravili priestor okolo kostola a k jeho múru umiestnili historické náhrobníky zo zaniknutých cintorínov tak, ako to bolo v minulosti obvyklé.

Na dobudovaní múzea v prírode sa významne podieľalo aj občianske združenie Spoločnosť priateľov Múzea liptovskej dediny založené v roku 1994. Okrem aktivít pri dostavbe ranogotického kostola budovalo drobné stavby, medzi nimi aj včelín v záhrade pri obecnej škole a z osady Svarín získalo prícestný kríž s maľbou ukrižovania, ktorú dobrovoľníckou formou zreštauroval akad. mal. Jozef Dorica.

Po veternej kalamite, ktorá pred rokom 2000 zničila dovtedy jestvujúci porast ihličnatých stromov, občianske združenie za svoje finančné prostriedky a tiež s podporou viacerých osobností a spoločností realizovalo výsadbu listnatých drevín charakteristických pre budovaný typ sídla. Pri vstupe do kostola sú vysadené lipy, rovnako aj pri zemianskom kaštieli a kúrii. Ďalšie stromy sú javory a bresty, v záhrade zemianskeho kaštieľa je pagaštan, borovica limba a ďalšie vzácne ihličnaté dreviny. Pri kováčskej vyhni je červená jarabina, na okraji zástavby jarabina mukyňa. V záhrade pri obecnej škole boli vysadené archaické odrody jabloní, ktoré ešte pestoval učiteľ a ovocinár Ludovít Orfanides v Hybiach koncom 19. storočia a rôzne druhy sliviek. Výber drevín a ich umiestnenie bol realizovaný v súlade so štúdiom riešenia historických prostredí. Podľa nej boli upravované aj predzáhradky domov s výsadbou okrasných a liečivých rastlín a záhumnia s hradami zemiakov a zeleniny.

V súčasnosti je Múzeum liptovskej dediny v Pribyline podobne ako aj ďalšie múzea v prírode na Slovensku stále stavebne neukončeným areálom. Je potrebné znova pristúpiť k prehodnoteniu pôvodnej štúdie, aktualizovať ju a dobudovať niektoré objekty. Vzhľadom na vybudovanú vodnú nádrž by bolo vhodné ukončiť výstavbu

vodných technických stavieb, predovšetkým pily z Pribyliny a mangľa z Liptovskej Lúžnej. Pre skvalitnenie služieb návštevníkom treba postaviť krčmu ako objekt patriaci k vozárni z Malužinej spolu s dvorom, kde podľa aktualizovanej štúdie z roku 1985 je plánované vybudovať pódium s príslušenstvom na realizáciu programových podujatí. Takto si regionálne múzeum v prírode aj do budúcnosti uchová atraktivitu svojej jedinečnej objektovej skladby s rekonštruovaným historickým prostredím.

LITERATURA

ZUSKINOVÁ, Iveta. Pokus o prezentáciu trvalo udržateľného spôsobu života, budovanie agroexpozície a zooexpozície v Múzeu liptovskej dediny v Pribyline. In: *Zborník materiálov z medzinárodnej konferencie – Agroexpozície v múzeách pod otvoreným nebom*. Slovenské poľnohospodárske múzeum v Nitre, 1998 s. 3–7.

ZUSKINOVÁ, Iveta. K niektorým otázkam a problémom spojených s činnosťou múzeí v prírode. In: *Zborník príspevkov z konferencie Múzea na prahu tretieho tisícročia*. Bratislava, 1999 s. 57–62.

ZUSKINOVÁ, Iveta. Obraz lokálnej a regionálnej kultúry Liptova v rámci prezentačno – aktivityzačných programových podujatí v Múzeu liptovskej dediny v Pribyline. *Etnologické rozpravy*. 2002, č. 2, s. 79–84.

ZUSKINOVÁ, Iveta. Technické objekty v areáli vodných stavieb v Múzeu liptovskej dediny v Pribyline. In: *Medzinárodná konferencia prírodovedných pracovníkov múzeí a pracovníkov múzeí v prírode*. Liptovský Mikuláš: Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva. 2008, s. 31–34.

ZUSKINOVÁ, Iveta. *Múzeum liptovskej dediny v Pribyline*. Valašské muzeum v přírodě Rožnov pod Radhoštěm, 2007.

ZUSKINOVÁ, Iveta. *Skanzeny – kultúrne krásy Slovenska*. Bratislava: Dajama, 2008.

SUMMARY

RESTORING HISTORICAL SETTINGS IN INDOOR AND OUTDOOR EXHIBITS AT THE MUSEUM OF LIPTOV VILLAGE IN PRIBYLINA

Open-air museum - historical settings - outdoor exhibits - plant communities - operational facilities of the structures

Initially, the architectural study to build the Museum of the Liptov Village in Pribylina envisaged the construction of three separate settlement ensembles native to the Liptov region. The first of them was planned to contain the most precious immovable heritage structures to be moved from the floodplain area of Liptovská Mara. In their original territory, the buildings were selected as solitary specimens of special architectural value to be placed as a unit in the museum's territory without mutual contexts and regardless of their original meaning and function.

In 1985, a team of experts produced an updated and supplemented study which allowed for completion of some structures and designing the historical setting in the first part of the museum. Due to the lack of funding after 1989, efforts to build all of the proposed buildings failed. Driven by the activity of staff at the Museum of Ethnology in Liptovský Hrádok and supported by Friends of the Museum of the Liptov Village, the area of the open-air museum destroyed by a windstorm was restored, broad-leaf woody plants were put in place and a historical scene was built near the Gothic-Renaissance manor house from Parižovce and the wooden folk architecture structures.

Stručný vývoj způsobů prezentace v Souboru lidových staveb Vysočina

PhDr. Ilona Vojancová

Soubor lidových staveb Vysočina
vojancova.ilona@npu.cz

Soubor lidových staveb Vysočina (dále jen SLS Vysočina) si v letošním roce připomíná 45 let od svého vzniku. V roce 1981 se jeho zřizovatelem stal nynější Národní památkový ústav, díky tomu bylo možné začít utvářet pracoviště tak, aby byly postupně naplňovány i další oblasti činnosti. Vedle budování vlastní expozice muzea se začala věnovat pozornost zpracování koncepčního záměru jednotlivých expozic, zajištění návštěvnického provozu a způsobům prezentace jevů lidové kultury. Právě tomuto segmentu činnosti muzea v přírodě bych se ráda věnovala na následujících řádcích.

V období od roku 1972, kdy byla zpřístupněna první expozice, do roku 1981 se prezentace lidové kultury v SLS Vysočina odehrávala živelně, přesto – z dnešního pohledu – možná tím lepším způsobem. Myšleno z hlediska aktérů. Počínající expozici lidového stavitelství vnímali obyvatelé okolních obcí jako součást *svého prostoru*. Projevilo se to například tím, že v případě masopustních obchůzek konaných v té době obyvateli osad Dřevíkov a Svobodné Hamry, obcházely masky i první objekty přenesené na Veselý Kopec. V první větší stavbě – polygonální stodole – se zase konaly dožínky pořádané místním zemědělským družstvem a také několikrát taneční zábavy konané pod hlavičkou tehdejšího Svazu socialistické mládeže (SSM). Postupem času, především se zvyšující se návštěvností a rozrůstající se expozicí, místní obyvatelé přestali vnímat expozici

muzea v přírodě jako přirozenou součást svého společenského života. Částečně to samozřejmě bylo způsobeno i tím, jak se práce SLS Vysočina více profesionalizovala.

Také prvními průvodci, kteří podávali informace o přenesených objektech, byli obyvatelé Veselého Kopce – Josef Pilný z čp. 4, František Dalecký z čp. 3 a Jan Chmelař z čp. 7. Bylo přirozené, že tyto průvodci do svého výkladu zařazovali spoustu konkrétních informací o životě obyvatel původní osady Veselý Kopec. Obyvatel, jež znali sami, případně z vyprávění svých rodičů a prarodičů. Zároveň se tyto průvodci starali o drobná hospodářská zvířata, drobnou údržbu nebo například sekání trávy na pozemcích muzea. Sekání trávy prováděli kosou tak, jak byli zvyklí, před tím si v expozičních objektech kosu naklepávali a zcela přirozeným způsobem *oživovali* prostředí muzea v přírodě. Jeden z průvodců dokonce v jedné z expozičních stodol pletl ve volných chvílích březová košťata pro potřeby muzea a především pro potřeby obyvatel okolních vesnic. Tato situace pokračovala ještě nějakou dobu po převzetí SLS Vysočina Národním památkovým ústavem. Tito lidé bohužel řady zaměstnanců našeho muzea postupně opouštěli kvůli vysokému věku, nahrazovali je podstatně mladší, kteří již neměli přímé zkušenosti se skutečností prezentovanou našimi expozicemi.

Po roce 1981 jsme hledali cesty, jak nejlépe předvádět prvky lidové kultury veřejnosti. Zpočátku

**Masopust
na Veselém
Kopci, 1980
(fotoarchiv
SLS Vysočina)**

jsme spolupracovali s folklorními soubory, jež vystupovaly v areálu rodící se expozice. V té době ještě nebyl postaven amfiteátr, takže členové souborů tančili na trávě či cestě a diváci stáli kolem. Brzy jsme však zjistili, že tyto pořady návštěvníky příliš nelákají. Uvědomili jsme si, že vystoupení folklorních souborů a muziky může být pouze doprovodnou součástí jiného typu programu.

Od počátku 80. let minulého století započala spolupráce s Valašským muzeem v přírodě i v případě výměny nápadů týkajících se programové

Vánoční expozice na Veselém Kopci, 1982 (fotoarchiv SLS Vysočina)

nabídky, dokonce se uskutečnily společné samostatné pořady: *Valašské muzeum na Veselém Kopci a Veselý Kopec ve Valašském muzeu*. Tyto programy měly za cíl vzájemně představit muzea v přírodě, folklorní soubory a řemeslníky. Zároveň to byla příležitost k lepšímu osobnímu poznání kolegyň, kolegů i spolupracovníků. U zrodu této spolupráce ze strany Valašského muzea stál především vedoucí propagačního oddělení Josef Malěř a ředitel Jaroslav Štika.

V programové nabídce SLS Vysočina jsme se částečně inspirovali úspěšnými typy programů Valašského muzea, částečně jsme hledali vlastní cesty. Od počátku jsme si však uvědomovali potřebu zodpovědného přístupu k prezentovaným projevům a skutečnostem. Hledali jsme doklady archivní povahy a prováděli jsme terénní výzkum sběrné oblasti. Získávané poznatky jsme následně uplatňovali při prezentaci vybraných projevů, postupně se vytvářel model programové nabídky pro veřejnost.

V roce 1982 se poprvé návštěvníkům otevřely expoziční objekty na Veselém Kopci v zimním období – bylo to v prosinci díky výstavě nazvané *České Vánoce na Veselém Kopci*. Výstava vznikla ve spolupráci s externí výtvarnicí Kamilou Skopovou. Expozice v objektech se snažily přiblížit atmosféru „staročeských“ Vánoc. První vánoční výstava tak ještě nevycházela z prezentace projevů lidové kultury naší sběrné oblasti, ale zaměřovala se spíše na prezentaci zajímavých

zvykoslovných předmětů různých českých a moravských regionů. Podařilo se nám také vystavit velké množství lidových betlémů, které jsme si vypůjčili od jejich autorů případně jejich rodinných příslušníků. Výstava tak přinášela i přehled o současné výtvarné lidové tvořivosti v regionu. Do té doby jsme neměli žádné zkušenosti se zajištěním návštěvnického provozu v období zimy, ani s pořádáním podobného typu programu. Ohlas veřejnosti byl – i z dnešního pohledu – obrovský. Akci navštívilo téměř 10 000 lidí a stala se tak pevnou součástí programové nabídky. Spolupráce s K. Skopovou trvala do roku 1985, v následujícím roce byla vytvořena pracovní pozice výtvarníka. Počínaje druhou vánoční výstavou v roce 1983 jsme již čerpali výhradně z poznatků získaných vlastním výzkumem ve sběrné oblasti. K první vánoční výstavě se váže ještě jedna událost: v průběhu jejího konání byl pořízen tehdejšími dokumentačním oddělením památkového ústavu barevný film. Památkový ústav se s ním v roce 1986 zúčastnil přehlídky *Etnofilm* v Čadci, kde snímek získal hlavní cenu v kategorii vědeckých a populárně-vědeckých snímků.

Dalším typem programu, který se stal nedílnou součástí nabídky většiny muzeí v přírodě, je jarmark. SLS Vysočina se pokusil první *Veselokopecký jarmark* uspořádat v červenci roku 1983. Od počátku byl vytyčen záměr spolupracovat pouze

Expozice Čas života – narození dítěte na Veselém Kopci, 1988

s řemeslníky nikoliv s překupníky. Dnešním pohledem se to nezdá být problém, ale na počátku 80. let 20. století to jednoduché nebylo. V roce 1983 se nám podařilo zajistit účast deseti výrobců, návštěvnický zájem byl velký. Většina zúčastněných řemeslníků měla svoje výrobky vyprodané před koncem jarmarku. Od uvedeného roku patří *Veselokopecký jarmark* ke kmenovým programům SLS Vysočina, koná se pravidelně vždy třetí víkend v červenci. Řemeslníky oslovujeme a vybíráme sami, hlavním kritériem je charakter a kvalita

**Veselý Kopec
– představení
stavebních
technologí, 1988**

**Veselý Kopec
– pořad
Bramborová
sobota, 2016**

výrobků. V adresáři máme desítky kontaktů na řemeslníky a dnes spíše opačný problém než na počátku – zájem řemeslníků o účast na našem jarmarku převyšuje kapacitní možnosti. *Veselo-kopecký jarmark* se stal přehlídkou současného stavu tradičních řemesel spojených s vesnickým prostředím. S oblibou se ho zúčastňují i řemeslníci ocenění titulem *Nositel tradice*.

Od poloviny 80. let minulého století SLS Vysočina cíleně hledal programovou nabídku, která by vhodnou formou prezentovala různé oblasti lidové kultury a zároveň zaujala návštěvníky. Kromě zmíněných typů programů jsme se zaměřili na prezentaci jevů pomocí výstav. Ty se ovšem

nekonaly ve výstavních prostorách, ale přímo v expozičních objektech. Díky tomu se v průběhu roku expozice v detailech lišily a liší. Tematicky se většinou jedná o přiblížení kalendářních či rodinných obyčejů.

Další typ programů se zaměřil na *živou – aktivní* prezentaci projevů tradiční lidové kultury jejich nositeli. Do tohoto typu programů řadíme ukázky řemesel a technologií, hospodaření, sklizně a zpracování zemědělských produktů i ukázky obyčejů. Postupem let je však v některých oblastech obtížné nalézt a získat přímé nositele. Například do konce 80. let 20. století jsme k předvádění tradičního způsobu sklizně a zpracování zemědělských plodin mohli využít obyvatele okolních vesnic, kteří vše aktivně ovládali a pamatovali si – sečení obilí i trávy kosou, mláčení obilí cepem i mlátičkami různých typů, ruční vázání povřísel i práci s povříslavačem. Navíc byli schopní o této práci a všech souvislostech (tradiční skladba občerstvení, oblečení, organizace práce apod.) na základě vlastních zkušeností vyprávět návštěvníkům. V té době jsme tuto skutečnost nedokázali plně docenit. V současnosti se zájemci podobné typy práce naučí, ale již nemají přímou zkušenost a *prožitek*, díky tomu ani nemají možnost předat *souhrnné sdělení*. Při prezentaci obyčejů, které jsou stále živé, se snažíme využívat přímé aktéry stále. I když zde třeba dochází k určitému posunu – například volba oblečení, proměna

Veselý Kopec – výroba došků, 1989

některých funkcí. Je pro nás cenné prezentovat tradiční činnost či aktivitu návštěvníkům tak, jak se odehrává na původním místě a nenutit přítomné aktéry do stylizace kvůli tomu, že se pohybují v prostředí muzea v přírodě. Tento způsob se nám osvědčil více než prezentace dosud živých obyčejů prostřednictvím folklorních souborů. Předvádíme tak například masopustní obchůzky, velikonoční vodění jidáše nebo májové taneční zábavy zvané *věneček*.

Na přelomu 20. a 21. století jsme se snažili zamyslet nad programovou nabídkou z hlediska oslovení konkrétních *cílových skupin* návštěvníků. V tomto smyslu jsme připravili některé typy programů – například program určený majitelům roubených staveb, při němž se mohou poradit s odborníky, jak objekt udržovat, konzervovat či opravovat, programy určené rodinám s dětmi nebo speciální programy určené školám.

Prezentaci lidové kultury v SLS Vysočina věnujeme velkou pozornost z několika důvodů. Důležitý je ekonomický zřetel, tedy návštěvnost a výše tržeb za vstupné. Hlavním důvodem naší snahy je ale připomenutí tradiční lidové kultury a jejího místa i vývoje v současnosti. Snažíme se vnímat nové možnosti v oblasti této práce, například citlivé využívání nových technologií, základem však zůstává odborná práce a zodpovědný přístup ke sdělení, která předkládáme veřejnosti.

LITERATURA

KŘIVANOVÁ, Magda a KRAMPEROVÁ, Jana. *30 let Souboru lidových staveb Vysočina*. Hlinsko: Státní památkový ústav Pardubice: Soubor lidových staveb Vysočina, 2002.

VOJANCOVÁ, Ilona. Lidoví výrobci a jarmark. In: *Lidová kultura v kulturním vývoji České republiky*. Strážnice, 1999.

VOJANCOVÁ, Ilona. Postavení muzeí v přírodě a jejich role při uchovávání tradic lidové kultury. In: *Péče o tradiční lidovou kulturu v České republice*. Strážnice, 2002.

VOJANCOVÁ, Ilona. Zkušenosti s prezentací zvykosloví a folkloru. *Museum vivum*. 2006, roč. 2, s. 33–39.

VOJANCOVÁ, Ilona, KŘIVANOVÁ, Magda a kol. *Soubor lidových staveb Vysočina 1972 – 2017*. Národní památkový ústav, územní památková správa na Sychrově, 2016.

Veselý Kopec – Stavění velikonočního stromu ze Střemošic, 2016

Veselý Kopec –
Velikonoční věneček
ze Střemošic, 2016

SUMMARY

DEVELOPMENT OF PRESENTING METHODS AT SOUBOR LIDOVÝCH STAVEB VYSOČINA: A BRIEF STORY

Soubor lidových staveb Vysočina - presenting folk culture - presenter - guide - programmes for the public - folk fairs - folklore

This year marks 45 years since the establishment of Soubor lidových staveb Vysočina ("SLS Vysočina"). The paper looks back at the development of the means of presentation of the phenomena of folk culture in this open-air museum. In the early years of the museum's existence until 1981, when the National Institute for Heritage Conservation became the founding body of the museum, the presentation of folk culture at SLS Vysočina took place in an unorderly fashion, yet perhaps in a better way from today's perspective when it comes to the parties involved. In the process of creation, the inhabitants of the surrounding villages perceived the folk architecture exhibit as part of their area, including it in the cultural life of the village in a natural way. The increasing visitor numbers and the professionalism of the work of SLS Vysočina led to the people in the vicinity beginning to see the museum as an institution. After 1981, the museum personnel sought how best to present the elements of folk culture to the public. The first schemes and events were built on the cooperation with folklore ensem-

bles. This type, however, was not attracting visitors. Since the early 1980s, cooperation also started with the Wallachian Open-Air Museum in the field of sharing ideas relating to the programmes on offer. Part of the schemes offered by SLS Vysočina was inspired by the successful types of the Wallachian Open-Air Museum programmes, while part involved seeking our own ways. Since the beginning, the emphasis was placed on a responsible approach to the phenomena and realities presented. Since the mid-1980s, SLS Vysočina was looking for a specific package of programmes, one that would present, in a relevant form, the different areas of folk culture while still attracting the visitor. In addition to static presentations of the phenomenon of folk culture in the form of shaping the indoor areas of structures and accompanying displays, the museum focused on live interactive presentation of the phenomenon by their holders. For example, demonstrations of crafts and technologies, management, harvesting and processing agricultural products, as well as shows of folk customs. Over the years, however, direct holders become very difficult to find and gain in some areas. When presenting the customs which are still alive, SLS Vysočina still makes use of direct actors. At the turn of the 20th and 21st centuries, the museum staff prepared the programmes on offer in terms of reaching out to specific target groups of visitors.

příspěvky —

Muzeum a realita

PhDr. Vanda Jiřikovská, CSc.

Třebíz

vanda.jirikovska@centrum.cz

Asi před patnácti lety se na průčelí budovy Národního muzea v Praze na Václavském náměstí objevil nápis: „*Muzeum, ostrov reality v moři fikce*“. Jak chápat obsah a význam tohoto poutavého a inspirativního vyjádření? V průběhu diskuse na muzeologickém semináři studenti oboru kulturní antropologie v Plzni tehdy hledali odpověď, názory zazněly různé. Pokud uvažujeme o nepopiratelných hodnotách muzejních sbírek, realitu nacházíme právě zde. Předměty jakéhokoli druhu, výtvořiny přírody stejně jako výtvořiny lidského umu a dovednosti, jsou opravdu reálné. I když zaznamenáváme skutečnost také jinými, moderními metodami, význam sbírkových předmětů není oslaben. Představují realitu, zhmotněné děje přírodní i společenské a historické. Domnívám se, že jde o realitu ničím nenahraditelnou. Můžeme však onu realitu vnímat a chápat vždy způsobem odpovídajícím pravdivému významu věci? Jsme schopni jejich obsah pravdivě „přečíst“? A především, necháváme reálné, skutečné předměty pravdivě, nezkráceně oslovovat návštěvníky muzea? V etickém kodexu ICOM je psáno: „*Muzeum musí usilovat o to, aby informace poskytované v expozicích a výstavách byly pravdivé a objektivní a nenapomáhaly přežívání mýtů či předsudků.*“¹ Snad by se dalo dodat: ani jejich vytváření. Není to snadné.

Pravdivé použití obyčejných autentických předmětů zcela jistě zvyšuje věrohodnost a kvalitu expozic a výstav. Psací stůl, k němuž usedal stavitel Jan Nedvěd a zpracovával plány na opravy budov tvořících dnes muzeum ve Třebízi, ničím

nenahradíme. Stejně tak židle, stůl a další kousky nábytku z pracovny továrníka Pály na výstavě ve Slaném oslovují návštěvníky pravdivou řečí a zároveň působí silně emotivně. Pravdivost a věrohodnost jsou dva různé pojmy, jejich obsah se liší, také skutečný význam pro práci muzea je rozdílný.

Věci věrohodné nejsou vždy také pravdivé. Došla malý příklad: ve vitrině s drobnými památkami na známého spisovatele jsou vedle šátku, zápisníku, pera také brýle. Brejličky úplně stejné jako na portrétu na zdi. Věrohodné, ale nepravdivé, nejsou to jeho brýle, jen se jim podobají. Podobných drobných fikcí by se asi v muzeích našlo více. Nejde o závažný prohřešek proti pravdivosti, ale mohou být závažnější.

Nepopiratelná realita, pravost sbírkových předmětů umožňuje různou interpretaci, různou míru pravdivosti prezentace. Příkladem může být román Siegfrieda Lenze *Vlastivědné muzeum* s dramatickým příběhem vzniku a zániku muzea v oblasti Mazurska. V národnostně smíšené oblasti muzeum shromažďovalo doklady kultury polské i německé. V době nacistické vlády se prosazovaly snahy využít sbírky jako doklad odvěké převahy německví, předměty svědčící o opaku byly vyřazovány. Podobné snahy se objevily i po změně poměrů, po přesídlení německého obyvatelstva do Šlesvicka a přestěhování muzea do Egenlundu. Hrdina románu se rozhodl pro extrémní řešení, muzeum s láskyplně shromažďovanými předměty zapálil. Tragický příběh nutí k zamyšlení.

Dovolím si jen několik poznámek k jinému aktuálnímu tématu. Ohlédněme se za diskusemi, které provázely už před mnoha lety budování muzeí v přírodě, týkaly se přenášení staveb, rekon-

¹ *Profesní etický kodex ICOM. Český výbor ICOM – Asociace českých a moravskoslezských muzeí a galerií 1994.*

strukcí, kopií či replik. Hodnota originální stavby zachované na původním místě se přenesením do muzea mění, ale při zodpovědném přístupu, zachování celkové formy i detailů jí pravdivost nechybí. Něco jiného je rekonstrukce, věrohodnosti se blíží co nejvíce, probíhá-li na základě co nejpodrobnějších informací o originálu. Hodnota kopií může být problematická. Z různých, především finančních důvodů byly kopie v mnoha skanzenech budovány z jiných materiálů než originál, mohou působit velmi věrohodně, ale pravdivé, skutečné, dle mého názoru nejsou.

Autentické vybavení interiérů objektů v muzeích v přírodě je vzácné, zvláště v regionu, kde jsem po léta působila, tedy ve středních Čechách. Téměř výjimečně získá muzeum stavbu s kompletním původním inventářem, častěji to bývají řemeslnické dílny, obchod. Jde-li o obytný dům, máme štěstí, pokud se zachovaly jednotlivosti, třeba stůl, židle, pár kousků nádobí apod. Je poctivé přiznat míru autentičnosti, tedy pravdivosti celku. Pokud se podaří zkombinovat věci původní s dalšími předměty ať již ze sbírkových fondů, nebo vyhledanými v terénu, vycházející ze vzpomínek pamětníků, může vzniknout co nejpravdivější, přesněji řečeno nejvěrohodnější obraz skutečnosti.

K dalším námětům zajímavým pro muzejníky a přitažlivým pro návštěvníky patří obyčejová tradice. Střední Čechy nejsou pokládány za region národopisně zvláště živý a zajímavý. Přesto dnes provází průběh roku mnoho tradičních událostí: tříkrálová obchůzka, masopust, Velikonoce, máje, dožínky, posvícení aj. Téměř každé muzeum zařazuje do programu akce na obyčejovou tradici navazující, lidové zvyky se vlastně už staly také tradicí muzejní. Předvedení obyčejového dění poutavým a zajímavým způsobem není jednoduché. Prezentační formy mohou být různé: přednášky, výstavy, úprava a výzdoba interiérů navozující atmosféru obyčej. Na výstavách nikdy nechybí výtvarně zajímavé „zvykoslovné předměty“ (či raději „předměty doprovázející obyčej“?). Stává se, že jsou účelově vytvořeny v muzeu, jsou vlastně pokud možno věrohodnou rekonstrukcí, ilustrací. Vzácně se jedná o autentické sbírkové předměty získané v terénu, o pomlázku upletenou chlapcem z jedné vesnice, o figuru Smrtky, kterou nosily děti při obchůzce ve vedlejší vsi apod. Nepochybně

Masopust v Muzeu lidových staveb v Kouřimí (fotoarchiv MLS Kouřim)

nejživější a nejatraktivnější formou je předvádění. Může se odehrávat na podiu jako divadelní podívaná s větší či menší mírou stylizace. Někdy jde o představení lidovým zvykem jen inspirované. V muzeích v přírodě prostředí přímo nabízí možnost předvádět obyčej nejživější formou. Někdy muzejníci jeho průběh předvádějí sami, někdy spolupracují s divadelníky, školními dětmi, často zapojí do akce návštěvníky. Pravdivě obyčej předvádějí obvykle skupiny lidí, kteří ho skutečně doma, v určitém místě provozují. Příkladem může být třeba účinkování maskar z Bohutína na Příbramsku nejen v muzeu v Příbrami, ale po řadu let také ve skanzenu v Kouřimí. Masopustní obchůzku provozují zdánlivě stejně jako doma v Bohutíně, přesto to není totéž. Chybí kontakt aktérů s obyvateli vsi, zastavení u domů, pohoštění. V posledních letech v některých muzeích lidové obyčej provozují profesionální agentury. Program mívají dobře připravený, spolupracují s odborníky nebo jsou jimi dokonce vedeny (např. „Veselý lidový rok“ v Kutné Hoře). Nejčastěji předvádějí podobu obyčej rekonstruovanou na základě literatury, více či méně věrohodně. Jen vzácně bývá k vidění pravdivá současná regionální či místní forma obyčej. Často dochází k zobecnění vzbuzujícímu klamný dojem, že obyčejová tradice byla a je všude stejná.

Metody práce každého muzea se v něčem odlišují, je mnoho cest, mnoho různých možností. Pravděpodobně by však měla být všem společná snaha stát se pokud možno „ostrovem reality“ a nevytvářet fikce.

Muzejní hospody a návrat k tradici

Milena Habustová

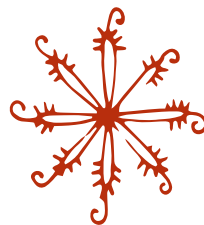
Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm
habustovam@seznam.cz

Návštěvníci kteréhokoliv koutu naší země mají představu, že po prohlídce krajiny a památek ochutnají také pokrmy, které k oblasti patří. A kde jinde než v restauračním zařízení. Jsou pak často zklamaní, že téměř všude se vaří stejná jídla. Dávají to za vinu provozovatelům hospod, ale podívejme se na to i jinak.

Ze všech stran se na nás v dnešní době hrnou informace, jak se máme zdravě stravovat a jak využívat surovin, které používaly naše babičky a prababičky. Můžeme si je sehnat, najít recepty a uvařit doma. Jídla z tzv. lidového prostředí ale nebyla a nejsou žádné „rychlovky“ a jejich příprava vyžaduje čas doma i v hospodě. Protože čas jsou peníze, musíme si za ně připlatit. Jednodušší je hostům podávat smažený řízek, smažený sýr, smažený květák, smaženou brokolici – často ze zmražených polotovarů – a k tomu ve fritovacím hrnci připravené mražené hranolky, americké brambory, krokety, *babiččiny bramboráčky* a někdy dokonce i bramborovou kaši z prášku. Jako takový bonus se nabízí palačinky a borůvkové knedlíky. Výjimkou bývá polední menu. Tam si může host pochutnat na tradiční české kuchyni, pokud nezabloudí do restaurace italské, řecké, mexické apod. nebo do pizzerie. Pak si může objednat i vařené brambory, někdy i na loupačku a opravdovou bramborovou kaši. Na jídelníčku se objeví také guláše, svíčková, rajska, játra na cibulce, v lepších restauracích i ledvinky, mozeček nebo vařený hovězí jazyk třeba se švestkovou *trnkovou* omáčkou. Hotové pokrmy se podávají převážně jen do 14 hodin a jídlo se musí do určité doby prodat nebo vyhodit. Ale právě doba uležení dávala mnoha pokrmům tu pravou chuť. Je třeba ještě připomenout, že ne všechny lidové pokrmy se dají použít pro nabídku stravovacích zařízení.

Na tomto místě se nabízí malé ohlédnutí do minulosti rožnovského pohostinství a restaurátérství. V hospodách na vesnicích se ještě v době mezi světovými válkami nevařilo téměř vůbec a pro hladové byl v zásobě špek, vajíčka, klobásy a uzené, k tomu dobrý chleba nebo *pagáče* (malé placky z nekynutého těsta, které se pekly na sporáku nebo v peci, později i v troubě). Hlavně, že bylo pivo a gořalka na zapití. Na to vsadilo hodně restaurací i dnes – těch obyčejných i lepších a podávají tzv. *prkénko*. Někde je to *Valašské prkénko*, *Moravské prkénko* nebo dokonce i *Tyrolské prkénko*, obsah je pořád stejný. Klobása, slanina, sýr, zelenina a strouhaný křen.

Jiné to už bylo ve městě, kde žilo více lidí, kteří nebyli závislí jen na zemědělství a mohli si dovolit odskočit třeba z úřadu na svačinku nebo oběd do hospody. Rožnov, jako lázeňské městečko, tvořil zvláštní kapitolu především v době pobytu hostů v lázních. Proto již ke konci 19. století zde bylo několik hotelů, které podávaly vybraná jídla pro majetnější hosty, pak restaurace a hostince, kde

Část rožnovského náměstí s hotelem Radhošť, 1931 (Oddělení dokumentace VMP)

se vařila jednodušší jídla, a ti nejméně hosté se stravovali v domech, kde byli ubytováni. Ale i tam dostali dobré jídlo, které se odlišovalo od běžné stravy domácích.

A tak se dočteme, nebo od pamětníků dozvíme, že v *hotelu Elzer* se vařilo několik druhů polévek, vařené hovězí s přílohou, hovězí roštěná, svíčková, beefsteak, pak pečeně telecí, vepřová, skopová, srnčí maso na několik způsobů, řízky, uzená masa, telecí i hovězí guláše, *vaječina* (míchaná vejce), paštiky, uzenky, klobásky, různě upravená zelenina, omáčky, lívanečky, sladké nákypy, moučníky, dezerty nejen sladké, ale i vybrané druhy sýrů, např. ementál, rokfór, limburský, schwarzenberský nebo liptovský sýr a také tvarůžky. Ve vrcholné lázeňské sezoně tam připravovali až 600 pokrmů denně. Využívali každé místo k sezení a hosté se někdy museli rychle střídat. V hostinci *U Majerů* pak nabízeli guláš, pářečky od nejlepších místních řezníků, ryby marinované v láku z octa, soli, cibule a hořčičného semínka, chleba a rohlíky od místních pekařů.

Ve Vaškově hospodě, která stála přímo na náměstí a dnes vítá hosty v Dřevěném městečku Valašského muzea v přírodě, podávali k jídlu pouze párky a míchaná vejce, ale v době lázeňské sezony si najímali kuchařku a vařili jednoduchá a výživná jídla. Podle vyhlášky Okresního hejtmánství z roku 1918, k jejímuž dodržování se pod-

pisem zavázala tehdejší majitelka Marie Paterová, stejně jako dalších devět hostinských z města, mohli mít v nabídce hovězí nebo jinou polévku, pečení hovězí, telecí, skopovou, svíčkovou, řízky, uzené maso, guláše, vaječnu, jako přílohu podávali zelí, kapustu, špenát, červenou řepu, brambory, chleba, rohlíky, slané preclíky. Pak také čaj, kávu, čokoládu, minerální vody a k tomu třeba moučníky. Stejná jídla, jen ceny se lišily. Hospody byly rozděleny na obyčejné hostince, hostince prostředního druhu, dále hotely a lepší restaurace. Z výčtu jídel je vidět, že v hospodách se tradiční strava domácí moc neprezentovala, ale podávala se poctivá jídla z dostupných surovin. Špatná situace byla ale v dobách neúrody nebo během 1. světové války, kdy se kvůli hrozbě hladomoru muselo omezit nebo úplně zastavit přijímání lázeňských hostů.

V lázeňských brožurách se hotely, restaurace i obyčejné hospody prezentovaly v hojně míře a v nejlepším světle. Hotel *Plzeňský dvůr* u Mandáku měl výhodnou polohu naproti lázeňskému parku a lákal návštěvníky na velkou zahradu s kuželnou a krytou verandou, hostinské pokoje, koupelnu, denní pensí, strojní chladírnu, vlastní cukrárnu, autogaráž, domácí kuchyni, plzeňský Prazdroj, pivo rožnovské, litovelské. Hotel *Elzer* u náměstí nabízel 26 dobře zařízených pokojů, domácí kuchyni, zahradu, kuželnu s krásnou vyhlídkou, plzeňský Prazdroj, přerovský a plzeňský Granát vždy na čepu, garáže k dispozici. Hotel Radhošť, nejlepší hotel přímo na náměstí, nabízel čisté pokoje, výborná jídla a nápoje, nově

Vaškova hospoda na rožnovském náměstí, 20. léta 20. století (Oddělení dokumentace VMP)

postavený vzdušný taneční sál, jeviště – později i s plátnem k promítání filmů, autodrožku k dispozici. V tomto hotelu koncertoval ve svých začátcích i mladíček Gustav Brom.

Pozadu nezůstali ani cukráři, lékárníci nebo majitelé vináren. Valentin Vašek, majitel cukrářství a kavárny v městských lázních v Rožnově doporučoval své zásoby chutného a jemného pečiva a cukrovínek, zmrzlinu a zavařeniny všeho druhu i kávu, čokoládu, kakao, pivo, víno, jakož i jiná občerstvení. František Bažant propagoval svoji vinárnu a ochutnávárnu na náměstí, kde byla ke koupi vína prvotřídní jakosti: moravská, uherská, rakouská, dalmatská, medicínální, dále pak pražská šunka, sýry a lahůdky všeho druhu. Lékárna *U Matky Boží* doporučovala veškeré minerální vody vždy čerstvého plnění, francouzský koňak, lékařská vína, jakož i výtečnou – z destilované vody připravenou sodovku a osvědčené při plicních neduzích *Radhošské thé*.

Může se nám zdát, že vše bylo idylické a krásné. Většina hospod však byla připravena pouze na

hosty, kteří přišli na pivo a kořalku a hlavně vyhledávali možnost popovídat si se sousedy často vzdálenými i nějaký ten kilometr. Uzavíraly se tam obchody, domlouvala formanka a probíraly se politické události. Výčepy i hostinské místnosti byly často tmavé, zakouřené a vybavené jednoduchým nábytkem – nevelkými stoly, lavicemi a těžkými židlemi, osvětlené bývaly jednou petrolejkou. Některé hospody měly oddělenou místnost pro tzv. lepší lidi, která byla přeci jen upravenější. Stejně to bylo i s lázeňskými cukrárnami a kavárnami. Pod vznešeným názvem *Café* se často skrývala otevřená stodola nebo přístřešek, pár stolů a lavic. Podávalo se tu občerstvení pro lázeňské hosty na jejich zdravotních vycházkách. Většinou se jednalo o chleba s máslem

	<p>HOTEL RADHOŠŤ 25 POKOJŮ — Denní pense 30-35 Kč Výběr podle jídelního listku Autogaráže — Majitel B. ZABLOUDIL Telefon čís. 49</p>
	<p>HOTEL ELZER 30 POKOJŮ • Denní pense 30-35 Kč Výběr podle jídelního listku Autogaráže • Majitel RAJMUND VODIČKA TELEFON ČÍS. 47</p>
	<p>HOTEL PLZEŇSKÝ DVŮR 20 POKOJŮ — Denní pense 30-35 Kč Výběr podle jídelního listku Autogaráže Cukrárna — Majitel F. MANDÁK A SYN Telefon čís. 42ab</p>

Tištěno Neuserlovým hlubotakem. — V. Neuberf a synové, Praha 5-michov.

Propagační leták rožnovských hotelů a restaurací (fotoarchiv VMP)

a medem, koláčky, bábovky, rohlíky od místních pekařů a zákusky rožnovských cukrářů. Ti však často mívali malé možnosti posezení. K pečivu se servírovalo domácí mléko, bílá káva, vařená čokoláda a čaj. Mezi světovými válkami oživily náměstí cukrárny Ševčík a Šillar. Jejich majitelé byli velcí konkurenti, ale oba své řemeslo dělali poctivě. I po roce 1948, kdy už cukrárny nebyly soukromé, se chodilo k Šillarům posedět u bíle prostřených stolů. V Nádražní ulici byla ještě v sedmdesátých letech minulého století nevelká cukrárna s pohodlnými boxy, kterou vedla paní Ilona. Všechny děti jí říkaly Krásná Markýza. Měla vždy sepnuté vlasy do bohatého drdolu, bílou zásteru s kanýry a vše vonělo sladce, bez rušivých pachů guláše, polévek nebo pizzy. Jenom věnečky, větrníky, indiánky, řezy *Elite* plněné jemným oříškovým krémem, koláče, výstavní poháry s pravou šlehačkou apod.

V každé době se mezi hostinskými našli nepoctivci. Moravskoslezský deník 25. 8. 1928 otiskl stížnost lázeňských hostů. Jednalo se nejen o úpravu a čistotu veřejných prostor, ale především o nedostatky v hostinské činnosti. V článku se uvádělo: „Očekávalo by se, že aspoň živnostnictvo (hostinští) vyjdou všemožně vstříc letním hostům, ale zdá se, že i ti pokládají „měšťáky“ jen za zdroj svých hmotných příjmů bez jakékoliv zodpovědnosti. Jejich chování a podnikání tomu nasvědčuje. Není snad jedinice, který by si oprávněně na hostinské nestěžoval. Ne na stravu, ale na to bezpříkladně nevládné chování. (Jistě ne ve všech restauracích rožnovských; známe restaurace, kde se ochotně letním hostům přichází vstříc. Red.)“ Z článku dále vyplývá, že se tato situace nedá omluvit nedostatkem peněz. V tom roce do 7. srpna činila návštěvnost asi 1300 stálých hostů (pobyt 2–3 měsíce), 1400 hostů, kteří zůstali jen několik dnů a pak návštěvníci nedělní. Vzhledem k tomu, že se celou sezonu vybírala lázeňská taxa a každý host za dobu pobytu utratil peníze za ubytování, v restauracích, kavárnách i obchodech, finanční přínos pro Rožnov byl dost velký.

Jak tedy najít kompromis a kde v současné době ochutnat pokrmy našich předků bez podivných názvů a surovinových náhražek? Muzea v přírodě jsou výjimečná a dalo by se očekávat, že v jejich hostinských zařízeních ochutnáme pokrmy jiné než v běžných restauracích. Nejedná se jen o Valašské muzeum v přírodě, ale i o další muzea,

Venkovní posezení restaurace u Mikulášků na Palackého ulici v Rožnově, 1904 (fotoarchiv VMP)

kteřá by ráda prezentovala lidovou stravu jako nedílnou součást života na tradičním venkově. Bohužel narazí na různá nařízení. Navíc povinnost vařit alespoň některé lokální pokrmy by musela být zřizovatelem zakotvena ve smlouvě o pronájmu pohostinství.

Uvedme příklad Vaškovy hospody v Dřevěném městečku Valašského muzea v přírodě, kde mezi vedoucími a provozovateli bylo i několik nadšenců, kteří se pokusili o *lidovou hospodu*. Například Otýlie Randýsková ze Zubří vedla hospodu v letech 1969–1974. Nepouštěla se do žádného velkého vaření – v hrncích byla pěkně uležená kyselice, guláš, připravovala klobásu nebo vaječnu na špeku a při hrnku kávy a klínku koláče si host vyslechl její historky. Výběr liho-

Kavárna Katinka na rožnovské lázeňské stezce (Oddělení dokumentace VMP)

Katinka

vin byl také jednoduchý – slivovice, borovička a pivo. Nikdo neodcházel zklamaný a paní Otýlie nadlouho zůstala v paměti mnoha návštěvníků. V roce 1974 byla v areálu muzea uvedena do provozu nová hospoda Na posledním groši. I tady se vždy na jídelničku našla jídla našich babiček bez zbytečných matoucích názvů. Po roce 1989 došlo k častějšímu střídání nájemců v muzejních hospodách a stále více docházelo k podávání pokrmů běžných ve všech restauracích nebo s lidovými názvy, ale s kvalitou velkodavatelů. Začátkem 90. let minulého století se objevil Vratislav Majer, jenž nelenil a většinu jídel uvařil bez zbytečných polotovarů. Kromě toho ve spolupráci s Valašským muzeem v přírodě zařadil do jídelničky několik pokrmů z tradičních surovin. Jednalo se především o jídla z pohanky, zelí, brambor, hřibů, místní zeleniny a ovoce. Vždy čerstvé a chutné. Spoustu takových aktivit ale zabíjí komerce, složité hygienické předpisy a další nařízení.

Jsem zklamaná, když mi v hospodě dají na stůl právě ty babiččiny bramboráčky, které jsou jako podle šablony, ale možná ani nejsou z brambor. *Zemákové* placky přece jen chutnají jinak. Borůvkové knedlíky sypané perníkem, cukrem a dobře omaštěné máslem jsou výborné jídlo, ale když na ně sáhne ruka kuchaře jen při vytahování ze sáčku, také nic moc. Možná by na začátek stačilo nabídnout návštěvníkům každý den jeden pokrm, který vychází z tradice a je připravený z čerstvých surovin, jež byly a stále jsou na Valašsku dostupné. Skladba jídel by se mohla časem obrátit. Méně minutek a více hotových jídel připravených přímo v kuchyni hospody. Malým

Pečení bramorových placek v Adamcově chalupě z Nového Hrozenkova na pořadu Podzim na poli a v chalupě, 2015 (foto J. Kolář, fotoarchiv VMP)

řešením pro ukázky tradičních pokrmů by také byla koordinace hospod a muzea při programech, kde se strava prezentuje. V chalupách se předvádí archaičtější příprava a v hospodách si v jeden den může návštěvník dát k obědu jídlo se stejným názvem a z týchž surovin. Kde je to nadšení z doby, kdy jsme začali návštěvníkům přibližovat lidovou stravu jako důležitou součást života na venkově. Byly to nejen výzkumy v terénu, stovky zapsaných receptů a jejich následná prezentace při programech. Nadšeně jsme je doma předem zkoušeli. Odměnou nám byly reakce návštěvníků, když prohlašovali „*tak to si musíme doma uvařit*“. S některými jsme se při programech setkávali i několikrát do roka.

Důležitý je podle mého názoru návrat k využití plodin typických pro naše oblasti a zároveň ke zdravějšímu stravování. V muzeu je stále hodně šikovných a zapálených lidí a lidová strava je určitě oblast, jež si i dnes zaslouží pozornost. Proč jíst tyrolské placky z pekařských směsí, když máme podplameníky (placky z chlebového těsta připomínající vdolek) nebo již zmíněné pagáče, které nejsou na přípravu složitější. Nakupujeme všelijaká zrníčka z Asie a doma máme zdravou pohanku nebo proso. Nemusíme se bát ani kvalitního másla a sádla, pokud ho budeme používat ve stejném množství jako naše babičky.

Vanda Vrlová peče škvarkové pagáčky na programu Podzim na poli a v chalupě, 1997 (foto E. Porubská, fotoarchiv VMP)

LITERATURA

HABUSTOVÁ, Milena. *Vaškova hospoda*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2010.

HABUSTOVÁ, Milena. *Prostřený stůl Rožňovanů*. Rožnov pod Radhoštěm: Město Rožnov pod Radhoštěm, 2010.

KRAMOLIŠ, Čeněk. Náměstí v Rožnově pod Radhoštěm. *Naše Valašsko*. 1940, roč. 6, s. 36–44.

MASARÍK, Jaroslav. Klimatické lázně Rožnov v historii. *Valašsko*. 1967, roč. 11, s. 52–56.

MLADĚJOVSKÝ, Václav. *Rožnov pod Radhoštěm na Moravě, Místo Terrainí*. Rožnov pod Radhoštěm, 1894.

Průvodce po Rožnově pod Radhoštěm a okolí. Rožnov pod Radhoštěm, 1940.

Rožnov: klimatické léčebné místo pod Radhoštěm na Moravě. V Rožnově [sic]: Nákladem léčebného komitě, 1899.

SCHUPPLER, Bruno. *Rožnov, Klimatické léčebné místo na Moravě. Zpráva o Saisoně v r. 1879*. Rožnov pod Radhoštěm, 1879.

ŠTIKA, Jaroslav a HABUSTOVÁ, Milena. *Lidová strava na Valašsku*. Ostrava: Profil, 1980. 170, [4] s.

PRAMENY

SOka Vsetín, Společenstvo živností hostinských 1850–1865, různé záležitosti.

Valašské muzeum v přírodě, Oddělení dokumentace, pomocný sbírkový fond Rukopisy, inv. č. 207. OTEVŘELOVÁ, Věra. *Vaškova hospoda v Rožnově p. Radh.*

Valašské muzeum v přírodě, Oddělení dokumentace, pomocný sbírkový fond Rukopisy, inv. č. 229. TVARŮŽEK, Josef. *Kronika rodiny Josefa Tvarůžka. Díl I.*

Valašské muzeum v přírodě, Oddělení dokumentace, pomocný sbírkový fond Rukopisy, inv. č. 230. TVARŮŽEK, Josef. *Kronika rodiny Josefa Tvarůžka. Díl II.*

Valašské muzeum v přírodě, Oddělení dokumentace, sbírka Písemnosti a tisky, inv. č. A 25535 – *dopis od KVÚ Gottwaldov, návrhy k řešení provozny Valašské hospody v roce 1955.*

Valašské muzeum v přírodě, Oddělení dokumentace, sbírka Písemnosti a tisky, inv. č. A 28619. MAJER, František. *Cibulář Majer.*

Valašské muzeum v přírodě, Oddělení dokumentace, sbírka Písemnosti a tisky, inv. č. A 28617. MAJER, František. *Zkáza rodu Facového, Telací ulice.*

INFORMÁTOŘI

František Majer, nar. 1899, Rožnov pod Radhoštěm

Ludmila Paláčková, nar. 1902, Rožnov pod Radhoštěm

Marie Plesníková, nar. 1903, Rožnov pod Radhoštěm

DALŠÍ MATERIÁLY

(soukromý archiv autorky článku)

Zápisky Jana Rudolfa Bečáka, ředitele Valašského muzea v přírodě v letech 1965–1972.

Poznámky k historii a provozu Vaškovy hospody.

Vzpomínky rodiny Hadvižďakovy (především Boženy, nar. 1893 a Václava, nar. 1896 Hadvižďakových), hospody, recepty.

Soukromé zápisy a informace Mileny Habustové.

Částečná transformace zubnického skanzenu na ekomuzeum a vytvoření mlynářské naučné stezky

PhDr. František Ledvinka

Soubor lidové architektury Zubrnice
ledvinka.frantisek@npu.cz

Katastry obcí Zubrnice (UL), Týniště (UL), Touchořiny (LT) a Knínice (LT), kam až zasahuje pozemková držba Souboru lidové architektury Zubrnice, jsou součástí unikátního krajinného celku – CHKO České středohoří, patřící svou hodnotou mezi přední v ČR. Bohužel pro většinu lidí zde žijících jsou tyto unikátní hodnoty často oslabeny jejich každodenním vnímáním, což je možná i jednou z příčin určité lhostejnosti, jednostranného ekonomismu, citových a estetických deformací. Vnímání estetické hodnoty kulturní krajiny i s jejími hodnotami ekologickými

může svým způsobem podpořit a rozvíjet i Soubor lidové architektury Zubrnice specifickými prostředky a expozicemi v přírodě. Právě proto je část skanzenu, kde stávalo v minulosti pět mlýnů, postupně transformována na ekomuzeum. Toto pojetí, při hledání symbiózy lidské činnosti v minulosti s ekologickou stabilitou krajiny, je jedním ze strategických cílů zubnického skanzenu a do značné míry i jeho specifikem.

Ekomuzeem pracovně nazýváme území v otevřené krajině s volně protékajícím potokem a troskami pěti mlýnů i s náhony a zbytky stavidel. Od

**Mlýn s pilou a lisovnou
oleje Týniště
čp. 28, 1914 (fotoarchiv
SLA Zubrnice)**

klasického muzea v přírodě se bude lišit tím, že půjde o neoplocenou původní historickou krajinu, v níž kromě muzejních aktivit budou působit i místní zemědělci a věříme, že v budoucnu by v některých objektech žily i celé rodiny. Dost úzce spolupracujeme i s některými zaměstnanci CHKO České středohoří. V současnosti se jedná o ideu, která se bude postupně formovat podle finanční situace i zájmu spolupracujících subjektů.

Zájmové dvacetihektarové území, obhospodařované zubnickým skanzenem, tvoří ucelený areál, v němž je postupně vytvářen model, kde budou vedle historických budov a původních vodních staveb (jezy a náhony) také biologické prvky plnit funkci komponenta rekonstruovaného životního prostředí. V oblasti silně zatížené antropogenní činností bude postupně se rodící ekomuzeum zvláště žádoucí.

V tomto jedinečném areálu budoucího ekomuzea, ležícího jižně od Zubnic a zasahujícího i do Litoměřického okresu, bude rekonstruována historická plůžina do podoby z poloviny 19. století, jak je detailně známa z map Stabliního katastru (1843). Tato část území je zajímavá i z hlediska historické geografie svými složitými majetkoprávními vztahy. Protékající Luční potok tu tvořil přirozenou hranici mezi jednotlivými katastry obcí i hranici bývalých panství. Na tomto území jsou v současné době již obnovovány původní cesty včetně stromořadí, vysazovány tradiční odrůdy ovocných dřevin (zásadně vysokokmeny), obnoví se i bývalé mlýnské zahrady také s malými chmelnicemi. V budoucnu by zde měl být i náznak staré struktury uspořádání polí včetně jejich zemědělského využívání. Ekomuzeum bude představovat část staré kulturní zemědělské krajiny, obhospodařované zde již staletí. Díky své členitosti a izolovanosti se toto území ubránilo poválečné devastaci. Je pouze zanedbané absencí zemědělské údržby.

V průběhu posledních pěti let je postupně vráceno do původní historické podoby.

Unikátní a nejcenější částí tohoto celku je bezprostřední okolí protékajícího Lučního potoka, na jehož celé délce se v minulosti nacházelo 27 mlýnů a jiných vodních zařízení. Hustá síť vodních staveb byla pro celý region Českého středohoří charakteristická díky četným vodotěčím s poměrně velkým spádem a příznivými průtokovými parametry. Dnes již jen ojediněle

Mlýn Týniště čp. 28 v současnosti (fotoarchiv SLA Zubnice)

dochované vodní stavby jsou cenným dokladem vysoké úrovně technického stavitelství lidových řemeslníků a dotvářejícím faktorem krajiny se značnou sociálně ekonomickou a historickou hodnotou. A právě v areálu budoucího ekomuzea je území s největší koncentrací mlýnů, nemající snad v celé střední Evropě obdoby. Jednotlivé vodní stavby se zde překrývají a dotýkají. Na tomto malém prostoru byly i rozdílné podmínky vzniku jednotlivých mlýnů. Jejich velkou koncentrací určovala

potřeba příslušných panství mít své území pokryto vlastními mlýny pro své poddané.

Na tomto území, obhospodařovaném zubnickým skanzenem, se na necelém jeden a půl kilometrech délky potoka nachází pět mlýnů.

Mlýn Týniště čp. 27, 1914 (fotoarchiv SLA Zubnice)

Z nich mlýn Týniště čp. 27 je po rekonstrukci již několik let přístupný návštěvníkům a v mlýnu Týniště čp. 28 v současné době rekonstrukce probíhá. Z pětice mlýnů je největší a nejstarší. Je unikátní i svým spojením s vodní pilou a lisovnou oleje, tedy s dvěma lednicemi a třemi vodními koly. Probíhající rekonstrukce se týká zatím jen vodního mlýna, jenž bude opatřen, dosud jako jediný transferovaný mlýn v republice, malým uměleckým složením (válcová stolice, výtahy, čističky, převody pomocí transmisí a řemenů atd.). Rekonstrukce pily a lisovny oleje budou následovat později. Další tři mlýny, Týniště čp. 23, Touchořiny čp. 40 a Touchořiny čp. 39 se dochovaly v troskách, ale s téměř neporušenými historickými vodními náhony a odtokovými kanály. Na mlýně Touchořiny čp. 40 proběhl archeologický výzkum, který realizovala katedra archeologie Západočeské univerzity v Plzni.

Záměrem Souboru lidové architektury v Zubnicích je v co nejkratší době přiblížit veřejnosti tuto kulturní krajinu i se zajímavými technickými památkami. Ukázat návštěvníkům zdejšího regionu všech pět mlýnů prostřednictvím okruhu plánované naučné mlynářské stezky. Tím se může veřejnost atraktivním způsobem seznámit s historií i současným stavem těchto mlýnů a sledovat též práce nejen na jejich postupné revitalizaci, ale i kroky při vytváření unikátního ekomuzea, jež právě v kombinaci s původními mlýny nemá ve střední Evropě obdobu.

U posledního z mlýnů, Touchořiny čp. 39, se počítá s jeho zachováním jako zajištěné zpřístupněné

Mlýn Týniště čp. 23, 1914 (fotoarchiv SLA Zubnice)

Osazenstvo mlýna v Týništi čp. 23, 1914 (fotoarchiv SLA Zubnice)

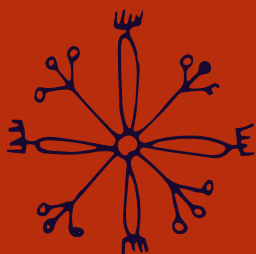
zříceniny. Mlýn Touchořiny čp. 40 bude sloužit jako ukázka práce archeologů a seznamování s jejich výsledky. Později je možno jeho plochu využít k transferu a záchraně případného dalšího ohroženého mlýna z terénu. Mlýn Týniště čp. 23, ke kterému byly nalezeny původní stavební plány včetně pozdější podrobné fotodokumentace, je po archeologickém výzkumu připraven k rekonstrukci do původní podoby. To bude úkol až další generace, snad v době větší hospodářské prosperity a většího zájmu o skanzeny a malé technické památky.

Vytvořením mlynářské naučné stezky vznikne na území Ústeckého kraje, relativně levně, ojedinelý turistický produkt, jenž jistě zvýší prestiž i návštěvnost zdejšího regionu, doplní nabídku skanzenu a v neposlední řadě umožní některým návštěvníkům realizovat vlastní prohlídky i mimo otvírací doby skanzenu.

Toto dílo bude v budoucnu průběžně zhodnocováno kultivací okolního prostředí v rámci rekonstruování historické plužiny do staré podoby. Pracemi na mlýnech se naučná stezka průběžně zatrativní dalšími doplňky prohlídkového okruhu. V Ústeckém kraji tím vznikne velmi atraktivní turistický cíl nemající v České republice obdobu.

zprávy —

28. konference Svazu evropských muzeí v přírodě v Anglii

Houževnatá, podnikavá muzea a strategické plánování

Eva Kuminková – Radek Bryol

Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm
kuminkova@vmp.cz / bryol@vmp.cz

Ve dnech 21. – 25. srpna 2017 proběhla již 28. konference a generální shromáždění Svazu evropských muzeí v přírodě (Association of European Open-Air Museums – AEOM). Setkání se konalo v oblasti zrodu průmyslové revoluce – Black Country – West Midlands v okolí města Birmingham ve středu Anglie. Organizátory a hostitelskými institucemi byla muzea v přírodě Black Country Living Museum v Dudley, Ironbridge Gorge Museums a Avoncroft Museum of Historic Buildings.

Pro konferenci je vždy vymezeno aktuální téma, které má rovněž vztah k místům konání – tentokrát bylo vybráno téma *Houževnatá, podnikavá muzea a strategické plánování*. Úvodní blok konference otevřel odborník na kulturní dědictví a turistický ruch Patrick Greene z Austrálie, jenž apeloval především na zlepšování komunikace s návštěvníky, doporučoval zvláště vhodně provázat vztah dospělých a dětského publika a zlepšovat jejich společné poznání a zážitky. Upozornil také na nutnost reagovat na současné světové události a zdůraznil posun vnímání muzea z jeho *skladovací* funkce na efektivní přiblížení historie veřejnosti formou *vyprávění skutečných příběhů*. Jedná se o trend, který může znít jako klišé, nicméně stále není v mnohých muzeích reflektován.

Ideální je nevnímat návštěvníka jen jako diváka, ale jako aktéra děje v muzeu.

Následně proběhlo srovnání manažerských přístupů práce dvou muzeí, jež představili jejich ředitelé Andrew Lovett z Black Country Living Museum a Tony Butler z Derby Museums. Prvně jmenované muzeum pracuje jako instituce v angličtině nazývaná „charitable trust“. Funguje na bázi sponzorských darů a zejména ze zisku z poskytnutých služeb a vstupného. Jedná se tedy o nezávislé muzeum bez kontroly ze strany státu. Andrew Lovett přiznal, že muzeum je díky tomu poměrně drahé; návštěvníky to však neodradí, jelikož je *jiné* a tím pádem pro veřejnost atraktivní. Zmíněny byly také kluby přátel muzea, jejichž členové získávají různé výhody. Především se však do muzea vracejí, častěji jej navštěvují a tím pádem zde více utrácejí. Ředitel této instituce si je vědom, že muzeum může přispívat jako jeden z velmi významných potenciálních *tvůrců dobra a porozumění* v současném světě. V systému dotací je důležité renomé muzea ve smyslu účelně vynaložených financí.

Derby Museum je naopak podporováno státními dotacemi. Přestože je forma financování diametrálně odlišná, nemá to zásadní vliv na samotnou prezentaci historických reálií v případě aktivit za-

měřených na zisk. Derby Museu nesmírně záleží na tom, aby jeho návštěvníci byli součástí každého procesu včetně tvorby výstav a programů. Představitelé výše jmenovaných i dalších předních evropských muzeí (Ironbridge Gorge Museums; Den Gamle By; Ethnographic Park Romulus Vuia, Cluj-Napoca) ve svých prezentacích označili za důležité aspekty práce právě zájem o návštěvníky, které je potřeba důkladně znát a předávat jim kulturní znalosti. Zároveň je třeba návštěvníky zaujmout v závislosti na konkurenceschopnosti vůči dalším současným kratochvilím, tedy citlivě vnímat etiku práce muzea a vyhýbat se primárně komerčním zájmům. Přednášející podotkli, že tento cíl není lehce dosažitelný. Všichni prakticky stále sedíme na pomyslných dvou židlích a balancujeme mezi úkolem předávat informace a nutností vydělat peníze na provoz našich institucí. Generujeme peníze, abychom mohli produkovat kulturní hodnoty.

Předpokladem pro rozvoj a vstřebávání inspirace od jiných institucí je *nezuvřenost v bublině* vlastního úspěchu. Neopomenutelný je také zájem vedení o zaměstnance a schopnost vytvořit dostatečný mzdový fond, aby bylo muzeum schopné přitáhnout či udržet ty nejlepší pracovníky. Slabé muzeum je údajně dobře známé pro špatné platy. Cílem managementu by mělo být také získání aktivních a otevřených – *T shaped* odborníků s hlubokými znalostmi.

Klíčové příspěvky se zaměřovaly na nosné téma konference, tedy strategické plánování. Thomas Bloch Ravn, ředitel dánského muzea Den Gamle By, ve svém příspěvku zdůraznil, že plány nejsou tolik důležité jako samotný proces plánování – ten je pro úspěšný rozvoj muzeí nezbytný. Hlavní idea a poslání muzea by měla být jasně definována a respektována veškerým personálem. Četná muzea tedy pracují podle dlouhodobých koncepcí s mezinárodním rozhledem jejich managementu. Na předchůdce by se v muzeu mělo přirozeně navazovat s kreativním využitím vhodných moderních prostředků. Každá z koncipovaných aktivit v muzeu by měla přinést něco kvalitativně nového pro instituci i její návštěvníky. Bez toho, že bychom se oprostili od nepotřebných zbytečností, nemůžeme vytvořit prostor pro další rozvoj. Nejprve je nutné si uvědomit, co je podstatou daného muzea. Poté bychom se měli rozhlédnout, co zajímavého se kolem nás odehrává. Na

základě toho bychom měli být schopni nalézt novou platformu, kde můžeme sehrát svou roli. Z aktuálních projektů různých muzeí (Museumsdorf Cloppenburg; Gamla Linköping; Muzeul National al Satului „Dimitrie Gusti” Bukurešť; St Fagan’s National Museum of History) představili jejich pracovníci například koncepci exponátů přátelských k lidem s demencí ve waleském muzeu St Fagan’s nebo novou část vesnice se zastoupením menšin v Rumunsku v bukureštském muzeu v přírodě, která má za úkol odbourávat společenské stereotypy. Projekt zapojování recidivistů v tomto muzeu má zvyšovat jejich motivaci pro začlenění do společnosti. Mezi dalšími zajímavými projekty zmiňme například výstavu tradičního vybavení domu v kombinaci s nábytkem firmy IKEA, dům příběhů pro děti s dětským nábytkem, letní tábory pro děti, týden módy nebo akce na propagaci muzea realizované na letištích, v supermarketech a na vlakových nádražích.

Důležitou součástí konference byly diskuse ve skupinách vedených odbornými pracovníky z Black Country Living Museum. Byly zaměřeny na různá témata – sbírky, zaměstnanci, partneři a donátoři či programová nabídka. Paralelně probíhaly ve společenských prostorách posterové prezentace aktuálních projektů dalších muzeí. Diskuzní skupina zaměřená na marketing označila za důležité východisko dokonalou znalost a vztah marketérů ke své instituci, existenci marketingové strategie a její aktualizaci maximálně po pěti, ideálně však po třech či dvou letech. Potřeba je také rozlišovat cílové skupiny a efektivně cílit – např. na místní obyvatele či turisty. Jako účinný nástroj propagace muzea byla v diskusi zdůrazněna sociální (nová) média, jejichž výhodou jsou nízké náklady za dobré efektivitu a dosahu. Jako nedostatek byla zmíněna složitost správy, především nutnost kontroly při veřejném přístupu. V problematice propagace a marketingu nebylo jako prioritou zmíněno jen zvyšování návštěvnosti, ale zejména budování dobrého vztahu k muzeu a především kladné působení na společnost.

Skupina diskutující o zaměstnancích a dozorčích radách se zabývala pozicí vedení muzeí ve vztahu k těmto dvěma zásadním skupinám. Pro české muzejníky je existence dozorčích rad v muzeích neznámá, stejně jako samotný koncept „charitable fund“, tedy dobročinné nadace – statutu,

Zděné stavby dělnického městečka přenesené do Black Country Living museum, 2017 (foto R. Bryol)

kterým se řídí podstatná část britských muzeí. Vzhledem k potřebě vydělat si na provoz se v takových muzeích zaměstnanci mentálně dělí na jedny, kteří peníze generují, a jiné, kteří je utrácejí. Diskutující řešili především poměr a vztah těchto dvou skupin.

Organizátoři konference nakonec vyzvali účastníky, aby si každý z nich zapsal tři věci, které se v průběhu konference naučil. Závěr byl tedy věnován shrnutí. Zde nabízíme několik klíčových myšlenek pro inspiraci:

- i ambiciózní projekty mají naději na úspěch
- nestačí mít plán výstavby, je potřeba vytvořit také mapu příběhů a vyprojektovat obsah
- detaily jsou velmi důležité
- konkurenční prostředí v oblasti kultury je užitečné – umožňuje nám dostat ze sebe to nejlepší
- ujistěte se, že naši zaměstnanci sdílejí naše vize; je ovšem lepší, když s námi někteří lidé nesouhlasí, než když ustrneme
- nebojme se riskovat – kdo neriskuje, nikdy nevytvoří nic originálního
- je v pořádku dělat věci, které šokují, vždy je však třeba mít na paměti původní vize našich zakladatelů
- dívejme se na naše návštěvníky jako na občany, nikoliv jako na zákazníky
- muzea jsou o lidech, ne o věcech; buďme muzei lidí, ne věcí
- zapojme návštěvníky do tvorby muzea ve všech fázích; nedělejme z nich pouhé konzumenty hotových produktů.

Každý z konferenčních dní měl v programu také prohlídku některého z blízkých muzeí v přírodě. Většina jednání se uskutečnila v předním z britských muzeí Black Country Living Museum, kde probíhaly organizované i volné prohlídky areálu.

Muzeum vznikalo od 70. let 20. století v prostředí starých vápenných lomů a vápenek. Navázala expozice těžby uhlí a celek dotváří město s transferovanými, převážně cihlovými stavbami i ukázka bydlení dělníků. V muzeu se snaží o maximální a autentické oživení jednotlivých průmyslových provozů i staveb občanské vybavenosti – obchodů, hostinců, občerstvení. Sám ředitel v prezentaci připomenul, že se velmi těší, až bude i přední část muzea se stávající parkovou úpravou přetvořena z upraveného golfového trávníčku na autentické industriální prostředí. Z mnoha zajímavostí je zde k vidění například provozuschopná replika parního stroje Newcomenova typu, jenž byl prvním funkčním parním strojem na světě. Symbolicky je umístěn necelou míli od lokace, kde stál tento motor in situ. Oživená je také charakteristická manufakturní kovárna na výrobu převážně lodních řetězů. Součástí jsou i sbírky trolejbusů, autobusů či tramvajová dráha, které zajišťují dopravu. Jejich údržbou a provozem, stejně jako řadou dalších prezentačních činností, se zabývají především dobrovolníci. Proběhla také prohlídka starých vápencových lomů, kde byl materiál těžen na systému vodních kanálů pomocí lodí, jež jsou po úpravě využity rovněž k dopravě návštěvníků.

Část programu patřila prohlídce nedalekého Avoncroft Museum of Historic Buildings s úvodem jeho ředitele Simona Cartera. Muzeum je spíše sbírkou unikátních historických staveb bez komplexnějšího pokusu o tvorbu historického urbanismu. Z nejstarších objektů zde najdeme například městský dům z konce 15. století nebo asi o sto let mladší stodolu, obojí s rámovou konstrukcí s využitím zakřivených samorostů – tzv. *cruck*.

Dalšího dne jsme vyjeli do údolí řeky Severn, kde pracuje několik muzeí pod hlavičkou Ironbridge Gorge Museums. Den začal komentovanou prohlídkou nejstaršího železného mostu se zasvěceným komentářem Davida de Haana, který se celoživotně zajímá o industriální historii země. Následovala prohlídka Blists Hill Victorian Town, jedné z poboček uvedené instituce, výborného muzea v přírodě se zaměřením na průmysl s těžištěm expozice mezi lety 1890–1900, včetně představení společenského kontextu s městečkem se zastoupením různých služeb a obytnými domy. Rámec muzea tvoří industriální památky staré

železářny s vysokou pecí a cihelny v blízkosti starého vodního kanálu. V provozu je k vidění kromě záležitostí běžnějších i v jiných muzeích také například funkční parní stroj pro pohon těžního výtahu, slévárna, dílna na dekorativní sádrové výrobky, klempířství, tiskárna, galanterie nebo pekárna.

Po ukončení oficiálního programu konference jsme navštívili ještě nejstarší britské muzeum St Fagan's u města Cardiff otevřené v roce 1948, které jako národní waleské muzeum prezentuje lidovou kulturu, industrializaci i kulturu šlechty. Průvodkyní nám byla vedoucí kurátorů Beth Thomas. Za zmínku jistě stojí aktuálně transferovaný středověký zděný kostelík, nově budovaná část středověkého dvora, rekonstrukce keltské osady s kruhovými stavbami či dělnická kolonie s ukázkou proměny bydlení i zahrádek od počátku 19. do konce 20. století. Skeletová vstupní budova muzea ze 70. let 20. století byla čerstvě rekonstruována do vkusné moderní a účelné podoby s výstavními sály, prostory pro výuku dětí i kanceláři.

Na generálním shromáždění AEOM bylo zvoleno nové předsednictvo, přičemž dosavadní prezidentku Katarinu Frost ze Švédska nahradil její krajan Henrik Zipsane. Do předsednictva byl zároveň vybrán Jarosław Gałęza, který představil plánovaný program konference v Polsku v roce 2019. Schváleny byly také nové stanovy organizace, kde nejdůležitější změnou je nové členství pouze samotných organizací. Jednotlivci se stávají tzv. *fellows* – přáteli bez hlasovacího práva. Dále byla přijata celá řada členů napříč muzei z celé Evropy. Na základě různých aspektů (výročí muzei, střídání evropských států atd.) bylo diskutováno o hostitelích konference v dalších letech. Na závěr shrnul bývalý prezident AEOM a ředitel maďarského muzea Szentendre Miklós Cseri dobrou tradici svazu předávat si na společných konferencích inspiraci a prohlubovat spolupráci formou projektů či vzájemného kontaktu a ocenil dlouholeté vztahy, které mnohdy přerostly v přátelství. Muzea v přírodě podle něj nejsou *chudí příbuzní* kamenných muzei, ale individuální, silná specifická muzea na poli evropské kultury. Muzea mají také v případě řešení těžkostí možnost získat podporu formou podpůrné korespondence ze strany asociace.

Je třeba potvrdit, že účast na konferencích AEOM

je výborným předpokladem pro činnost Metodického centra pro muzea v přírodě i samotného Valašského muzea. Zásahu na tom má důkladný výběr navštívených institucí i jednotlivá témata jednání a výběr referujících (o dvou předchozích konferencích bylo pojednáno v *Museu vivu*). Akce se kromě řady kolegů z jiných evropských muzei v přírodě pravidelně účastní zástupci Valašského muzea v přírodě, Muzea vesnice jihovýchodní Moravy ve Strážnici i Parku Rochus a v menší míře také slovenští kolegové. Na závěr jen připomínáme, že možnost spolufinancování účasti na tomto inspirativním setkání měli i pracovníci dalších muzei v přírodě formou soutěže, kterou v roce 2017 vyhlásilo Metodické centrum pro muzea v přírodě. Ohlas aktivity však nebyl valný. Věříme, že konference v Polsku v roce 2019 se bude moci pro finanční dostupnost zúčastnit více kolegů z naší země.

Lze si jen přát, aby principy práce předních muzei v přírodě ve světě našly ohlas a byly s chutí aplikovány i v mnohdy příliš ustálených vodách českého muzejnictví v přírodě.

LITERATURA

BRYOL, Radek a ROMÁNKOVÁ, Eva. 27. konference AEOM v Norsku. *Museum vivum*. 2014–2015, X, s. 128–135.

EVELEIGH, David, J. *Black Country Living Museum Guide*. Dudley: Black Country Living Museum Enterprises, 2012.

LANGER, Jiří. *Evropská muzea v přírodě*. Praha: Baset, 2005.

OČKOVÁ, Katarína. Správa z 26. konference Asociácie európskych múzeí v prírode. *Museum vivum*. 2013, IX, s. 52–55.

VANNS, Michael, A. *Blists Hill Victorian Town. Souvenir guidebook*. The ironbridge Gorge Museum Trust, 2017.

St Fagans. National Museum of History. Cardiff: Amgueddfa Cymru – National Museum Wales, 2017.

28. konference Asociace zemědělských muzeí v Estonsku

Tradice a změna – udržitelná budoucnost

Šárka Kramolišová

Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm
kramolisova@vmp.cz

Ve dnech 9. – 14. 5. 2017 jsem se s kolegy z Valašského muzea v přírodě zúčastnila konference Mezinárodní asociace zemědělských muzeí AIMA (International Association of Agricultural museums) – CIMA XVIII 2017 (AIMA Triennial Congress), která se konala ve městě Tartu v Estonsku. Téma bylo definováno jako *Tradice a změna – udržitelná budoucnost (Traditions and Change – Sustainable Futures)*.

Cílem mezinárodní asociace AIMA a současně i této konference je vzdělávat odbornou i laickou veřejnost v oblasti nepostradatelného významu zemědělství pro lidskou společnost a její budoucnost, vysvětlovat vývoj zemědělství v průběhu času a vést dialog zaměřený na témata a výzkum v oblasti zemědělství mezi muzei, výzkumnými ústavami, univerzitami a dalšími institucemi na celém světě, které se zabývají touto tematikou. Hlavním organizátorem celé konference bylo Estonské zemědělské muzeum v Tartu v čele s paní ředitelkou a současnou prezidentkou organizace AIMA, Merli Sid.

I když z původně přihlášených se nesešli všichni, jak už to bývá, výčet zúčastněných zemí kromě bohatě zastoupeného Estonska byl opravdu

pestrý. Přijeli zástupci České republiky, Slovenska, Polska, Litvy, Belgie, Finska, Norska, Ruska, Francie, Německa, Velké Británie, Kanady, USA, Japonska i Austrálie.

První zahajovací den nás čekalo velmi srdečné přivítání na půdě pořádajícího zemědělského muzea, své vystoupení předvedlo několik estonských folklorních souborů. Poté jsme absolvovali komentovanou prohlídku expozic a rozešli se na workshopy, již předem vybrané při registraci dle svého zaměření.

Mým zvoleným tématem byl workshop 1 – *Udržitelné zemědělství – minulost a budoucnost, plodiny pěstované pro rostlinná vlákna*. Workshop probíhal v edukační místnosti, jež je součástí rozsáhlé zemědělské expozice. Své prezentace předvedlo devět přednášejících, z nichž někteří i představili konkrétní výrobky, např. produkty z pohanky, lnu a konopí, pracovní materiály a další. Dostatek prostoru byl také k diskusi nad jednotlivými tématy, zároveň se hledalo přijatelné řešení k dané problematice. Workshopem provázeli hlavní lídři – Oliver Douglas, Museum of English Rural Life, United Kingdom a Rando Värnik, Estonian University of Life Sciences, Estonia.

Shrnutí závěrů k problematice současného společenského přínosu zemědělských muzeí na hlavním jednání konference AIMA, 2017 (foto Š. Kramolišová)

Z přednesených témat zaznělo například: *Growing arable crops and flax exhibition at Estonian Agricultural Museum* (Pěstování lnu a expozice prádných rostlin v Estonském zemědělském muzeu)

Growing flax and hemp in Slovenia today (Pěstování lnu a konopí ve Slovinsku dnes)

The Museum's activities for dissemination of knowledge about sustainable agriculture, National Museum of Agriculture in Szreniawa (Aktivity muzea pro šíření poznatků o udržitelném zemědělství)

Cultivation of crops on arable land at the Estonian Agricultural Museum, presentation of a research project on small and kernel fruit (Pěstování plodin na orné půdě v Estonském zemědělském muzeu, představení projektu k výzkumu drobného a jádrového ovoce) *Ways to ensure adequate food through sustainable agriculture – on the example of buckwheat in western France* (Cesty k zajištění adekvátní potravy prostřednictvím udržitelného zemědělství – na příkladu pohanky v západní Francii) a další.

Zvolit si pouze jedno téma workshopu bylo obtížné, neboť všechna byla zajímavá a prakticky se prolínají naší muzejní prací. Další workshopy se zaměřovaly na muzejní edukaci a výzkum, živá zvířata v muzeích, zemědělství a život na vesnici v uměleckých sbírkách, konzervace a restaurování, digitální media v muzeích či chléb a tradiční stravování, kterého se zúčastnila naše kolegyně. Týž den nás ještě čekalo slavnostní otevření

nové stálé expozice muzea prezentující život na vesnici, zemědělské práce a řemesla. Myslím, že většina účastníků včetně mě byla opět mile překvapena a obdivovala nejen expozici samotnou, ale i důvtip, s jakým byla budována. Hlavní pozornost dozajista poutal rozměrný podsvisčený jídelní stůl se znázorněním způsobu stravování napříč časem nebo i vtipně zpracované figuríny s „živými obličejí“. Nezapomenu ani na nechápavý pohled paní ředitelky na můj dotaz, jak mají zabezpečené vystavené předměty včetně těch v regálech proti krádeži (expozice zároveň slouží jako depozitář). Dostalo se mi odpovědi, že na to vlastně nemysleli a co by s tím lidé dělali...?? Zemědělské muzeum na mne udělalo velký dojem. Náplň a členění expozic, poměrně detailní informace k jednotlivým tématům, propracovaný edukační systém s vazbou na expozice a samotné pracovní materiály (např. ke zpracování lnu, v zemi rozšířené tradiční technické plodiny), celkový vzhled muzea a v závěru i příjemná přátelská atmosféra provázející celé dění – to vše přispělo k mému pocitu, že lidé zde jsou silně provázáni se svou zemí, uvědomují si význam hospodaření jako zdroje obživy, ctí své kořeny a tradice.

Prezentace konferenčních příspěvků a plenární zasedání výboru AIMA probíhalo na Estonské univerzitě společenských věd. Zazněly velmi zajímavé příspěvky o roli muzeí a jejich možnostech ovlivnit názor společnosti a přispět k řešení současných problémů v zemědělství, zvláště

na venkově. Následující živý a dlouhý dialog jen potvrdil, že se muzea začala obracet k těmto tématům, všímají si globálních změn a s tím souvisejících změn ve společnosti i v samotném myšlení lidí. Obdobně jako nás i je zaměstnává hledání nových způsobů, jak nejlhodněji zprostředkovat návštěvníkovi zamýšlenou tematiku. Snad všude hromadně vznikají tzv. ekomuzea, jež se snaží dokumentovat určité životní teritorium v širokém kontextu za účasti komunity.

Z přednesených konferenčních příspěvků jmenuji například:

Rethink Prosperity through Edible Landscapes (Přemýšlejte o prosperitě prostřednictvím jedlé krajiny)

Why, for Whom and When? (Proč, pro koho a kdy?)

How to Influence Public Opinion about Agriculture (Jak ovlivnit veřejné mínění o zemědělství)

Interpreting Agriculture with a focus on the Humanities (Interpretace zemědělství se zaměřením na humanitní obory).

V rámci konferenčního programu jsme se také účastnili tematických výjezdů za poznáním některých zajímavých míst Estonska, včetně návštěvy Estonského národního muzea přímo ve městě Tartu.

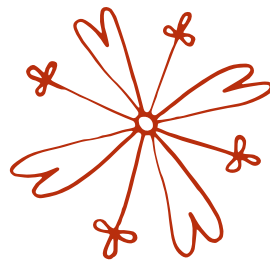
Osobně jsem velmi ráda, že jsem měla příležitost vidět tento čerstvě vzniklý architektonický unikát světového významu, který je vlastně transformací vyřazené sovětské základny. Budova ve tvaru klínu s plochou téměř 34 000 m² se postupně zvedá do 14 m nad úroveň terénu a pokrývá jednu z bývalých ranvejí. Celkové pojetí včetně expozic budí přinejmenším údiv, já osobně bych na vstřebání takového množství vjemů a informací dokládajících historii země od pravěku po dnešek potřebovala podstatně více času. Návštěva tohoto muzea mi navíc plně potvrdila můj dojem z postoje místních lidí k sovětské okupaci. Toto silné téma se zřejmě navždy bude prolínat zdejšími životy, o to více se projevuje touha vyzdvihnout příslušnost ke své zemi.

Kromě dalších zhlédnutých zajímavostí se mi velice líbila návštěva *Polli Horticulture Research Center* – Výzkumného rostlinného ústavu zaměřeného na pěstování a zpracování ovoce i pro Estonsko typických brusinek. Pracovníci ústavu pro nás připravili kompletní prohlídku včetně návštěvy sadů. Představili nám také sympatický projekt, jenž mimo jiné umožňuje i drobným

pěstitelům zpracovat a prodat své výpěstky. Navíc tak místním poskytuje zaměstnání a na trh dodává kvalitní potraviny. Téma zdravých potravin v zemi zaznělo i ve výše zmiňovaném stěžejním příspěvku *Kristy Kulderknup – Organic Estonia-Why, for Whom and When?* Je zřejmé, že je to nyní velmi žhavé téma, kterým se Estonsko začalo aktivně zabývat.

Během dalších návštěv jsme měli možnost setkat se s několika místními rodinami, vyslechnout jejich příběhy a letmo tak nahlédnout do jejich současného života. Liší se podle toho, žije-li člověk ve městě nebo na vsi. V případě Estonska je možná rozdíl větší, neboť vzhledem k pouhým 1,3 mil. obyvatel se jich většina soustřeďuje jen do několika málo měst a zbytek tvoří spíše osady či roztroušené samoty. Město Tartu, které jsem několikrát letem proběhla, na mne působilo velmi čistě a kultivovaně, stejně jako místní lidé, s nimiž jsem se setkala. Pro hlubší poznání života v této zemi by zde člověk musel samozřejmě strávit podstatně více času, ostatně to platí ve všem.

Z podobných cest si většinou odnášíme postřehy či nápady, které bychom rádi uplatnili nejen v muzeu, ale i ve svém vlastním životě. V tomto případě tomu nebylo jinak, tak uvidíme...

Muzeum v přírodě Rochus

Nejmladší muzeum v přírodě v ČR

Jan Blahůšek – Jan Káčer

Park Rochus, o.p.s.

jan.blahusek@parkrochus.cz / jan.kacer@slovackemuzeum.cz

V neděli 1. 5. 2016 bylo v Uherském Hradišti slavnostně otevřeno Muzeum v přírodě Rochus. K tomuto okamžiku směřovalo několikaleté úsilí zaměstnanců společnosti Park Rochus, o.p.s. a celé řady jejích spolupracovníků, v němž navazovali na několik neúspěšných pokusů o založení tohoto typu muzejní instituce v Uherském Hradišti. Když první odborný pracovník Slovického muzea Antonín Václavík v roce 1940 myšlenku před členy zdejšího muzejního spolku poprvé představoval, netušil, že k jejímu naplnění dojde až za více než tři čtvrtě století.

Muzeum v přírodě Rochus je součástí širšího záměru využití bývalého vojenského cvičiště v Uherském Hradišti a jeho přeměnu na příměstskou turistickou zónu. Realizace projektu se intenzivně připravuje přibližně od roku 2006, kdy se zpracování projektového záměru ujalo město Uherské Hradiště. V roce 2007 byla představena ideová studie komponované krajiny zhotovená krajinněm evropského formátu Ivarem Otrubou. Zásadní význam pro vznik Muzea v přírodě Rochus však mělo vytvoření koncepční studie Slovickým muzeem v Uherském Hradišti, jejíž oponenturu přijal a následně i zpracoval emeritní ředitel Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm Jaroslav Štika. Od počátku novodobého záměru chce být uherskohradištské muzeum v přírodě odbornou institucí, jejíž

činnost stojí na terénním a archivním výzkumu, sbírkotvorných aktivitách včetně systematické evidence předmětů i jejich odborné konzervace, kterou pro nově vzniklou instituci dodavatelsky zajišťuje konzervační oddělení Slovického muzea. Zprávu o rozvoji odborných aktivit jsme na stranách tohoto periodika představili již v roce 2013.¹ V ní jsme také pojednali o transferu stodoly z Břestku, jež se v roce 2012 stala první stavbou vznikajícího muzea v přírodě. V roce 2014 se pak začala budovat dopravní a technická infrastruktura, v roce 2015 byla realizována správní budova s recepcí muzea, zázemím pro údržbu a malým přednáškovým sálem, vedle stojící technická budova s integrovanou trafostanicí a sociálním zařízením pro návštěvníky muzea a tři expoziční objekty představující výběr charakteristických typů staveb z oblasti uherskohradištského Dolníácka:

Zemědělská usedlost z Boršic představuje tradiční okapově orientovaný dům návesní ulicovky s dlouhým hospodářským křídlem podél dvora s vybavením odpovídajícím období třicátých let 20. století. Objekt je elektrifikován, jsou v něm

¹BLAHŮŠEK, Jan a KÁČER, Jan. K činnosti Muzea v přírodě Rochus v Uherském Hradišti. *Museum Vivum*. 2013, IX, s. 56–59.

**Muzeum v přírodě
Rochus v Uherském
Hradišti, 2017
(fotoarchív Park
Rochus)**

instalována dobová svítidla. Světnice sestává z kompaktního prvorepublikového nábytku jednoho stylu. Soubor je složen ze dvou postelí, dvou šatních skříní a zrcadlové komody, ty doplňuje stůl s židlí, koš na prádlo s instalovanou sochou Panny Marie a dvě dřevěné truhly. Kuchyně je vybavena střídme – litinovým sporákem, jídelní skříní s nádobím, kolem stolu jsou tři rámové židle a rohová lavice. V koutě stojí dětská dřevěná kolébka, na zdi visí kříž, obrázky světců, hodiny, poličky s vystavenou keramikou a kafemlínkem. Na kuchyni navazuje komora, která je zařízena jako malá soustružnická dílna se šlapacím soustruhem a pracovním stolařským ponkem. Umístěn je tu i dřevěný regál s různými nářadím a nádobím, struhadlo na zelí, dřevěné dlabané troky a velká dřevěná truhla. Na kamenném náspí domu s výhledem na pohoří Chřibů je umístěna lavička. Nad hnojištěm je usazen suchý záchod. V prvním chlévě byl instalován dřevěný žlab a dřevěné přepažení s výběhem pro kozy, na stěnách visí kožené postroje s řetězy a chomouty. Ve druhém chlévě je umístěna funkční kotlina, odstředivka, zemědělské nářadí a podlouhlá truhla na uložení obilí. Dvůr je ohraničen plaňkovým plotem, před domem se nachází malá předzahrádka. V průjezdu do dvora usedlosti byla instalována mlátička, fukar a bedna na nářadí spolu s dalšími postroji pro hospodářské zvířectvo a drobné zemědělské nářadí.

V domě s patrovou komorou z Veletin najdeme expozici představující lidové obydlí přechodové oblasti mezi Uherskohradištskem a Uherskobrodskem z přelomu 19. a 20. století. Expozice

není elektrifikována a velká část vybavení souvisí s tradičními způsoby zaměstnání a obživy jeho dřívějších obyvatel. Do síně byla situována malovaná truhla, dřevěná zásobnice na obilí, věšák na svrchní oděvy s vlněným kabátem, ve výklenku ve stěně je na policích uloženo keramické nádobí. Ze síně se přímo vstupuje do světnice, kde se nacházejí dvě postele, svatý kout tvořený rohovou lavicí, dubovým stolem a vyřezávanými židlemi, nad ním jsou usazeny podmalby na skle a závěsná petrolejová lampa. Na stěnách jsou připevněny police s keramickým nádobím, kříž a kropenka. Na hambálcích nad topidly jsou zavěšeny plátěné pytlíky se sušenými bylinami, houbami a luštěninami, kolem chlebové pece a kachlových kamen byly postaveny lavice. Interiér dotváří lůžkoviny na postelích, dvě malované truhly na oblečení a kolovrat. Vedle světnice se ze síně dále vstupuje do černé kuchyně, které dominuje hliněný sokl, na němž se vařilo na otevřeném ohni v litinovém nádobí. Na stěně je umístěn držák na vařečky a polička s různým dřevěným a keramickým nádobím. V rohu černé kuchyně se nacházejí lopaty na chleba a ohřebla na vyhrabování chlebové pece. V přízemí patrové komory je umístěno zemědělské nářadí, mlýnec na obilí a bednářské nádoby. V patře komory najdeme truhly na obilí, dřevěné dlabané troky, pytle na uskladnění potravin a starý medomet. Instalace v nadsklepním domě z Tučap představuje malé obydlí vinaře z padesátých let 20. století. Sklep je proto vybaven expozičními předměty spojenými s tradičním vinařstvím a vinohradnictvím – kádě, putny, sudy, bečky,

demižony, lis, drtič hroznů a další. Expoziční část horního patra objektu tvoří čtyři místnosti: síň, v níž se nachází věšák na svršky a drobné vnohradnické nářadí, dále komora, kde stojí botník, plechová vana, kotlina, skleněné a keramické demižony, regál s drobným kuchyňským nádobím a dalšími předměty používanými v domácnosti 50. let minulého století. V kuchyni se nachází funkční kachlový sporák, elektrická trouba, litinové umyvadlo, nad nímž je umístěno zrcadlo s holicími potřebami. Kuchyň doplňuje velký kredenc vybavený dobovým nádobím, u stěny stojí umývací stůl a oتمان, uprostřed místnosti stůl s židlemi, nad ním visí stahovací světlo. Ve světnici jsou funkční litinová kamínka, dvě šatní skříně, postel, šicí stroj a stůl s židlemi. Stěny zdobí krajinné malby a vyřezávaný kříž. Chlév objektu byl přebudován na sociální zařízení pro návštěvníky muzejní expozice.

Muzeum v přírodě Rochus nabízí od roku 2016 prohlídky s průvodcem, výukové programy pro školy a také víkendové programy pro širokou veřejnost zaměřené na výroční obyčejové tradice, lidová řemesla, tradiční způsoby hospodaření a obživy, lidovou stravu i folklor uherskohradištského Dolňácka, etnografického subregionu Slovácka.

Stavění máje v Muzeu v přírodě Rochus, 2017 (fotoarchiv Park Rochus)

LITERATURA A PRAMENY

BLAHŮŠEK, Jan a KÁČER, Jan. K činnosti Muzea v přírodě Rochus v Uherském Hradišti. *Museum Vivum*. 2013, IX, s. 56–59.

BLAHŮŠEK, Jan. Jak se staví (skan)sen. Vznik uherskohradištského muzea v přírodě v historických souvislostech. *Slovácko*. 2016, LVIII, s. 333–346.

BLAHŮŠEK, Jan (ed.) a kol. Výroční zpráva Park Rochus, o.p.s., za rok 2016 [online]. Uherské Hradiště, 2017. [cit. 24. 10. 2017]. Dostupné z: <http://www.parkrochus.cz/doc/88/>.

Vodní mlýn Wesselsky v Loučkách u Oder

Památka v životě rodiny a obce

Věra a Jaroslav Královi

Vodní mlýn Wesselsky v Loučkách u Oder
jaroslav.kral@vmb.cz

Vodní mlýn Wesselsky v Loučkách leží napravo od řeky Odry a náhon k němu se táhne až z ve-dlejších Jakubčovic nad Odrou. Prohlédnout si můžete mlýn s ojedinělou technologií, funkčním mlýnským kolem o průměru 3,6 m a s obnovenou transmisí pro pohon zemědělských strojů. Součástí jsou další obytné a hospodářské budovy stejně jako přirozené ztvárnění celého okolí.

První zprávu o mlýnu máme z roku 1571, kdy náležel k místní rychtě. V následujících staletích se vystřídalo několik rodů. Po druhé světové válce již mlynářská činnost nebyla provozována, jen do začátku 50. let se příležitostně šrotovalo obilí. Po násilném ukončení hospodaření tehdejších majitelů začal mlýn spolu s ostatními budovami chátrat. Nepoužíváním a nedostatečnou údržbou trpěla mlýnská technologie a vodní kola s příslušenstvím, na pile se propadla střecha a časem tak i ona byla zdemolována.

Věříme, že mnozí, kteří začnou pečovat o rozlehlou chátrající stavební památku, předně řeší, zda zcela zachránit a obnovit jen jeden objekt, nebo zda například alespoň stabilizovat všechny objekty a ty ne zcela obnovit. V případě mlýna Wesselsky, kdy celek představuje šest budov, jsme tento problém řešili také. Osmnáct let jsme *přeskakovali* z jedné stavby na druhou, abychom udělali jen to nejnnutnější. Zároveň jsme každý rok stavebně připravovali v částech některých budov

prostory k pronájmům pro zájemce různých cílových skupin. Po osmnácti letech se nám tak podařilo připravit čtyři apartmány, jež mohou pronájmem zajistit prostředky na další obnovy. Avšak např. fasáda na mlýně, která by zvýraznila působení objektu v prostředí areálu, ještě nějakou dobu nebude.

S rodinou jsme se shodli, že se určitě nechceme profilovat jako turistická atrakce. Chceme být přirozenou identitou, památkou v běžném životě rodiny a obce. Nechceme být ani zakonzervovaným muzeem v přírodě – skanzenem, přestože jsme součástí Českého svazu muzeí v přírodě. Samozřejmě by bylo ideální, kdybychom na usedlosti hospodařili, chovali dobytek a vykonávali všechno s tím spojené. To však nejde, protože veškerou energii, čas a intelekt jsme vložili do samotné záchrany usedlosti. K tomu je potřeba nezapomínat na fakt, že stále zachraňujeme samotný mlýn s technologií a náhonem.

Bráníme se hospodaření, a stejně jsme začali, protože jsme si vzali zpět zděděné pozemky, které drželo JZD. Na nich jsme před třemi lety založili krajinnotvorný ovocný sad s vysokokmennými starými a krajovými odrůdami. Sad je olemován dubovou alejí, jsou zde tůňky a zídky z kamení posbíraného na původním poli. Z tohoto kamení se nám svépomocí podařila zbudovat štetovaná příjezdová cesta před mlýnem. Snažíme se tedy

Zákoutí mlýna Wesselsky s vodním náhonem, 2005 (Foto P. Grambal)

také o tvorbu prostředí kolem mlýna. Máme stavební povolení na rybník, jenž bude součástí sadu, ale pro nedostatek peněz ještě musí jeho realizace počkat. Mladý muž z Louček, student vinohradnické školy, je naším odborným garantem při založení vinohradu a následné péči o něj. I dřívější majitelé mlýna, Wesselští, na tomto místě pěstovali v několika hlavách vinnou révu a taktéž na dvorku výměnku je dodnes rodící hlava – odrůda Krupka bílá. Dle zběžného posouzení soudním znalcem Ing. Milanem Veličkou může mít tato hlava až 100 let.

Dále se nabízí možnost transferu posledního roubeného domu čp. 167 pravděpodobně z 19. století, který dosud stojí v Loučkách. S jeho majitelem jsme předběžně společně domluveni. Teď už stačí jenom zajistit peníze a precizně vybrat místo v okolí mlýna a stavba může být zachráněna. Ovšem tento záměr představuje práci na několik let.

S obnovou památky nám pomáhá Ministerstvo kultury ČR, Moravskoslezský kraj i město Odry dotacemi, které se nám daří smysluplně využívat. Jejich podpora není však samozřejmostí. Věříme, že si ji zasloužíme snad i tím podílem svépomocné práce rodiny a vlastních obětí. Po celá dlouhá léta našeho snažení není při letmém pohledu na objektech vidět, že jsou opravovány a zachraňo-

vány. Vše děláme tak, aby se co nejvíce zachovaly původní materiály a vzhled.

Samotný začátek spolupráce s NPÚ, územním pracovištěm v Ostravě a referátem státní památkové péče při MěÚ Odry, byl původně poznamenán naším laickým názorem na památkáře, že do všeho jenom mluví, a to je jejich celá práce. My jsme se ale s touto praxí nesetkali a můžeme se na ně po odborné stránce spolehnout. Je však potřeba, aby majitel kulturní památky prodělal vnitřní přerod a pochopil základní myšlenku památkářů: *Když je to jen trochu možné, je nutné zachránit co nejvíce původního.*

Mezi snahy kolem areálu mlýna patří i proměna prostředí občanského života na naší vesnici. Pořádáme dvakrát ročně zajímavé akce pro děti i dospělé. Poutavé náměty akcí a jejich ztvárnění podporují komunitní život, obohacují aktivity obce a zvyšují návštěvnost Oderska jednotlivci a skupinami z jiných regionů. Trpělivě budujeme povědomí o mlýně ve stav, kdy si naši spoluobčané mohou říci: to je objekt, kvůli kterému do vesnice a oblasti jezdí lidé z blízka i zdaleka, to je to místo, kam rádi chodíme, to jsou ti lidé, se kterými se potkáváme!

Železnicí za muzei v přírodě

Ernest Fábik

Muzeum lidových staveb v Kouřimi
fabik@muzeumkolin.cz

V letních dnech 25. až 28. července byla Metodickým centrem pro muzea v přírodě a Českým svazem muzeí v přírodě uspořádána exkurze po těchto institucích v Čechách. Cílem exkurze bylo vedle poznání muzeí, také setkání jejich pracovníků, kteří během putování za ostrůvky zachované lidové architektury měli možnost diskutovat nad problémy v oboru a zároveň poznávat rozmanitosti venkovské krajiny Čech. Vlaková doprava byla vybrána nejen z důvodu členitosti své sítě a dostupnosti většiny muzeí, ale také jako specifický fenomén dopravy s významnou socioprofesionální skupinou i se svou mnohdy historickou infrastrukturou patrnou dosud. Na nádraží a zastávky zpravidla navazuje hustá síť turistických tras KČT, které dovolily poznat venkovské prostředí a umožnily srovnání s muzejními expozicemi. Exkurze se zúčastnila poměrně početná skupina složená z mladších pracovníků Valašského muzea v přírodě, Souboru staveb lidové architektury v Příkázích, Muzea lidových staveb v Kouřimi a členů Českého svazu muzeí v přírodě.

První zastávkou na cestě byla úterní podvečerní prohlídka Souboru lidových staveb Vysočina na Veselé kopci za doprovodu odborného pracovníka Pavla Buleny. Muzeum zde vznikalo od počátku 70. let za nadšeného úsilí nedávno zesnulého pana Luďka Štěpána, jehož odkazu a památce musíme na tomto místě vzdát čest. Dnes tu můžeme zhlédnout více jak dvě desítky objektů lidové architektury, které byly na místo svezeny z oblasti Železných hor a Žďárských vrchů. Jednotlivé objekty i usedlosti jsou v rámci areálu volně rozptýlené. Interiéry jsou bohatě vybaveny a na rozdíl od některých dalších muzeí se tady nebojí použití i mladší zařízení jako v případě statku z Mokré Lhoty, kde je použito vybavení z 50. let

20. století. Po prohlídce muzea jsme navštívili ještě blízkou osadu Dřevíkov s židovskou uličkou a nedalekým hřbitovem a také vesnickou památkovou zónu Svobodné Hamry s vodním kovacím hamrem a roubenou hospodou z 18. století.

Následující den se pokračovalo do Kouřimi, kde účastníky čekala prohlídka muzea lidových staveb s kurátorem etnografické sbírky lidové architektury Ernestem Fábikem. Kouřimské muzeum lidových staveb vzniklo na konci 60. let jako záchraný skanzen pro objekty ze zátopové oblasti vodního díla Švihov na řece Želivce. Později byla koncepce i sběrná oblast muzea několikrát změněna. Od záchraného skanzenu se posunula ke skanzenu celorepublikovému, kam byly svázeny objekty z Čech i Moravy a plánovaly se i přesuny ze Slovenska. Od tohoto náročného pojetí se upustilo a v současnosti se muzeum zaměřuje pouze na střední, východní, západní a severní Čechy, odkud je zde svezeno čtrnáct staveb lidové architektury a několik drobnějších památek. Po dlouhých čtyřiceti letech prošlo muzeum v loňském roce dostavbou, která pozměnila i jeho urbanistické pojetí. K rozptýleným objektům byly dostavěny usedlosti z Podbrdská a Českobrodská, čímž se vytvořila stylizovaná náves, kolem níž budou doplňovány další objekty tvořící usedlosti z různých regionů sběrné oblasti. Město Kouřim bylo kdysi významným královským městem, jak dokládá např. výstavný raně gotický kostel sv. Štěpána, jehož prohlídku jsme rovněž absolvovali.

Ze středu Čech jsme se ještě tentýž den přesunuli na sever a pokračovali večerní prohlídkou Souboru lidové architektury Zubnice s odborným pracovníkem Karlem Konopkou a průvodkyní Šárkou Šerákovou. Muzeum vznikalo v letech 1977–1988, jeho základem je dochovaná zástavba vsi, dopl-

něná přenesenými objekty. Sama ves je od roku 1995 památkovou rezervací. V současnosti je zde více jak dvacet objektů lidového stavitelství, z nichž mezi nejpozoruhodnější patří mlýny, pečlivě zrekonstruované za velkého přispění Tomáše Ledvinky, který nás jimi provedl a popsal náročnou dobrovolnickou práci zvláště na uměleckém složení mlýna z Týniště čp. 28.

Ve čtvrtek brzy ráno zamířila naše skupina do Archeoskanzenu v Březně u Loun, ten nám představili vedoucí pobočky Karolína Klinecká a muzejní pedagog Pavel Klinecký. Na lokalitě probíhal v letech 1954 až 1973 dlouhodobý archeologický výzkum a od roku 1981 zde započaly první stavební experimenty. Celkem bylo vytvořeno pět rekonstrukcí staveb pravěkého charakteru. V době naší návštěvy byl z důvodu dožití konstrukcí rozebrán *dlouhý dům*, pro který se začal připravovat nový stavební materiál. Ve své práci tu navazují na původní záměr vnímání muzea jako experimentálního prostředí s využitím nových poznatků archeologie za spolupráce např. s Ústavem archeologické památkové péče středních Čech. O zemědělské experimentální plochy se zároveň stará Česká zemědělská univerzita v Praze. Mladí pracovníci iniciativně rozvíjí také edukativní funkci muzea.

Celé čtvrteční odpoledne zabral přesun na jih Čech, kde se nachází Soubor lidové architektury Chanovice. Provázel nás jím ředitel zastřešujícího Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech Luboš Smolík. Prvotní myšlenka na vybudování expozice lidové architektury při tomto muzeu spadá už do konce 19. století. První kroky k jeho realizaci byly však podniknuty až o století později. V roce 1990 získalo tehdejší Okresní muzeum v Klatovech barokní stavbu panské sýpky v Chanovicích, která po rekonstrukci slouží v současnosti jako depozitář. Skanzen byl budován od roku 1994 a v této době je zde celkem osm větších a tři menší památky lidového stavitelství. Ač muzeum dnes zabírá menší plochu s volně rozptýlenou zástavbou, je v plánu dosáhnout logického urbanismu a dotvořeným řetězcem usedlostí v podstatě navázat volně na původní obec. Nalézá se zde řada cenných a zajímavých objektů. K vidění jsou archaické konstrukce sýpek s roubenou klenbou z Přetína a Svrčovice nebo stodola s kolnou z Mečína, jejíž stěny jsou dendrochronologicky datovány do let 1616–1619,

Prohlídka Archeoskanzenu Březno u Loun s vedoucí Karolínou Klineckou, 2017 (foto R. Bryol)

zárubně dokonce rokem 1560, čímž se řadí mezi nejstarší roubené stavby v naší zemi. Inspirativní na celém záměru je také využívání dobrovolníků a studentských výpomocí během stavebních prací a údržbě památek.

Posledním cílem páteční exkurze bylo Muzeum lidových staveb středního Povltaví ve Vysokém Chlumci, které jsme si prohlédli v doprovodu jeho vedoucího Lubomíra Procházky. Skanzen je pobočkou Hornického muzea v Příbrami a je budován od roku 1999, v současnosti se zde nachází jednadvacet památek lidového stavitelství. Objekty jsou volně, ale citlivě zakomponovány do údolí potoka. Můžeme tu vidět selská, chalupnická i domkářská stavení, hospodářské objekty a technické stavby jako vodní pilu i vodní mlýn. Zajímavé a jistě inspirativní jsou transfery a znovupostavení roubených domů z Obdenic a z Mašova u Petrovic, z nichž se podařilo transferovat klenby černé kuchyně i s komínem. Obdivuhodné jsou četné autentické detaily staveb, které se podařilo realizovat díky důslednosti vedoucího, spolupráci s architektem Petrem Dostálem i dobré komunikaci s dodavateli.

Tato poznávací akce provedla odborné pracovníky různými oblastmi Čech, kde navštívili vybraná muzea v přírodě, v nichž měli možnost se seznámit s jejich historií, rozsahem, dalšími plány i způsobem prezentace staveb návštěvníkům. Aktivita je jistě přirozeným doplněním formálních setkávání odborných pracovníků na konferencích a seminářích. Zvláště pro nastupující mladší generaci muzejníků je přínosný kontakt s vrstevníky a zároveň se zkušenými pracovníky českých muzeí v přírodě. Proto věříme, že se shledáme i příští rok při pokračování obdobné aktivity. Kromě organizátorů se sluší poděkovat všem kolegům, kteří se cestovatelům při exkurzích věnovali.

**z Valašského
muzea —**

Obnova objektu národní kulturní památky Libušín v areálu Pustevny

Olga Holišová

Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm
holisova@vmp.cz

Dne 3. 3. 2014 těsně po půlnoci vznikl na objektu historické turistické útulny Libušín na Pustevnách rozsáhlý požár. Na místě události byl vyhlášen třetí stupeň požárního poplachu, zasahovalo tam 15 jednotek ze Zlínského kraje a 2 jednotky z Moravskoslezského kraje. Požár způsobil poškození objektu ve velkém rozsahu, shořela nejhodnotnější část, tzv. jídelna, která byla vyzdobena freskami a sgrafity s motivy národní a regionální historie dle návrhů Mikoláše Alše. Rozsah poškození stavebních konstrukcí byl 85 %, na technickém zařízení budovy 100 % a na vnitřním vybavení 90 %. Zbylou část zničila voda při hasičském zásahu. Způsobená škoda na objektu národní kulturní památky se nedá vyčíslit, jeho obnova přesáhne částku 100 miliónů Kč.

Horská útulna Libušín vznikla na konci 19. století v turisticky exponované oblasti radhoštského masivu zásluhou frenštátské Pohorské jednoty Radhošť. Ta se obrátila na vsetínskou stavební kancelář Michala Urbánka, jehož tehdejší zaměstnanec, slovenský architekt Dušan Jurkovič, vyprojektoval ve slohu tzv. lidové secese dvě útulny, Libušín a Maměnku, které byly zpřístupněny v roce 1899. Stavby sloužily od počátku turistickému ruchu a díky své architektonické výjimečnosti se staly jedním ze symbolů Valašska a Beskyd.

Po požáru panovala shoda všech zainteresovaných na tom, že Libušín bude obnoven do původní podoby. Proto bylo důležité již před samotnou realizací obnovy Libušína zachovat torzo objektu

na místě v co největší úplnosti, se všemi dochovanými detaily až do doby, kdy bude vybrána realizační firma. Jako konzultant a odborný dozor nad celou realizací obnovy památky byl ředitelem Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm jmenován odborný pracovní tým složený z pracovníků Valašského muzea, Odboru památkové péče KÚZK, NPÚ Kroměříž a autora předprojektových prací. Pracovní tým se podílel na předprojektovém zadání a zpracování projektu, stavebně-historickém průzkumu, vyhodnocení shody archivní dokumentace s dochovaným dílem, odborném dozoru v průběhu realizace stavby. Bylo odsouhlaseno zasazení obnovy do stavu z roku 1925.

Kácení stromů na stavební dřevo

Již při stavbě Libušína na konci 19. století bylo použito dřevo ze stromů, které rostly v blízkém okolí. Proto byla i v současnosti vybrána místní lokalita pro výběr vhodné kulatiny, jež se nachází v nadmořské výšce cca 700 m n. m. v kněhyňských lesích na úpatí radhoštského masivu. Tato lokalita patří Lesům České republiky, s. p., které Valašskému muzeu v přírodě ihned po požáru přislíbily dodávku dřeva darem, jedná se o 990 m³ kulatiny. Velké množství bylo zapotřebí vzhledem k ručnímu opracování kulatiny – tesání z celého kmene, při němž se předpokládá výtěžnost cca 55 %. Kácení stromů a přepravu dřeva zajistily darem Vojenské lesy a statky ČR, s. p. Složitost

spočívala ve výběru stromů, které svým vzhledem a dimenzemi musí odpovídat požadavkům projektu stavby. To znamená, aby měly dostatečnou tloušťku, výšku a také dobrý zdravotní stav (stromy bez hnilob, bez poškození hmyzími škůdci, bez výskytu dřevokazných hub apod.), tedy co nejkvalitnější dříví z vybrané lokality.

Dřevo bylo stahováno z lesa koňskými potahy a traktory na dostupné místo, kde bylo prováděno přeložení na přepravní techniku. Poté bylo převáženo do vlastních prostor zhotovitele stavby (pila na Bystřičce) vzdálených cca 35 km od Pusteven.

Výběrové řízení na realizátora stavby, výkon technického dozoru investora a koordinátora BOZP

Po převzetí projektové dokumentace pro realizaci stavby a výběr dodavatele byla v prosinci 2015 ve Věstníku veřejných zakázek uveřejněna zakázka na realizaci stavby pod názvem „*Obnova objektu národní kulturní památky areál Pustevny objekt Libušina s restauračním provozem a bytem správce*“, druh zakázky – otevřené řízení dle §27 zákona č. 137/2006 Sb. o veřejných zakázkách ve znění pozdějších předpisů. Protože přáním investora bylo vybrat firmu, která bude splňovat potřebnou odbornou způsobilost především v oboru obnovy dřevěných památkově chráněných objektů, byly ve výběrovém řízení nastaveny tvrdé požadavky pro splnění podmínek uchazeče. Jako realizátor obnovy byla z pěti uchazečů vybrána firma ARCHAT s.r.o., s níž byla podepsána smlouva o dílo.

Proces obnovy národní kulturní památky je poměrně náročná činnost pro všechny zúčastněné. Dle stavebního zákona č. 183/2006 Sb. je povinností stavebníka zvláště u stavby financované z veřejného rozpočtu, zajistit technický dozor nad prováděním stavby (TDI) a dle zákona č. 309/2006 Sb. určit koordinátora bezpečnosti a ochrany zdraví při práci na staveništi (BOZP). TDI dohlíží na správné postupy realizace stavby a včasné vyhotovení prací, aby byly realizovány v souladu s prováděcí dokumentací, stavebním zákonem a zákonem a zásadami státní památkové péče. Koordinátor BOZP dbá na dodržování podmínek bezpečnosti a ochrany zdraví při práci na stavbě. Na základě těchto skutečností VMP vypsal veřejnou zakázku na služby, jejímž obsa-

Uložení zachovaných a nově vyrobených prvků v hale zhotovitele, 2017 (foto M. Gesierich)

hem je výkon TDI a koordinátora BOZP. Komise doporučila jako nejvhodnějšího uchazeče firmu LAVI ENGINEERING s.r.o., se kterou byla podepsána příkazní smlouva.

Předání a převzetí staveniště proběhlo 1. 7. 2016 za účasti zástupců objednatele (Valašské muzeum v přírodě), TDI (LAVI ENGINEERING s.r.o.), zhotovitele (ARCHAT, s.r.o.) a autorského dozoru (Masák & Partner, s.r.o.) na Pustevnách, kde byla zhotoviteli předána projektová dokumentace pro provádění stavby s pravomocným stavebním povolením.

Realizace obnovy

Po předání staveniště a projednání harmonogramu postupů prací byla provedena demontáž a bourání torza Libušina a postupné rozebrání přilehlého objektu Pustevny, který je součástí obnovovaného komplexu a budou v něm umístěny příslušné technologie. Nejprve byla dohodnuta podoba procesu posuzování prvků pro navrácení do objektu, nahrazení replikou, nebo využití do expozice, způsob značení demontovaných prvků a poloha zařízení staveniště, na kterém budou prvky tříděny.

Poté byla prováděna postupná demontáž dřevěných částí roubení objektu s označením. Jednotlivé dřevěné prvky byly rozloženy na plochu zaří-

zení staveniště a bylo provedeno posouzení jejich použitelnosti pro zpětné zabudování. Prvky byly ošetřeny prostředkem proti houbám a dřevokaznému hmyzu, uloženy na suchém a větraném místě v halových prostorách zhotovitele. Pokud to bylo možné, byly při realizaci osazovány na původní místo. U některých prvků došlo vlivem času nebo požáru k velkému poškození, např. byla úplně ohořelá trámová zhlaví, nebo bylo zřejmě napadení houbami a hmyzem a muselo dojít k výřezu celých částí. Přesto panovala shoda, že budou do objektu navraceny i dochované části, které se ale musely osadit na jiné místo, než bylo jejich původní. Při tomto rozhodnutí hrála velkou roli otázka, jaký vliv bude mít vsazení původních prvků na sedání objektu v návaznosti na nové dřevěné konstrukce. Proto byla vytipována místa pro možnost vsazení původních prvků bez dopadu na statiku a sedání objektu.

Zachování figurální nástěnné výzdoby

Po požáru a jeho hašení se na zbylých omítkách v interiéru dochovaly fragmenty figurálních sgrafit – *Radegast* a *Starý Slovan*. I přesto, že byly v minulosti několikrát opravovány a restaurovány (dle historických fotografií se dá doložit, že obraz sv. Václava byl zrcadlově převrácen), mají pro nás historickou hodnotu, a proto ještě před samotnou demontáží roubení polygonální části jídelny bylo rozhodnuto o jejich zachování. Dle vypracovaného restaurátorského záměru byly fragmenty této výzdoby konzervovány a sneseny z vyhořelé

budovy. Poté byla provedena jejich fixace a konzervace a vše bude uloženo v depozitáři VMP. Na transfer těchto omítek byl vypracován restaurátorský záměr schválený odborem památkové péče KÚŽK a NPÚ.

Základové konstrukce, sklepní prostory

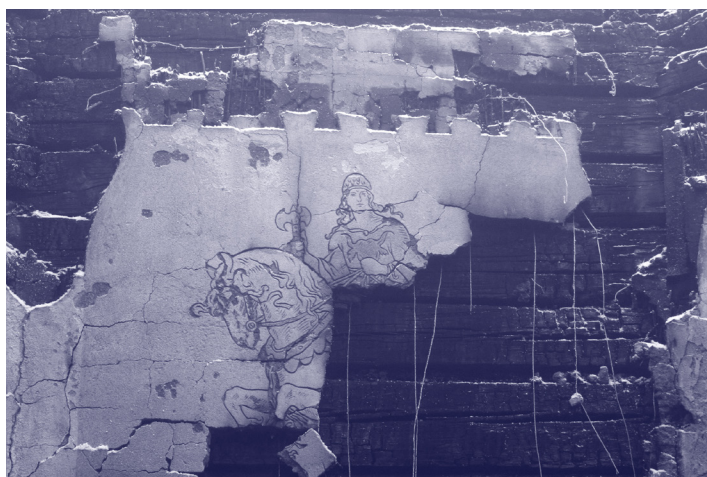
Před započítím stavebních prací bylo provedeno ohlášení Archeologickému ústavu Brno a zaslána objednávka k provedení záchranného archeologického průzkumu.

Před realizací dřevěných částí objektu musela být provedena oprava podezdívky a sklepních prostor pod Libušínem a vybourání základových konstrukcí pod Pustevenkou. Byl odsouhlasen technologický postup provedení zaspárování, barevnost spár a recept pro výrobu spárovací hmoty.

Při otloukání omítek ve sklepních prostorech byly pod novodobou vrstvou omítky nalezeny původní historické omítky. Po jejich posouzení a projednání s pracovníky NPÚ a odborem památkové péče KÚŽK bylo rozhodnuto, že povrch kamenných stěn bez omítek bude vyspárován a povrch stěn s původními omítkami nebude oklepán, ale bude provedeno očištění na původní malbu, která bude opatřena novou vápennou vrstvou. Stropy jsou omítnuty nastavenou vápennou omítkou a rovněž vymalovány vápennou malbou.

Během pokusu o záchranu stávající kamenné klenby ve sklepení došlo k její destrukci. Bylo zjištěno, že při některé z předchozích rekonstruk-

Dochované fragmenty figurálního sgrafita v jídelně, 2014 (foto J. Kolář, fotoarchiv VMP)

cí došlo k odstranění kamene z vrcholu klenby v šíři cca 1,5 m, čímž došlo k porušení její stability. Vzhledem k tomu, že klenba byla zděna na hliněnou maltu, došlo k její úplné destrukci. Proto byl navržen a odsouhlasen postup její obnovy. Na očistěnou a vyrovanou patu klenby byla vyzděna nová valená klenba v původním průběhu a v tloušťce 150 mm z pálené cihly na vápennou nastavovanou maltu. Vedlejší kamenná klenba byla očištěna a opravena v původním stavu. Vzhledem k nálezům rozšířené dřevomorky domácí v celém objektu a jejímu již dřívějšímu výskytu také ve sklepních prostorách, bylo provedeno ošetření celé platformy a stávajících dřevěných konstrukcí mikrovlnným zářením.

Dřevěné konstrukce

Po převezení kulatiny do prostor realizační firmy na Bystřičce začal zhotovitel provádět její zpracování. Dřevo bylo zpracováno výhradně tesařsky, probíhalo odkornění kmenů a ruční tesání na potřebný průřez každého trámu. Za účasti památkářů a projektantů byla řešena podoba opracování jednotlivých trámů. Mladší objekt restaurace – pracovně zvaný *Parma* – hrubější opracování, část s jídelnou *Libušín* – hladké opracování, popř. použití hoblíku na dočištění dřeva. Poté byl objekt přímo v hale po jednotlivých částech sestaven, byly upraveny tesařské spoje a do stavby byly navraceny dochované původní trámy. Nakonec byla stavba rozebrána, impregnována a převezena na Pustevny, kde proběhlo její sestavení. V první fázi byla provedena stavba levé části – Parmovy přístavby a spojovacího krčku. Ve druhé fázi byla provedena nejdůležitější část – jídelna. Pro dosedání stavby byly ponechány v místě tesařských spojů rezervy vyplněné klínky. Počítá se s celkovým dosednutím srubu cca 30 cm. S touto situací se musí počítat i při instalaci trubkových rozvodů. Pro urychlení dosedání byly stropní konstrukce zatíženy barely s vodou o kubatuře 1 000 litrů. Ještě před zimou 2017 byla zastřešena část Parmovy přístavby a krčku. Jídelnu se nepodařilo před začátkem zimního období sroubit až po střešní konstrukci, proto zůstává tato část stavby přes zimu sestavena v prostorách na Bystřičce. Tesařské práce nebyly na zimní období zastaveny, pokračuje se v dílnách, kde se provádí velmi pracné vyřezávání

ornamentů na stropních trámech a dřevěných prvcích v interiéru. Vyrábí se truhlářské prvky – okna, připravují se ke schválení vzorky s přesnými tvary zakřivení profilů. Valašské muzeum poskytlo dodavatelské firmě okna, která byla demontována z objektu v minulých letech a po jejich prohlídce bylo rozhodnuto o jejich repasování a navrácení do objektu. Ostatní okna budou vyrobená nově v kopiích.

V objektu zvaném pracovně *Krčma* (prostor chodby a sociálního zázemí) zůstalo zachováno pět kusů stropních trámů, které jsou plošně polychromované. Polychromii tvoří rostlinné motivy (růžové květy se zelenými ratolestmi) na hnědočerveném pozadí. Na jednom trámu byla nalezena datace 1891. Trámy jsou částečně napaženy hnilobou, mají ohořelé konstrukční spoje. Dva z těchto trámů jsou natolik ohořelé, že není možné jejich navrácení do stavby. Tři vybrané trámy s květinovou kresbou a datací byly navraceny do stavby a poté budou restaurovány na místě. Ohořelé trámy se zbytky kreseb budou uloženy v depozitáři muzea.

Kachlová kamna

Kachlová kamna v jídelně nebyla původní, ornamentální vzor se lišil od původního, proto bylo rozhodnuto, že nebudou navracena do objektu. Při demoličních pracích byl však nalezen stěp z původních kachlových kamen, která byla v Libušíně krátce po jeho postavení. Kamna se stejnými kachli jsou vystavena v expozici sbírky umělecké majoliky, keramiky a zdobených kachlových kamen z produkce někdejší kopřivnické továrny na hliněné zboží v Regionálním muzeu v Kopřivnici, pouze v jiném barevném provedení. Pro výrobu kopií původních kachlů byl osloven restaurátor keramiky s licenci MKČR, který v současnosti dopracovává přesnou podobu zdobení. Kachlová kamna v Parmově přístavbě byla demontována a uložena v depozitáři VMP. Při rozebírání byl každý prvek očíslován a byl proveden náskres všech stran. Při tvorbě projektové dokumentace bylo rozhodnuto, že bude pořízena jejich kopie. Během realizace stavby však bylo dohledáno, že se jedná o původní kamna, a proto budou opět navracena do objektu. Kamna budou po obnově objektu plně funkční.

**Libušín během rekonstrukce srubu,
listopad 2017 (foto O. Holišová,
fotoarchiv VMP)**

Komín v jídelně

Přáním odborníků památkové péče i Valašského muzea bylo, aby komín v jídelně zůstal zachován v původní podobě a bylo provedeno jeho restaurování na místě. Proto byl ihned po požáru staticky zafixován ztužující konstrukcí lešení. Po podrobné obhlídce před rozebráním torza objektu bylo však statikem konstatováno, že kameny včetně hlavic jsou značně narušeny. Při požáru a následném hašení totiž došlo k prudkým změnám teploty, což způsobilo zvláště v úrovni krovu rozlomení jednotlivých kamenů, některé byly zcela rozpadlé. Bylo zjištěno, že komín je v havarijním stavu a hrozí jeho zřícení, a proto byl odborně demontován, neboť ohrožoval pracovníky na staveništi. Jednotlivé kameny byly očištěny a rozloženy na přilehlé ploše dle pozice v původním pohledovém zdivu se zaznamenáním rozmístění jednotlivých kamenů. Je předpoklad, že přibližně 10 % původního materiálu bude znovu použito při jeho rekonstrukci. Kopie bude zhotovena ve stejném materiálovém, tvarovém

a řemeslném provedení. Na základě statického posudku byl zpracován záměr obnovy restaurátorem uměleckořemeslných prací v kameni s licenci MKČR, který byl předložen odboru památkové péče KÚZK ke schválení. Po zbourání komína bylo zjištěno jeho nedostatečné založení, proto bude projektantem zpracován návrh na novou kamennou základovou konstrukci.

Seznámení s projektem NAKI II.

**Historické dřevěné konstrukce:
Typologie, diagnostika a tradiční opracování dřeva**

Tomáš Dostál – Luděk Dvořák

Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm
dostal@vmp.cz / dvorak@vmp.cz

Hlavním cílem projektu je komplexní kritický rozbor postupů užívaných při řemeslném opracování dřeva a při navrhování tradičních tesařských konstrukcí a z něho vycházející konkrétní návrhy pro optimalizaci restaurování, konzervace, oprav a údržby historických dřevěných konstrukcí.¹

Díličmi cíli jsou:

1. Analýza a systematizace krovových konstrukcí na základě konstrukčně-typologického zařazení

Tato část projektu se zabývá krovovými konstrukcemi na území ČR, jako výsledek práce vznikne např. specializovaná mapa vybraných konstrukcí historických krovů ČR, která bude zahrnovat chronologickou typologii a databázi krovů v rámci regionálních specifik ČR. Dále bude upřesněna používaná terminologie.

2. Aplikace pokročilých metod v diagnostice a monitoringu fyzikálně-mechanického chování dřevěných konstrukcí

Druhá část projektu se zabývá metodami diagnostiky. Od roku 2016 probíhá např. monitoring

celodřevěných spojů vyhotovených na základě metodiky certifikované Ministerstvem kultury. Tyto celodřevěné plátové spoje se používají pro opravy historických objektů. V průběhu času bude sledováno chování celodřevěných spojů použitých při realizacích obnovy památkových objektů. Dále se zabývá vizuálním mapováním poruch dřeva, pevnostním tříděním prvků apod.

3. Návrh konstrukčně-sanačních opatření vhodných pro obnovu památek na základě tradičních řemeslných postupů opracování stavebního dřeva

Další části projektu se věnují postupům tradičního opracování dřeva, které začínají výběrem kulatiny v lese, obdobím kácení, následným skladováním a vysoušením kulatiny, jeho transportem až po výběr dřeva naležato (již pokáceného). Zkoumá se a porovnává chování dřeva různě zpracovaného (vliv tesařského a řezaného povrchu, dlouhodobé máčení dřeva apod.) Tato část projektu se zabývá též historickými povrchovými úpravami na dřevěných konstrukcích a podrobněji se jí věnuje následující část tohoto článku.

Řešitelé: Mendelova univerzita v Brně (Lesnická a dřevařská fakulta, Ústav nauky o dřevě) – MENDELU, Ústav teoretické a aplikované mechaniky AV ČR v.v.i (Centrum excelence Telč)

¹NAKI II. *Historické dřevěné konstrukce: typologie, diagnostika a tradiční opracování dřeva.* (DG16P02M026)

Mendelova univerzita v Brně: Ing. Jan Tippner, Ph.D., Ing. Václav Sebera, Ph.D., Ing. Jan Baar, Ph.D., Ing. Tomáš Kolář, Ph.D., Ing. Miroslav Navrátil, Luděk Dvořák, Mgr. Tomáš Dostál, DiS., ak. mal. a restaurátor Josef Čoban

Ústav teoretické a aplikované mechaniky AV

ČR: Ing. Michal Kloiber, Ph.D., Ing. Jiří Kunecký, Ph.D., Ing. Jaroslav Hrivnák, Ph.D., Ing. Jiří Bláha, Ph.D., Ing. Jiří Frankl, Ph.D., Ing. Ricardo Cacciotti, Jaroslav Buzek, Petr Růžička a Mgr. Jana Koudelová, Ph.D.

POVRCHOVÉ ÚPRAVY

Sběr a chemické analýzy vzorků

Z literatury i praxe je známo, že v minulosti byly hojně používány povrchové úpravy jako jsou olejové barvy, vápenné nátěry a další. Pro doložení těchto povrchových úprav bylo rozhodnuto provést sběr vzorků z terénu. Pro účely projektu proběhl sběr vzorků z tesařských a stavebně truhlářských prvků z různých památkových objektů. Vzorky byly odebírány jak z exteriéru, tak interiéru. Jednalo se např. o objekty: Müllerův dům v Opavě, měšťanský dům čp. 362 v Příboře, toleranční kostel ve Velké Lhotě (interiér), Pernštejnská truhla ze zámku v Pardubicích, dům čp. 28 v Horní Bečvě atd.

Provedené analýzy potvrdily předpoklad použití olejových barev, např. původní prvky z objektu Libušina uložené v muzejním depozitáři. Další z analýz potvrdila použití nátěru krví na stropním trámu historického objektu čp. 28 z Horní Bečvy. Vyhodnocení vzorků dále probíhá a může ještě přinést další zajímavé výsledky.

Založení dlouhodobých testů stárnutí povrchových úprav, výroba vzorků

V prvním roce projektu se pracovalo na vyhotovení vzorků pro založení dlouhodobých testů stárnutí povrchových úprav. Tyto vzorky jsou již v současnosti vystavené v exteriéru na dvou lokalitách (ÚTAM AV ČR Telč, Mendelova univerzita v Brně – Útěchov). K výrobě vzorků bylo použito řezivo ze stromu z porostu v Řídelově u Telče. Pro potřeby experimentu byly zhotoveny zkušební stojany, které odpovídají podmínkám venkovní

expozice vzorků dle evropské normy EN 927-3 a umožní sledování přirozeného stárnutí nátěrů a jejich odolnosti vůči slunečnímu záření a působení atmosférických vlivů. Rovněž byly vybrány způsoby hodnocení vlastností povrchových úprav před a po ukončení expozice v závislosti na dostupnosti používaných zařízení a v souladu s toutéž normou.

Vzorky byly po vyhotovení vyfoceny v místnosti s neměnným osvětlením, fixovány tak, aby při následných sériích fotografování byly na stále stejném místě. Během stárnutí povrchových úprav se budou v pravidelných intervalech focení a měření opakovat a získaná data následně vyhodnocovat.

Výroba vzorků

Vzorky byly zhotoveny z řeziva uměle vysušeného v konvenční sušárně na vlhkost cca 12 %. Každý vzorek byl opatřen plechovým štítkem, který nese informace o stromu a jeho části, z níž vzorek pochází. Dále je označen způsob opracování a povrchová úprava (viz níže). Pro každý jeden druh povrchové úpravy byla připravena 4 prkna tloušťky 25 mm, šířky 130 mm a délky 600 mm a 2 prkna tloušťky 25 mm, šířky 130 mm a délky 200 mm, celkem cca 200 ks vzorků.

Delší vzorky jsou určeny pro zkoušky přirozeného stárnutí v exteriéru, kratší pro urychlené stárnutí v laboratorním prostředí. Celkem je testováno 17 druhů povrchových úprav, přičemž jsou srovnávány vzorky s lazurním nátěrem (1 vrstva barvy), a s krycím nátěrem (2 vrstvy barvy – první lazurní a na ní po vyschnutí nanesená druhá krycí vrstva barvy).

Opracování vzorků

Z hlediska tradičních postupů opracování dřeva je důležité i opracování povrchu použitých prken, na které byly povrchové úpravy nanášeny. Zvolili jsme opracování dvěma způsoby: ručním hoblováním hoblíky a strojním frézováním na srovnávací fréze. Vliv opracování materiálu bude sledován na povrchově upravených, ale i na neupravených vzorcích. Ostatní vzorky posloužily

jako podkladový materiál pro nátěry s cílem opět sledovat rozdíly v chování mezi strojně a ručně připravenými povrchy a rozdíly v chování jednotlivých typů povrchových úprav.

Povrchové úpravy – olejové barvy, syntetické barvy, dřevní tér a krev

Dlouhodobě je na památkových objektech velmi rozšířený trend používání syntetických barev. Tradiční olejové barvy byly v podstatě nahrazeny moderními syntetickými.

V projektu jsme se rozhodli porovnat tradiční povrchové úpravy na dřevě barvami olejovými s moderními syntetickými. Tradiční olejové barvy vytvářejí věrohodnější povrchy, které přirozeně stárnou a na památkách nepůsobí rušivým dojmem.

Ukazuje se, že při použití syntetických barev povrch nejen esteticky neodpovídá původnímu vzhledu památek, ale je rovněž velmi problematická obnova nátěrů i jejich odstraňování.

Dále se ukazuje, že materiál pod syntetickými typy barev daleko více degraduje, protože barva dostatečně neodvádí vlhkost ze dřeva („nedýchá“) a dřevo je pod ní uzavřené.

Jan Baar u stojanů pro dlouhodobé testy stárnutí povrchových úprav, 2017 (foto J. Tippner)

Záměrem projektu je porovnat barvy, které se vyskytují běžně na trhu a jsou používány na památkových objektech, ručně třené olejové barvy i další. Z množství komerčně dostupných barev byly vybrány dvě: syntetická barva alkydová a olejová barva.

Konkrétně byly vybrány olejové barvy od švédského výrobce *Ottosson Färgmakeri*, jsou používány na českém trhu již několik let a výrobce udává složení pouze ze základních surovin – lněného oleje a pigmentu – základní složení bez přídavku sikativ či přípravku pro zmatnění jako u historické barvy.

Dále byla použita syntetická barva *Herbol Venti 3 plus Satin* – jedná se o alkydovou barvu, která byla v minulosti použita mimo jiné na Libušíně nebo Maměnce na Pustevnách, ale také v interiéru kostela sv. Anny ve Valašském muzeu v přírodě.

K dalším testovaným nátěrům patří: olejovopryskyřičné barvy vlastní výroby – olejová barva s přísadami pryskyřic (damara, mastix nebo kopál), dřevní tér, karbolín (Karbolineum), vápené nátěry a tři receptury nátěrů připravených z hovězí krve.

Vzorky s povrchovými úpravami jsou v současnosti vystaveny na dvou lokalitách povětrnostním vlivům a probíhá na nich další měření a zkoumání vlastností.

Hovězí krev

Historické použití krve, o němž mluví často průvodci památkových objektů, je tématem, které u nás není dosud příliš probádané. Rovněž se velmi sporadicky objevuje v české psané literatuře (výjimkou jsou dva sborníky ze seminářů STOPU věnující se této problematice).²

Jednou z prvních aktivit, jež se odehrála ve výukové místnosti na konzervátorském pracovišti ve Frenštátě pod Radhoštěm (detašované pracoviště Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm) byl pracovní workshop k problematice míchání a nátěrů krví uskutečněný v srpnu 2016. Před zraky účastníků byly připravovány nátěry z hovězí krve, co byla čerstvě dovezena přímo z jatek. Celkem byly připraveny tři různé receptury: krev s vápnem, krev s vápnem a žluč a krev s kaseinovým základem. Připravené nátěry byly aplikovány na vzorky nebo např. na truhlu – moučnici. Účastníci workshopu si mohli vyzkoušet nanášet krev sami a také této příležitosti dostatečně využili. Při dalším workshopu byly natírány krví vzorky pro testování odolnosti krevního nátěru vůči dřevokazným houbám (tyto testy v současnosti probíhají).

Během nanášení nátěrů na vzorky probíhalo měření drsnosti povrchů, vážení vzorků a další měření. Na základě podkladů z literatury se podařilo z krve získat různé odstíny barev od okrové přes pastelově zelenou, tmavě zelenou, tmavě hnědočervenou až černou. Různobarevné odstíny z krve se v období baroka používaly k výmalbám na vápenných omítkách. Dále byl připraven nátěr, který se skládal z krevní vody a pigmentu, což je další jiná technologie zabývající se prací s krví. Proběhla také zkouška lepení pomocí krve na vzorcích, jež byly následně podrobeny trhacím zkouškám, výsledky nás uspokojily. Do budoucna počítáme ještě s dalšími experimenty s krví, neboť ji dnes již umíme stabilizovat tak, že je použitelná i po několika měsících.

Na počátku letošního roku jsme byli požádáni PhDr. Martinem Novotným, Ph.D. z NÚLK ve

2_KOTLÍKOVÁ, Olga (ed.). *Setkání na Zbečenské rychtě: Historické úpravy dřeva*. Slany: Stop, 2000; KOTLÍKOVÁ, Olga (ed.). *Sanace dřevěných konstrukcí staveb*. Praha: Stop, 2000.

Strážnici o spolupráci na úpravě domu v Muzeu vesnice jihovýchodní Moravy. Po vzájemné domluvě jsme realizovali nátěry dvou stropů hovězí krví ve vědecké rekonstrukci domu čp. 43 z Nové Lhoty. Strop vypadá po úpravě velmi věrohodně. Je to jeden z příkladů možného využití hovězí krve. Může se použít také při obnovách historických konstrukcí dřívě natřených krví, při nátěrech nově doplněných prvků apod.

Zatím se nám historické použití krve podařilo doložit v terénu v domě čp. 28 z Horní Bečvy (dendrochronologicky datováno 1788–1790). Byla provedena analýza vzorku ze stropního trámu tohoto objektu.

Dalšími aktivitami projektu jsou např.:

Oprava dřevěných částí Janova domu v Luhačovicích od architekta Dušana Jurkoviče

Luděk Dvořák se podílel na projektové dokumentaci a v rámci projektu vyhotovil funkční vzorky, podle kterých bude realizována rekonstrukce objektu. Projekt NAKI II by se měl podílet i na samotné realizaci.

Vytvoření funkčního vzorku olejových barev pro obnovu turistické útulny Libušín

V rámci projektu NAKI II byl zpracován funkční vzorek olejových barev pro obnovu Libušína. Byly namíchany přesné odstíny barev na základě dochovaných originálních prvků z interiéru Libušína, které byly vyjmuty při jeho předchozí obnově v roce 1996–1999. Po schválení namíchaných odstínů pracovníky NPÚ byly podle vzorků namíchané olejové barvy firmou Ottosson Färgmakeri. Barvy odpovídají odstínům vzorků, tzn. odstínům původních originálních prvků.

Pozdně středověká perněstejská truhla v Pardubicích

Jedná se o originál z roku 1486 (dendrochronologicky datováno v rámci tohoto projektu). Truhla (rozměry 60 x 80 x 400 cm) je vyrobená tesařským způsobem, boky a dno truhly pocházejí z jednoho kmene a skládají se ze dvou profilů ve tvaru písmene L. Čela truhly jsou spojena na polodrážku, víko truhly je ze dvou samostat-

ných desek. Celá truhla je po obvodu stažena kovanými ocelovými pásy. Truhla se dochovala v původním stavu bez zásahů. V rámci projektu bylo provedeno dendrochronologické datování, návrh a realizace mechanismu na otáčení truhly (tesařským mistrem Petrem Růžičkou), analýza vzorků atd.

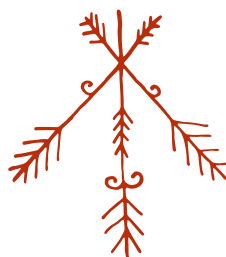
Experimentální workshop k problematice využití hovězí krve v povrchových úpravách na frenštátském restaurátorském pracovišti Valašského muzea v přírodě, 2017 (foto T. Dostál)

Stodola ze Skaličky u čp. 3

Proběhla trasologická analýza, zaměření a diagnostika, experimentální podélné štípání kmenů v délce 10 m, příprava na vzorový transfer této unikátní dřevěné konstrukce, který se oděhrává ve vzájemné spolupráci Metodického centra pro muzea v přírodě a projektu NAKI II. O tématu pojednává článek v tomto sborníku.

Závěr

Do konce projektu zbývají tři roky, takže nás čeká ještě spousta práce. Již dnes však můžeme prozradit, že jedním z výsledků projektu bude také výstava *Poznání a zachování postupů tradičního opracování dřevěných konstrukcí*, která bude instalována ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Výstava bude prezentovat dosažená poznání a výsledky práce projektu za pět let jeho trvání a proběhne v posledním roce projektu 2020.

K možnostem transferu unikátní roubené stodoly ze Skaličky u Hranic

Michal Kloiber – Radek Bryol

Ústav teoretické a aplikované mechaniky AV ČR, v.v.i. /
Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm
kloiber@itam.cas.cz / bryol@vmp.cz

Metodické centrum pro muzea v přírodě při Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm se s několika odbornými partnery – pracovníky Centra Excelence Telč, Ústavu teoretické a aplikované mechaniky Akademie věd ČR a mistrem tesařem Davidem Stejskalem – zabývá možnostmi záchrany stodoly bývalé fojtské usedlosti čp. 3 ve Skaličce u Hranic na Moravě na severovýchodním okraji Hané. Tato stavba se jako stodola s průjezdným mlatem a dvěma přístodůlky může na první zdání jevit běžnou, avšak na základě rozsáhlého terénního výzkumu patří k posledním roubeným stodolám severovýchodního okraje Hané, zastupující navíc starší vrstvu dřevěné architektury patrnou před rozmachem na Hané dnes tolik typického stavitelství hliněného.¹ Opomíjet nelze ani dendrochronologické datování této stavby, jejíž značná část, podle výzkumů už starší stodola, náleží do 2. poloviny 16. století, čímž se zároveň řadí mezi nejstarší roubené konstrukce v naší zemi. Za povšimnutí stojí také konstrukce srubu z podélně půlených kmenů. Jako pracovníci muzea v přírodě se setkáváme s desítkami ohrožených staveb, které nelze jednoduše zachovat. Při znalosti historického kon-

textu lidového stavitelství i aktuálních možností záchrany je samozřejmě potřebná určitá selekce a alespoň soulad s koncepcemi příslušných institucí. Uvedená stavba se však skutečně jeví jako významná jak z hlediska svého stáří, tak ve vztahu k tradici roubeného stavitelství v nížinných částech Moravy. Na základě těchto faktů věříme, že by osud této stavby měl být v zájmu předních institucí pečujících o památky v dotčeném regionu, mezi něž naše muzeum a jistě i příslušné územní pracoviště NPÚ patří.

Jako vhodná lokalita umístění se po mnohých úvahách jeví Soubor staveb lidové architektury v Příkazech u Olomouce – *Hanácké skanzen*. Tamní zemědělská usedlost a několik monumentálních špaletových stodol je jistě unikátním dokladem stavitelství na Hané. Patrně jsou však také proluky po stodolách chybějících, kde paralelně s nově stavěnými špaletovými dožívaly roubené stodoly a právě na roubené stodole by se mohla logicky představit starší podoba stavitelství v regionu. Přestože jsou obce Skalička a Příkazy relativně vzdálené, přemístění by z etnograficko-historického a typologického hlediska mělo opodstatnění, protože Skalička přináležejí k okraji

1_BRYOL, Radek. Poslední dřevěné stodoly v Moravské bráně. *Národopisný věstník*. 2016, 2, XXXIII (75), s. 56–72.

kulturního prostředí Hané. Obdobný charakter stodol je patrný nejen na Hané, ale prakticky po celé Moravě a úložná funkce dvou přístodůlků s mlatem je známá po celé Evropě.

Jako alternativa se původně uvažovalo o přemístění stodoly k památkově chráněné usedlosti podsedku čp. 15 v Souboru lidových staveb v Rymicích u Holešova. Navrhovaný urbanismus by odpovídal dřívější podobě v obci a okolí. V Rymicích je však na stavbu velmi úzká parcela. Ve skutečně krajním případě plánujeme ze záchranných důvodů umístit stodolu ve Valašském muzeu, avšak jako solitér bez geografického, prostorového i terénního kontextu. Samotnou stavbu bychom právě v Příkazech doporučovali využít nikoli jako zemědělskou expozici, kterou již částečně obsahuje jedna ze stodol špaletových, ale jako unikátní doklad konstrukce v obecné historii lidového stavitelství v kontextu výzkumných metod (např. dendrochronologie, trasologie tesařského opracování, problematika dopravy dřeva, vorařství atd.), tak jak známe z některých muzeí v přírodě v Evropě (Německo, Švýcarsko, Belgie aj.). Okrajovým řešením, jež skýtá mnoho problémů především ve vztahu k *udržitelnosti*,

David Stejskal při experimentu podélného štípání kulatiny pro rekonstrukci stodoly ze Skaličky u Hranic, 2017 (foto J. Hrivnák, fotoarchiv ÚTAM)

může být připojení stodoly k některé z usedlostí v hanáckých obcích, kde se plánuje zřízení místní expozice charakteru muzea v přírodě.

Na transfer a stavební obnovu jsou vypracovány podklady odborného týmu Centra excelence Telč² s přispěním předních českých tesařů a odborníků na historické dřevěné konstrukce Petra Růžičky a Davida Stejskala. Stodola zůstala na původním místě, špatnou část střechy provizorně opravili pracovníci technického útvaru Valašského muzea. Majitel stodoly je z důvodu potřeby novostavby k transferu nakloněn a k celému záměru je vstřícný.

Právě tesař David Stejskal spolupracoval s odborníky Centra excelence a Valašského muzea také na výběru dřeva v lese *na stojato* na potřebné výměny poškozených prvků k zajištění konkrétních rozměrů a točivosti a měl by rekonstrukci celé stavby metodicky vést jak teoreticky, tak prakticky patrně za spolupráce odborných profesí – tesaři, kameník aj. z Valašského muzea. V Dřevěném městečku Valašského muzea v přírodě proběhlo veřejně na jaře 2017 tesařské opracování trámů na stodolu Davidem Stejskalem za pomoci etnologa s četnými zkušenostmi s obnovou památek Jiřího Pokorného. Tito odborníci zpracovali kulatiny na požadované tesané hranoly na základě trasologické analýzy stavby, bez použití mechanizace – ruční manipulace, ruční pily, vrubování, hrubování a lícování. David Stejskal zároveň připravil potřebné půlené trámy podélným štípáním – postupným zatloukáním kovových a dřevěných klínů do kulatiny. V takovém rozměru – délka 10 m a průměr klády cca 60 cm – nebylo štípání kulatiny v našich muzeích v přírodě a péči o památky dosud uskutečněno. Podkladem pro volbu technologie mu byly vlastní zkušenosti, trasologická analýza stavby provedená Petrem Růžičkou a především sledování stop po opracování na stodole ze Skaličky i analogie z několika dalších staveb. Ještě v 19. století bývala tato technika ve stavebnictví rozšířená především na Frýdecku a Těšínsku, dříve také

2_ KLOIBER, Michal, RŮŽIČKA, Petr, BUZEK, Jaroslav, HRIVNÁK, Jaroslav a BLÁHA, Jiří. *Stavebně-technické hodnocení stavu dřeva, trasologická analýza a zaměření roubené stodoly ze Skaličky čp. 3*. Telč: CET ÚTAM AVČR, 2016–2017.

v podhůří Beskyd a na Hané i v dalších regionech. Paralely takových konstrukcí jako archetypální techniky zpracování dřeva nacházíme i v jiných místech Evropy.

Vyústěním celé této aktivity by měl být úspěšný transfer – záchrana unikátní památky a rovněž vzorová oprava s minimalizací konstrukčních zásahů do původní materie, která poslouží jako ukázka možností, jak lze postupovat při záchraně cenné památky. V případě zainteresovaných institucí i jednotlivců se nepochybně jedná o přední odborníky v problematice péče o památky, což snad přispěje také ke změně postoje doposud pasivního přístupů územního pracoviště NPÚ. Financování činností proběhlo dosud prostřednictvím Metodického centra pro muzea v přírodě a z programu NAKI II „Historické dřevěné konstrukce: typologie, diagnostika a tradiční opracování dřeva“ (DG16P02M026), vše díky Ministerstvu kultury ČR. Spolupráci na dalších přípravných aktivitách metodické úrovně i samotném transferu nadále předpokládáme ze strany Valašského muzea v přírodě a Centra excelence Telč a společně doufáme v důstojnou budoucnost této stavby.

Roubení z mohutných podélně půlených trámů ve stodole u čp. 3 ve Skaličce, 2015 (foto Radek Bryol)

osobnosti___

Václav Tetera

Ovocnář, pomolog, autor mnoha knih, publikací a odborných článků o ovocných dřevinách a historii zemědělství.

Narodil se v Přerově 25. 2. 1947.

Po absolvování studia na Vysoké škole zemědělské v Brně (dnes Mendelova univerzita) a na Zahradnické fakultě v Lednici na Moravě nastoupil v roce 1972 do Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, kde pracoval přes 20 let. Položil zde základy genofondových sbírek tradičních užitkových i okrasných rostlin, zejména ovocných dřevin, také základy pro muzejnictví nové prezentace tradičního zemědělství, jež v té době byla zcela novým, unikátním počinem nejen v tehdejší ČSSR, ale i v Evropě. To je Ing. Václav Tetera, CSc.

Jako dítě na Hané zrozené získával první povědomí o zemědělství, potažmo zahradnictví, především od své matky, kterou sledoval při práci, jak říká „na přední zahradě“, kde pěstovala zeleninu. Dovolila mu vysadit si svůj vlastní záhonek. K překvapení všech se na něm objevily přesazené kopřivy, bršlice i jiné plevele. Tento jeho dětský počín byl jistě impulsem, co rozhodl o jeho celoživotním studiu, zálibě v oboru zahradnickém, především historii pěstování kulturních plodin. V dalším období se zajímal především o ovocné stromy na zahradě za domem svých rodičů v Pravčicích, kde po zrušení soukromého hospodaření mohl naplno a se zájmem pěstovat jím tolik oblíbené skalničky, cibuloviny, okrasné keře a hlavně ovocné stromy. I tato skutečnost ovlivnila, že jako žák Základní devítileté školy v Hulíně se stal aktivním členem zahrádkářského kroužku. Po dokončení povinné školní docházky vedly zákonitě jeho další kroky k zahradnickému vzdělávání.

Mladý Václav opouští ve svých patnácti letech svoje rodné Pravčice a i přes tehdejší politické překážky začíná studovat na Učňovské zemědělské škole v Lednici na Moravě (1962–1963). Po ukončení prvního ročníku pokračuje na Střední zemědělské škole ve Znojmě, kde se věnuje svému oblíbenému zahradnictví. Po úspěšné maturitě v roce 1967 ho touha po dalším vzdělávání vedla na Vysokou školu zemědělskou v Lednici na

Moravě. Tam se totiž dal studovat jeho vybraný obor zahradnictví jako na jediné škole v tehdejší Československu. Václav často vzpomíná na studentská léta, především na studentský život, akademickou svobodu. Jednalo se o studium v tzv. „uvolněných létech“, během nichž se mohlo snáze vycestovat do zahraničí. Toho student Václav samozřejmě využil a podrobněji se seznámil (nejen) se zahradnickou praxí v tehdejší Francii, Nizozemí, Německu nebo Belgii.

Již během studia na VŠZ v Lednici se začal hlouběji zajímat o historii zemědělství, především pěstování kulturních rostlin. Definitivním impulsem a potvrzením jeho zájmu o agrární historii, a především o její pravdivou interpretaci po celý svůj život, byl rok 1970, kdy významný etnograf doc. Ludvík Kunz požádal o spolupráci tehdejšího univerzitního profesora a uznávaného pomologa prof. Miloslava Vávru. Jednalo se o přípravu projektové studie na vybudování moravské vesnice v Brně Veveří. Jedním z členů týmu byl i diplomant Václav, který v roce 1971 přijíždí do Valašského muzea v přírodě na studijní stáž. V muzeu poznává tehdejšího ředitele Jana Rudolfa Bečáka a Josefa Országa Vraneckého ml. Během studijního pobytu se seznámil s muzejní problematikou, prováděl první vlastní terénní průzkumy ovocných výsadeb v regionu Valašska a současně ochutnal také první inventarizaci a determinaci původních, ne-li zapomenutých

Václav Tetera (vlevo) s P. Bělunkem při ukládání švestek před sušením v muzejní sušárně, 1980 (foto B. Příkryl, fotoarchiv VMP)

odrůd ovocných stromů na Valašsku. Časté večerní diskuse s J. R. Bečákem a J. Országem Vraneckým ml., přátelská setkání s valašskými hospodáři a především malebná krajina Valaška, to vše rozhodlo, že další životní etapa Václava Tetery po stránce agroetnologické a agrohistorické bude spjata s Valaškem a Valašským muzeem v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, kam 1. září 1972 nastoupil jako zaměstnanec Národopisného oddělení.

Od roku 1972 se Václav Tetera začíná hlouběji a komplexněji zabývat problematikou tradičního zemědělství na Valašsku (s vazbou na pěstování tradičních polních plodin) a jeho následnou pravdivou interpretací v muzeu samotném, především v nově budovaném areálu Valašská dědina. Už v roce 1973 uveřejňuje první ideové záměry (informace) o pěstování tradičních druhů a odrůd rostlin z Valašského regionu v muzeu, v periodiku *Agricultura carpatica* I., která se na mnoho dalších let stala metodickým a informačním perio-

dikem československé sekce Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech, subkomise pro agrikulturu. Jeho následná práce v oblasti studia valašské krajiny, valašského ovocnářství a především zemědělství, byla završena založením Oddělení zemědělského provozu, jako nedílné součásti organizační struktury Valašského muzea v přírodě. V té době (1974) se jednalo o jedinečný počín napříč všemi muzei v přírodě v tehdejší Československu, ne-li Evropě či celém světě. Díky právě Oddělení zemědělského provozu se nově budovaný areál Valašské dědiny rozrůstal nejen po stránce prezentace lidové architektury, ale vznikaly především ojedinělé oživé zemědělské usedlosti s prezentací chovu domácích zvířat a pěstování původních druhů a odrůd polních (zemědělských) plodin. Úkoly to byly nelehké, často složité, s velmi obtížnou diskusí s ostatními odbornými pracovníky, ale v konečné fázi implementované do jednotlivých areálů Valašského muzea.

Václav Tetera se především zasloužil o vznik a rozvoj muzejní agrikultury, a to nejen ve Valašském muzeu v přírodě. Metody prezentace a interpretace byly postupně využívány a realizovány v jednotlivých muzeích v přírodě v tehdejších

Československu a také v Evropě. Velkou zásluhu na předávání těchto zkušeností měl především Evropský svaz muzeí v přírodě, jehož je Valašské muzeum v přírodě dlouholetým členem. Díky jeho poznatkům a snaze o pravdivou interpretaci byl zahájen chov fjord-huculského koně, chov ovcí plemene Zušlechtěné Valašky, chov krav, koz a dalšího hospodářského zvířectva. Na postupně založených políčkách se začaly pěstovat plodiny tradičních druhů zemědělských plodin (brambory, pohanka, žito, oves a další, včetně hrnkových okrasných květin). I když se jednalo převážně o tehdejší sortiment, bylo rozhodnuto, že se v jednotlivých areálech muzea budou pěstovat historicky opodstatněné druhy, odrůdy, ekotypy polních, zahradnických plodin včetně ovocných dřevin, stejně tak i chovat plemena hospodářských zvířat. Postupně byly v následujících letech položeny základy jednoho z největších regionálních genofondů zemědělských plodin v tehdejší Československu. Díky terénním výzkumům se začal pěstovat ekotyp křibice, nahé ječmeny (oblast Velkých Karlovic), stará odrůda pohanky 'Doksanská', která byla vyšlechtěna z valašských ekotypů. Návštěvníci mohli zhlédnout také tatarku, lišící se od pohanky vyšším vzrůstem, habitem, olistěním, květem a velmi drobnými plody. Z dalších plodin se pěstovala pšenice dvouzrnka, směs ekotypů ovesa z oblasti Valaška, nechyběl len, proso (odrůda 'Hanácká mana', opět selekce ekotypů), postupně se rozšiřoval sortiment starých odrůd brambor (Rohlíčky, Modroočky, Jánky, Boumoočky), z luskovin se pěstovaly odrůdy fazolí 'Sirkové', 'Vsetínské' a mnoho dalších.

Ve spolupráci s předními akademiky, především s profesorem Františkem Kühnem z Katedry botaniky VŠZ v Brně a s dr. Emanuelem Opravilem

z Archeologického ústavu ČSAV v Opavě, byly areály Valašského muzea v přírodě postupně doplněny o obsáhlou kolekci dalších zemědělských, především zahradnických plodin. Byla vytvořena kolekce starých odrůd fuchsii z 19. století, stejně tomu bylo i u kolekce pelargonii, dále vytvořil kolekci 24 odrůd jiřinek, které vyšlechtil valašskomeziříčský lékárník PhMr. Jaroslav Pozzi (1889–1976). Zasloužil se o udržování ekotypů léčivých rostlin a okrasných trvalek ze zahrádek z Rožnova pod Radhoštěm a jeho okolí (většinou donesených Marií Porubskou, která se jako první starala o muzejní zahrádky). Nelze ani opomenout jedinečnou sbírku plevelných rostlin, jež byly typické pro polní hospodaření a díky používání herbicidů téměř vymizely, mimo jiné se jednalo o nepatrné rolní, koukol polní, chrpu modrou, sveřep stoklasu a další.

Během svého působení ve Valašském muzeu v přírodě věnoval největší podíl svého času studiu a sběru místních odrůd ovocných dřevin (jabloní, hrušní, slivoní a dalších druhů). Jelikož ovocný strom neodmyslitelně patřil nejen do valašské krajiny, ale i k obydlí jednotlivých usedlíků, začal Tetera se studiem valašského ovocnářství. Realizoval také úspěšně svou myšlenku vyhledávání odrůd a pěstování ovocných stromů v areálech muzea. Celkem sesbíral na 300 lidových názvů (jen pro jabloně) a na základě lidového pojmenování byl dokumentován výskyt v jednotlivých obcích etnografického regionu Valašsko. Jen pro zajímavost; sběr lidových názvů, synonym a pojmenování odrůd se neomezil pouze na samotný region Valašsko. Na jiném místě a do dnešního dne, díky další rozsáhlé a mravenčí badatelské činnosti Václava Tetery, vznikla cca desetitisícová sbírka českých výrazů (názvů odrůd) pro jablka s jedním výrazem v jazyce německém, anglickém a francouzském. Díky průběžně publikovaným výsledkům a pořádáním výstav ovoce, na kterých bylo prezentováno vždy na 250 vzorků plodů, je na místě zdůraznit, že Valašské muzeum pravidelně navštěvovali významní čeští ovocnáři a pomologové té doby. Své poznatky a zkušenosti zde přednášeli např. profesori M. Vávra a Z. Vachůn, doc. J. Kalásek, Ing. J. Blažek, Ing. Richter, Ing. Dvořák aj. Nejvýznamnější však

1_TETERA, Václav. *Jabloně na Valašsku*. Nitra: Vysoká škola poľnohospodárska, 1996. 107 s.

Setkání dvou generací pomologů – Václav Tetera se Stanislavem Bočkem na odborném semináři v Lednici, 2006 (foto L. Rygl)

byla osobní návštěva světoznámého profesora F. L. Hougha s manželkou v roce 1985, zakladatele programu šlechtění jablek na rezistenci proti strupovitosti. Díky odborné inventarizaci a determinaci ovocných dřevin Valašska představil Václav Tetera velmi zajímavé odrůdy ovoce. Mezi jeho nejcennější nález patří malá slivoň 'Bílá trnečka' nalezená v Senince (1974). Do dnešního dne se jí nepodařilo infikovat virem šarky. To je jen potvrzením, že staré a místní odrůdy mohou mít velký význam pro šlechtitelskou praxi jako nositelé potřebných vlastností, které ušlechtilým, moderním odrůdám schází.

A právě díky této celoživotní zálibě Václava Tetery se mohlo Valašské muzeum, jako jediné muzeum v přírodě v Evropě, chlubit nejucelenějším a jedinečným genofondem místních odrůd ovocných dřevin regionu Valašsko. Tetera byl také jedním z iniciátorů programu „Záchrany starých a krajových odrůd ovocných dřevin a jejich návratu do krajiny“ na přelomu 80. a 90. let minulého století. Závěry z mnohaletého bádání valašského ovocnářství soustředil do publikace *Jabloně na Valašsku*¹, která je ojedinělým dílem v české pomologické literatuře.

Pro areál Valašské dědiny zajistil také chov tradičních hospodářských zvířat, jež byla umístěna v některých expozičních objektech lidové architektury, kolem nichž se s podporou i přirozeným způsobem vytvořila dnes již vzácná a zanikající ruderalní společenstva planých rostlin. S odda-

ností, urputností a zanícením, s nímž přistupoval k problematice valašského ovocnářství, se začal věnovat také problematice záchrany a návratu původního plemene valašské ovce nejen do Valašského muzea v přírodě, ale i do dalších regionů Čech, Moravy a Slezska. Základní stádo vytvořil z plemene 'Zušlechtěná Valaška' a krok za krokem postupoval opět ve spolupráci s předními odborníky k získání „původního plemene“ 'Valašská ovce', která byla ideálním živým nástrojem pro pravdivou prezentaci a interpretaci salašnictví a chov ovcí na teritoriu Valašského muzea v přírodě. Dle slov Václava Tetery se až do poloviny osmdesátých let spolupracující plemenáři snažili o to, aby ovce chovaného stáda byly menšího růstu s hrubou vlnou. Koncem posledního desetiletí 20. století však nastal přelom v genetické kvalitě stáda. Byli získáni berani a několik ovcí archaického typu západokarpatské valašky. V dalších letech byla prováděna bonitace a selekce potomstva a zavedena (nejen) účetní evidence. Postupem času byly vyřazeny všechny ovce plemene 'Zušlechtěná Valaška' a nahrazeny původním typem 'Valašský'. I když filologicky jsou obě plemena podobná, po stránce fyzické (fylogenetické) se od sebe velmi liší. A snad právě i proto se někteří pracovníci samotného muzea snažili záměr chovu bagatelizovat a často zesměšňovat.

V roce 1990 byl navázán kontakt s nadací Pro specie rara, která projevila zájem o spolupráci

a o zapsání valašské ovce do knihy ohrožených ras evropských hospodářských zvířat a ve Valašském muzeu zřídit koordinační centrum pro záchranu genofundu (jak hospodářských zvířat, tak i rostlin) pro východní Evropu. Než se tato myšlenka stačila realizovat, spolupráce byla ze strany muzea přerušena. Koordinační centrum vzniklo v Maďarsku a evidence valašské ovce v evropské knize ohrožených ras bývala zajišťována jen přes soukromé majitele chovných skupin. V současné době je již Valaška uznané plemeno a jako takové se její chov řídí legislativou ČR.

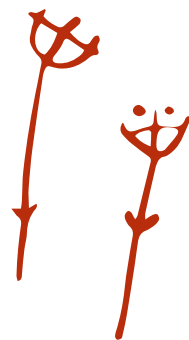
Václav Tetera vnesl nejen do českého muzejnictví nový, netradiční směr, jak pravdivě interpretovat „tradiční zemědělství“ v paměťových institucích nazývajících se „muzea v přírodě“. Díky jeho péli a snaze o přiblížení agrikultury návštěvníkovi v konkrétních souvislostech a „obrazech“ položil základ prezentace regionální zemědělské kultury, který byl do té doby zcela ojedinělý a to nejen u nás, ale také v Evropě. Vznikla tak pravdivá ukázková agrohistorická rezervace.

V roce 1989 Václav Tetera úspěšně ukončil studium externí vědecké aspirantury a získal vědeckou hodnost kandidát věd na Ústavu šlechtění a reprodukce zahradnických rostlin Zahradnické fakulty Lednice Vysoké školy zemědělské v Brně (dnes Ústav šlechtění a množení zahradnických rostlin, Zahradnická fakulta v Lednici, Mendelova univerzita v Brně) u školitele doc. Ing. Jana Lužného, CSc. (později profesora). V tomto období se u Tetery začínají projevovat první zdravotní problémy s páteří. Ty ukončují jeho aktivní působení ve Valašském muzeu v přírodě, které po necelých 21 letech dne 30. 6. 1993 opouští a vrací se jako velmi činorodý a aktivní důchodce do rodných Pravčic, kde se naplno věnuje dalšímu bádání a studiu v oblasti starých, krajových a místních odrůd ovocných dřevin a také zachování a prezentaci agrobiodiverzity. Pro úplnost je zapotřebí dodat, že před odchodem do důchodu pracoval ještě velmi krátce na ředitelství ÚKZÚZ Brno.

Po návratu do Pravčic se věnuje mnohým zálibám, např. rozmnožování zakrslých forem jehličnanů a problematice „čarověníků“ (čarověník je shluk znetvořených větví, vyrůstajících na stro-

mech či keřích bez obvyklé pravidelnosti a zákonitosti.) Několik čarověníků objevil a nesou jména rodinných příslušníků, jeden smrček nazval 'VMP Rožnov', z dalších druhů například borovice 'Pravčice' nebo veveň rebarbora 'Teterova pravčická'. Přesto jeho velkou zálibou zůstávají staré a krajové odrůdy ovocných dřevin. Ve spolupráci s CHKO Bílé Karpaty se účastní projektu MŽP Biosféra-SE s názvem „Využití krajových odrůd ovocných dřevin pro udržení a obnovu krajinného rázu v CHKO Bílé Karpaty a pro záchranu biodiverzity“, kde je odpovědným řešitelem. Výsledná metodika projektu se stává na dlouhé období vlajkovou lodí pro všechny zájemce o inventarizaci a determinaci starých a krajových odrůd ovocných dřevin. Jeden z hlavních výstupů, publikace Ovoce Bílých Karpat² je považována za nejucelenější přehled druhové a odrůdové skladby starých a krajových odrůd ovocných dřevin nejen v Bílých Karpatech, ale také v ČR. Publikace je zaměřena na historii ovocnářství a jeho genofond i lidové názvosloví v regionu Bílých Karpat. Je výsledkem mnohaletého, náročného a mimořádně pečlivého studia a má význam nejen pro zainteresované odborníky, ale také pro širokou veřejnost z oblasti zahradnické a ovocnářské praxe. Tato publikace našla svoje místo také v knihovně následníka britského trůnu prince Charlese z Walesu. Křest této knihy, který proběhl v prosinci 2007 v sídle CHKO Bílé Karpaty ve Veselí nad Moravou, se stal významnou místní událostí měsíce.

Václav Tetera je autorem desítek odborných článků a několika významných publikací. Je často citován v odborné literatuře, bakalářských, magisterských a doktorandských pracích. Jeho jméno se vyskytuje v několika seznamech osobností

1_TETERA, Václav a kol. *Ovoce Bílých Karpat. Veselí nad Moravou: Základní organizace ČSOP Bílé Karpaty ve Veselí nad Moravou, 2006. 309 s.*

ovocnářství, pomologie, šlechtění, etnografie, historie, botaniky a podobně. Nezapomenutelná jsou jeho vystoupení na odborných seminářích s tematikou starých ovocných odrůd, která probíhala dlouhou dobu na Zahradnické fakultě v Lednici v devadesátých letech minulého století a v prvním desetiletí 21. století. Tyto semináře, které organizoval Ústav šlechtění a množení zahradnických rostlin pod vedením prof. Vojtěcha Řezníčka, udávaly směr činnosti mnoha zájemců o tuto problematiku, zejména z oblasti CHKO a ČSOP. Nekonečné diskuse při pomologickém určování z celé republiky dovezených vzorků plodů mnohdy trvaly do pozdních nočních hodin. V zahraničí je Václav Tetera znám pro své angažmá v oblasti zachování ohrožené agrobiodiverzity. Už v devadesátých letech minulého století koordinoval záchranu posledních stavů valašských ovcí na Moravě. Pro evropskou nadaci SAVE (Safeguard for Agricultural Varieties in Europe, Společnost pro Agronomickou Variabilitu v Evropě, St. Gallen) zpracovává registr synonymních názvů ovocných odrůd, který výrazně ulehčí mezinárodní spolupráci pro zachování rozmanitosti původních ovocných odrůd. Jeho celoživotní úsilí v oblasti ovocnářství bylo oceněno pamětní medailí ke stému výročí narození genetika N. I. Vavilova z VIR v Petrohradu (The N. I. Vavilov All – Russian Institute of Plant Genetic Resources).

V současné době odborně působí především v oblasti Valašska, Moravského Slovácka, částečně na severovýchodní Moravě a na Hané, žije v Pravčicích na Kroměřížsku.

Milý Václave, přeje Ti hodně zdraví a životního elánu do dalších let. Necht' je Ti dáno ještě hodně dlouho rozvíjet problematiku starých a krajových odrůd ovocných dřevin ku prospěchu naší krajiny i jejich obyvatel!

Petr Salaš, Mendelova univerzita v Brně

P.S. redakce

Dodnes se v rodině Teterových s úsměvem parafrázuje poslední věta Jaroslava Štíky, tehdejšího ředitele Valašského muzea při loučení k Václavově manželce Miroslavě Teterové. „... vite on Václav buď nedělal nic, anebo pracoval na 200 procent. Budu na Vaši rodinu v dobrém vzpomínat“.

Výběrová bibliografie Václava Tetery

Samostatné publikace

Národopisná muzea v přírodě. Teoretická a metodická východiska k realizaci. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 1981. (s I. Křištěkem, J. Langrem, J. Součkem, J. Štikou a P. Šuleřem).

Studium genofondu krajových odrůd jabloní Valašska pro šlechtění. Rožnov pod Radhoštěm, 1989.

Studium genofondu krajových odrůd jabloní Valašska pro šlechtění. Autoreferát kandidátské práce. Lednice na Moravě, 1989.

Ohrožené odrůdy ovocných dřevin. Metodická příručka pro evidenci a záchranu zanikajících odrůd ovocných dřevin. Veselí nad Moravou: Ústřední výkonná rada ČSOP, 1994.

Jabloně na Valašsku. Nitra: Vysoká škola poľnohospodárska, 1996.

Ošetřování starých a výsadba nových ovocných dřevin. Metodika Českého svazu ochránců přírody, č. 19. Veselí nad Moravou: ZO ČSOP Bílé Karpaty, 1999. (s P. Klevcovem, V. Řezníčkem a J. Susem).

Záchrana starých a krajových odrůd ovocných dřevin. Metodická příručka ÚVR ČSOP, č. 4. Veselí nad Moravou: ZO ČSOP Bílé Karpaty, 2003.

Studie a články

Ovoce Bílých Karpat. Veselí nad Moravou: ZO ČSOP Bílé Karpaty, 2006.

Zachráníme některé staré odrůdy ovoce I. *Rožnovský zpravodaj.* 1972, č. 12, s. 19–20.

Zachráníme některé staré odrůdy ovoce II. *Rožnovský zpravodaj.* 1973, č. 1, s. 17–19.

- Pěstování a průzkum tradičních druhů a odrůd rostlin ve Valašském muzeu v přírodě. *Agricultura carpatica*. 1973, 1, s. 83–86.
- Žito seté křibice. *Národopisné aktuality*. 1976, 13, č. 3, s. 246–249.
- Výstava ovoce ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. *Národopisné aktuality*. 1977, 14, s. 241–242.
- Zásady pro správu sbírek muzeí v přírodě. *Národopisné aktuality*. 1980, 17, s. 242–244. (s J. Langrem a P. Šuleřem).
- Možnosti zachování historické krajiny a její biologické hodnoty v muzeích v přírodě. In: BRAND-STETTROVÁ, Marie (ed.). *Agricultura Carpatica II. Sborník referátů přednesených na konferenci v Rožnově pod Radhoštěm ve dnech 28. – 30. května 1979*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 1981, s. 91–95.
- Studium lokálních a místních odrůd a názvů jabloní v zájmové oblasti Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. In: BRAND-STETTROVÁ, Marie (ed.). *Agricultura Carpatica II. Sborník referátů přednesených na konferenci v Rožnově pod Radhoštěm ve dnech 28. – 30. května 1979*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 1981, s. 61–71.
- Vegetace a sbírky biologické povahy – nedílná součást muzeí v přírodě. *Oravské muzeum*. 1983, č. 1, s. 91–93.
- Botanické sbírky u muzeí v přírodě. *Zpravodaj botanických zahrad*. 1983, č. 25, s. 48–53.
- Erhaltung historischer Nutzpflanzenkulturen im Walachischen Freilichtmuseum in Rožnov (mit besonderer Berücksichtigung alter und lokaler Apfelsorten). [Zachování historických užitkových rostlin ve Valašském muzeu v přírodě se zvláštním zřetelem k druhům jabloní.] *Liebe zur Natur*. 1983, č. 3, s. 93–99.
- Staré a místní odrůdy jabloní – jejich význam, studium a možnosti záchrany. In: *Vývoj ovocnářství na území Československa. Sborník ze semináře komise pro historii zemědělství, potravinářství a lesnictví ČSAZ, Lednice na Moravě 20. – 21. září 1983*. Praha: Československá akademie zemědělská, 1984, s. 65–73.
- Vznik a vývoj zemědělství ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. *Národopisné aktuality*. 1984, 21, s. 247–258.
- Na valašských poličkách roste křibice. In: *Valašský rok 1985. Programový sborník a informace o celoročním provozu*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 1985, [nepag.].
- Muzea v přírodě a možnosti ochrany přírody. *Zpravodaj OV ČSOP*. 1986, č. 1, s. 29–31.
- Ekologické problémy muzeí v přírodě s několika příklady z rožnovských expozičních areálů. In: *Museum vivum II: Materiály z konference konané 8. – 10. 10. 1985 Agricultura Carpatica IV. 1985*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 1987, s. 150–154.
- Genofond krajových odrůd ovocných dřevin jako výchozí materiál pro šlechtění na rezistenci. In: *Vplyv systémov živej prírody a cialeného šľachtienia na stabilizáciu úrod ovocia*. Sborník referátů VÚOOD, 1988, s. 67–72. (s J. Lužným).
- Vývoj sortimentu ovocných dřevin na Valašsku. In: *Museum vivum II: Materiály z konference konané 8. – 10. 10. 1985 Agricultura Carpatica IV. 1985*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 1987, s. 59–67.
- Ekologiczne problemy skanzenów na kilku przykładach z terenu ekspozycyjnego muzeum w Roznowie. *Acta Scansenologica*. 1990, roč. VI, s. 47–52.
- Podíl muzeí v přírodě na záchraně genofondu. *Veronica*. 1991, roč. V, č. 1, s. 11–14.
- Jadernička moravská jako ekologická odrůda jabloně. *Veronica*. 1991, roč. V, č. 2, s. 17.
- Možnosti konzervace genofondu ovocných plodin. *Veronica*. 1991, roč. V, č. 2 s. 19.

K historii genofondu ovocných dřevin. *Veronica*. 1994, roč. VIII, č. 2, s. 20–26.

Některé lokální odrůdy jabloní střední Moravy. In: *Genetické zdroje rostlín*. Ročenka 1993–1994, s. 100–109.

Úloha ovocných stromů v historických zahradách a parcích. In: *Sborník o historických zahradách a parcích, celostátní seminář Valtice 13. – 15. září 1994*. Brno: Památkový ústav 1995, s. 21–23.

Odrůdová testace genetických zdrojů pomocí historických metod bádání. In: *Ochrana biodiverzity rostlín*. Zborník referátov z vedeckej konferencie. 1995, s. 81–82.

Genofond jabloní v regionu Valaška. In: *Súčasný smery v šľachtení záhradných rastlín, zborník referátov z odborného seminára so zahraničnou účasťou venovaný 70. narodeninám prof. Ing. Jana Lužného, CSc.* Potvorice: VŠÚ, 1996, s. 28–33.

Lokální odrůdy ve světle pomologických soustav. In: *Problematika zachování a ochrany starých či krajových odrůd ovocných dřevin a možnosti jejich navrácení do krajiny v rámci státního programu obnovy vesnice. Sborník referátů*. Lednice na Moravě, 1996, s. 18–23.

Hledají se „bílé slivoně“. *Bílé Karpaty. Časopis moravsko-slovenského pomezí*. 1998, č. 1, s. 6–7.

Vývoj pomologického názvosloví. In: *Problematika zachování a ochrany starých či krajových odrůd ovocných dřevin a možnosti jejich navrácení do krajiny v rámci státního programu obnovy vesnice. Sborník referátů z odborného semináře 5. – 6. 11. 1997*. Brno: MZLU, 1998, s. 16–18.

Výsledky průzkumu slivoní v CHKO Bílé Karpaty. In: *Problematika zachování a ochrany starých či krajových odrůd ovocných dřevin a možnosti jejich navrácení do krajiny v rámci státního programu obnovy vesnice. Sborník referátů z odborného semináře 5. – 6. 11. 1997*. Brno: MZLU, 1998, s. 22–29. (s L. Tomčalou).

Hledají se „malé modré slivoně“. *Bílé Karpaty. Časopis moravsko-slovenského pomezí*. 1998, č. 2, s. 6–7.

O užítku ovocného stromoví (1). *Živa*. 1998, č. 4, s. 167–168.

O užítku ovocného stromoví (2). *Živa*. 1998, č. 5, s. 210–211.

Hledají se staré ovocné stromy. *Bílé Karpaty. Časopis moravsko-slovenského pomezí*. 1998, č. 3, s. 6.

Vliv revolučních událostí před 150 léty na utváření venkovské krajiny střední Moravy. In: *Problematika zachování a ochrany starých či krajových odrůd ovocných dřevin a možnosti jejich navrácení do krajiny v rámci státního programu obnovy vesnice. Sborník referátů z odborného semináře 26. – 27. 8. 1998*. MZLU Brno, ZF Lednice na Moravě, 1998, s. 51–54.

Kožuchy, koženáče a jiné kožené. *Bílé Karpaty. Časopis moravsko-slovenského pomezí*. 1999, č. 1 s. 6–7.

Černé a žluté třešně. *Bílé Karpaty. Časopis moravsko-slovenského pomezí*. 1999, č. 2, s. 7.

Hrušky Krehule jsou dobré i na kvas. *Bílé Karpaty. Časopis moravsko-slovenského pomezí*. 1999, č. 3, s. 6.

Jablíčka s exotickou příchutí. *Bílé Karpaty. Časopis moravsko-slovenského pomezí*. 1999, č. 4, s. 6.

Nejstarší a exkluzivní odrůdy jádřovin. In: *Problematika zachování a ochrany starých či krajových odrůd ovocných dřevin. Sborník referátů z odborného semináře 20. – 21. 10. 1999* MZLU Brno. ZF Lednice na Moravě, 1999, s. 28–31.

Nejstarší jablko světa. *Bílé Karpaty. Časopis moravsko-slovenského pomezí*. 2000, č. 1, s. 6.

Základ a reálné perspektivy agronomie ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. In: *Almanach k 75. výročí založení Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2000, s. 133–142.

- Záchrana starých a krajových odrůd v CHKO Bílé Karpaty – činnost v roce 2000. In: *Problematika zachování a ochrany starších a krajových odrůd ovocných dřevin. Sborník referátů z odborného semináře 18.–19. 10. 2000*, MZLU Brno. ZF Lednice na Moravě, 2000, s. 20–23.
- Cedron, Plesník a Špidlák. *Bílé Karpaty. Časopis moravsko-slovenského pomezí*. 2000, č. 4, s. 6.
- Naše durancie. *Bílé Karpaty. Časopis moravsko-slovenského pomezí*. 2001, č. 1, s. 7.
- Proč je třeba chránit genofond ovocných dřevin. *Kráska našeho domova. Časopis ČSOP*, 2001, jaro 1, s. 10–13.
- Žluté durancie nejsou durancie. *Bílé Karpaty. Časopis moravsko-slovenského pomezí*. 2001, č. 2, s. 6.
- Malé durancie z Velké nad Veličkou. *Bílé Karpaty. Časopis moravsko-slovenského pomezí*. 2001, č. 3, s. 6.
- Z historie ovocnářství na Valašsku. *Valašsko*. 2002, 9, s. 22–24.
- Z Čech až na konec Moravy. *Bílé Karpaty. Časopis moravsko-slovenského pomezí*. 2002, č. 1, s. 6.
- Další slivoň. *Bílé Karpaty. Časopis moravsko-slovenského pomezí*. 2002, č. 2, s. 6.
- Velkoplodé slivoně na Velickou. *Bílé Karpaty. Časopis moravsko-slovenského pomezí*. 2002, č. 3, s. 6.
- Piksálka též na Kopicích. *Bílé Karpaty. Časopis moravsko-slovenského pomezí*. 2002, č. 4, s. 6.
- O významu ovocných stromů. *Bílé Karpaty. Časopis moravsko-slovenského pomezí*. 2003, č. 1, s. 6–7.
- Význam ovocných dřevin podruhé. *Bílé Karpaty. Časopis moravsko-slovenského pomezí*. 2003, č. 2, s. 6.
- Společenský význam ovocnářství. *Bílé Karpaty. Časopis moravsko-slovenského pomezí*. 2003, č. 3, s. 6.
- Genofond ovocných plodin a jeho ochrana. *Bílé Karpaty. Časopis moravsko-slovenského pomezí*. 2003, č. 4, s. 6–7.
- Rozmnožování (ovocné dřeviny). *Bílé Karpaty. Časopis moravsko-slovenského pomezí*. 2004, č. 1, s. 6.
- Stále je co objevovat – zelená slíva. *Bílé Karpaty. Časopis moravsko-slovenského pomezí*. 2004, č. 4, s. 6.
- Study of genetic sources of fruit species in the region of Bílé Karpaty in the Czech Republic. In: *Hauptvogel, P., Benediková, D., Hauptvogel, R. / eds. / Book of abstracts 18th EUCARPIA Genetic Resources Section Meeting*. Piešťany: SARC, 2007, s. 74. (se S. Bočkem).
- Ovocné dřeviny Bílých Karpat. *Zahradnictví*. 2008, č. 1, s. 8–10. (se S. Bočkem).
- Nezapomínáme 120-tileté nedožité narozeniny moravského šlechtitele a obdivovatele jirínek PhMr. Jaroslava Pozziho. In: *Ročenka*. 2009, s. 26–29. (s J. Lužným).
- Seznam odrůd jirín vyšlechtěných PhMr. Jaroslavem Pozzi a Ing. Jaroslavem Pozzi. *Ročenka*. 2009, Dagla SZO ČZS, Liberec, s. 48–55.

Devadesátiny PhDr. Aleny Plessingerové, CSc.

17. ledna 2018 slaví devadesátiny první dáma české etnografie, PhDr. Alena Plessingerová, CSc. Chápeme, že takový věk jí přináší nemalé fyzické strádání, ale na druhé straně také možnosti syntetického promyšlení celé téměř stoleté minulosti našeho oboru. Při této příležitosti nechceme podávat výčet veškerého jejího obrovského díla na poli našeho národního i evropského muzejnictví a národopisné vědy, ale pokusíme se přiblížit čtenářům aspoň kousek z našich zkušeností spolupráce s osobností tak vzácnou. Kdo z mladších kolegů znal Alenu Plessingerovou z učených konferenčních referátů a debat, zajistě potvrdí důstojnost „titulu“ první dáma české etnografie. Kdo s ní někdy připravoval výstavu, možná také poznal, že veškerá důstojnost končila začátkem úpravy výstavních sálů a opět začínala až před vernisáží. I mne jednou překvapilo (když Valašské muzeum v jejím muzeu v Praze v r. 1986 připravovalo výstavu naší kolegyně Marie Salichové Vyšíváno pod Radhoštěm), že přišla z nějakého úředního jednání, převlékla se do montérek, aby mohla umývat podlahy sálů, protože při aranžování exponátů jsme se už museli pohybovat v naprosté čistotě. Poznal jsem, že to, co požaduje jako ředitelka (Národopisného muzea Národního muzea v Praze) po podřízených, dokáže stejně kvalitně i sama provádět, jestliže právě chybějí. A jako ředitelka si velmi vážila každého kolegy, který v odborné práci něco užitečného vytvořil, ať pracoval kdekoli a v jakémkoliv pracovním zařízení!

Alena Plessingerová maturovala v r. 1947, kdy už poznávala způsob života v jedné z oblastí hygienicky nejzanedbanějších, v údolí Podtáté ve Velkých Karlovicích na Valašsku, při samé hranici slovenských Javorníků. I do těch soused-

ních vesnic se začala vydávat pěšky a poznávala například jedny z nejsložitějších příbuzenských vztahů v tehdejší poválečné republice a tvrdost obhajování existenčních nároků jednotlivých rodin mezi sebou. Tam, až na konec Valašska za války jezdila jejich rodina na dovolenou, neboť za německé okupace Beskydy a Javorníky byly jedinými horstvy, která zůstala na českém území. Dnes si obvykle vytváříme představu o starších spolupracovnících podle závěrů a způsobu podání vědeckých děl, jež publikovali. V případě Aleny Plessingerové to byl vytříbený věcný a velmi přesný styl vyjadřování s kulturou literárního podání. Ale to neznamená, že při výzkumu nechodila také v gumácích po kotníky v blátě debatovat o práci i názorech prostých dělníků hovořících v prostředí nekultivovaných jazykových vrstev. Vždy měla plné porozumění pro tvrdou práci i prostředí přirozeného způsobu života.

Z uvedeného vyplývá i Alenin vztah k muzeím v přírodě. Na rozdíl od mnohých jiných kolegů, kteří například na konferencích v muzeu v přírodě ani nevstoupili do jeho expozice, ona se vždy zajímala o prezentaci způsobu života a práce konkrétních rodin a překvapovala nás jejich znalostí v určitých vesnicích. A to platí nejen o minulosti více než půl století staré, ale také o dnešních obdivuhodných a dlouhých telefonátech s bývalými kolegy. Sama obdivuji dr. Plessingerovou, jak překonává velké zdravotní potíže (nemůže se pohybovat mimo domov), vaří si a stále se zajímá o současný život a kulturu. Také bývá zklamána vysíláním stanice ČT Art, vybírá si několik pořadů a na ČT2 sleduje téměř pravidelně sobotní Folkloriku a Náš venkov. Mnohá vysílání hodnotí jako zbytečně roztržštěná a ne dostatečně fundovaná. Je ráda, že se folklor udržuje nejen na jižní

a východní Moravě, ale i v různých částech Čech, kde se najdou místní odborníci a přenášejí své znalosti i citové vztahy na další mladé zájemce.

Milá Aleno, my, kteří jsme se s Tebou setkávali ve Valašském muzeu v přírodě, máme stále před očima krásnou dámu s velkolepým účesem, která se o lidové kultuře vyjadřuje věcně a přesně. Děkujeme ti za všechny tvoje názorové postoje, jež nám pomáhaly řešit odborné problémy a přejeme ti co nejméně fyzicky bolestivé překračování té magické devadesátky směrem ke stovce!

Jaroslava a Jiří Langrovi
Rožnov pod Radhoštěm

Soupis prací Aleny Plessingerové uvádí: *Národopisné aktuality*. 1988, č. 1, s. 39–42; *Národopisný věstník*. 2008, č. 1, s. 66–68. Kompletní bibliografii zpracovala J. Hrdá a je uložena v rukopisu v knihovně Etnologického ústavu AV ČR v Praze.

Alena Plessingerová na rožnovské konferenci Místo a poslání muzeí v přírodě, 1978 (foto B. Přikryl, fotoarchiv VMP)

Vzpomínka na Josefa Vařeku

k nedožitým devadesátinám

/ 5. 7. 1927 – 14. 6. 2008 /

Projíždíme-li krajinou Chebska, neubráníme se obdivu při pohledu na dokonale opravené usedlosti s hrázděnými domy. Josefa Vařeku, který prováděl před lety detailní studium charakteristického typu chebského domu, by současný stav dobře udržovaných a využitých objektů potěšil, jiných, chátrajících nebo zničených naopak zarmoutil. Vařekovu osobnost si připomeneme i v dalších regionech, kde sledoval stav a vývoj lidového stavitelství, např. na Sedlčansku s monumentálními žulovými branami, na Slánsku s patrovými domy zděnými z opuky a pískovce a v mnoha dalších oblastech a místech. Dá se říci, že bychom snad nenašli území, kterému nevěnoval pozornost, rozsah jeho zájmu a znalostí byl obdivuhodný.

V tomto roce by Josefu Vařekovi bylo devadesát let. Náš svět opustil v roce 2008, jeho poslední léta nebyla bohužel bezbolestná a radostná. Zanechal nám rozsáhlé dílo, bez něhož by byl obraz etnografického bádání neúplný a naše znalosti lidové kultury mnohem omezenější. Patří ke klasikům našeho oboru, studenti se o jeho osobě a díle učí. Ke všem významným životním jubileím Josefa Vařeky byly publikovány blahopřejné texty obsahující obdivné hodnocení jeho mnohostranné vědecké činnosti a rozsáhlou bibliografii. K osmdesátým narozeninám vydal Etnologický ústav publikaci Josef Vařeka české etnologii, v Národním ústavu lidové kultury ve Strážnici vyšla jeho Osobní bibliografie. Živé vzpomínky na spolupráci s Josefem jsou dnes uloženy v paměti stále se zužujícího okruhu kolegů a přátel. Týkají se mimo jiné důležité oblasti činnosti, terénních výzkumů. Práci v terénu pokládal J. Vařeka za základní pramen poznání. Pocházel z Valašského Meziříčí, začátky jeho zájmu o lidovou kulturu patřily právě zdejšímu kraji, hlavně tradičnímu

zemědělskému hospodaření. Později se soustředil především na lidové stavby, které sledoval v souvislostech s celkem lidové kultury, s životem rodiny a společnosti, s prací i uměním. Na společnou práci v terénu vzpomínal jeho přítel, etnograf, muzejník a vynikající kreslíř Josef Scheybal v jubilejním textu otištěném v Českém lidu v roce 1998. Ještě za studií poznávali společně Sedlčansko, později prochodili vesnice Osoblažska, Jeseníky, severočeské oblasti zasažené důlní činností, Chebsko, Duchcovsko, také Opavsko, Novojičínsko a další regiony, v zahraničí Chorvatsko. „*Byly to krásné dny,*“ charakterizuje společnou práci Josef Scheybal. Mnoho výzkumných cest s J. Vařekou podnikala dlouholetá pracovnice a ředitelka pražského národopisného muzea Alena Plessingerová, jeho pozdější manželka. Vzpomíná na preciznost všech záznamů o každém sledovaném objektu, o každé fotografii, rozhovoru s pamětníky. Výsledkem terénních Vařekových výzkumů byly nejen záznamy, fotodokumentace a následně vědecké zpracování, ale také doklady věcné, rozmanité předměty přinesené z terénu do muzejních sbírek. V době po studiu, kdy působil jako učitel v Teplicích a zastával funkci konzervátora památkové péče, získal mnoho předmětů pro teplické muzeum. Množství věcí přivážel ze zanikajících vsí na Duchcovsku, např. kamenné sochy světců z výklenků na průčelích a branách zničených usedlostí. Ve sbírkách pražského národopisného muzea je uložen archaický hák z Valašska, vinařský lis z Kyškovic na Roudnicku, staré kříže ze hřbitova u kostela v Aldašíně u Jevan, drobné předměty dokumentující čižbu v Podkrkonoší aj. V expozici tohoto muzea se uplatnily také předměty patřící ke každodennímu životu v hornických vsích, např. bandaska na „černý kafe“ a chlebník zvaný „brec-

ko". Mnoho věcných dokladů shromáždil k tématu dělnická Praha. Díky jemu a dalším vědeckým pracovníkům tehdejšího Ústavu etnografie a folkloristiky se studium „dělnického národopisu“ nestalo pouze tématem ideologickým, poplatným vládnoucí moci, ale obohatilo poznání důležité součásti kultury.

K obohacení našeho oboru o mnoho informací z terénu přispěl Vařeka také dlouholetou spoluprací s dopisovateli Národopisné společnosti. Zformuloval dotazníky, ke kterým se stále vracíme jako k významnému prameni (např. „O vesnici“, „Nejstarší stavby“, „Národopisné oblasti“ aj.). Dobře znal muzejní sbírky a nikdy neztratil kontakt s muzejními pracovníky. Byl členem vědeckých či muzejních rad např. v Zubrnicih na Ústecku, v Přerově nad Labem, v Národopisném muzeu Slánska ve Třebízi. Právě ve Třebízi, kde jsem působila řadu let, spolupráce s J. Vařekou přispěla k odborné úrovni muzejní práce od samého začátku. Získával nové informace ze zdejšího terénu, zpracoval publikaci o lidovém stavitelství na Slánsku, o práci řemeslníků na stavbě, studii o středočeské návisi zaměřené z velké části též na

**Josef Vařeka na oslavě 50 let
Valašského muzea, 1975 (foto
B. Příkryl, fotoarchiv VMP)**

tento region. Jeho účast na důležitých jednáních představovala vždy významnou metodickou oporu, vyjádření k muzejním záměrům a programům vzbuzovalo respekt.

Josefu Vařekovi by bylo devadesát, narozeniny s námi neoslaví, ale myslíme na něj často s díky za nenahraditelné dílo, které nám zanechal, i za osobní přátelství.

**Vanda Jiříková
Třebíz**

Soupis prací Josefa Vařeky uvádí: *Bibliografická příloha Národopisné revue č. 12*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1998, 51 s; HRDÁ, Judita. PhDr. Josef Vařeka, CSc.: publikační činnost za léta 1998–2007. In: BAHENSKÁ, Marie a WOITSCH, Jiří (eds.): *Josef Vařeka v české etnologii: výbor studií vydaných k 80. narozeninám*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2007. s. 14–25.

Sto deset let od narození Antonína Kuriala

/ 22. 9. 1907 – 5. 2. 1983 /

Antonín Kurial, vysokoškolský profesor v oboru architektury, autor řady návrhů a projektů vynikajících děl, by se v roce 2017 dožil 110 let. Pro etnology je však Antonín Kurial především iniciátor a zakladatel velkorysé akce výzkumu, inventarizace, dokumentace a vyměřování lidové architektury na Moravě a na Slovensku.

Narodil se 22. září 1907 v Břeclavi. Již v dětství, prožívaném na jižní Moravě, obklopovalo vnímavého chlapce lidové umění, které právě na Podluží je tak vyhraněné a působivé. Do jaké míry to byly relikty lidového stavitelství z Lanžhota, Kostic, Tvrdomic, uchovávané mimo tvary a konstrukce domů z hlíny i malovaná žudra, Antonín Kurial nezveřejnil. V průzkumu obcí okresu Břeclav dokonce věnuje těmto vyhlášeným obcím s uchovanou tradiční kulturou krajů, zvykoslovných obřadů menší zaujetí, než např. Hodonínsku, Žďársku, Třebíčsku a konečně okresu Vsetín.

Technické vzdělání započal mladý Antonín navštěvováním reálné školy na Ostravsku, kam se spolu s rodiči odstěhoval. Technika, stavebnictví i architektura zcela zaujaly nadaného mladíka, a tak jeho přechod a přijetí na České vysoké učení technické v Brně otevřelo Antonínovi nové obzory a možnosti. Nadaný a pečlivý student s vlastní invencí se záhy dostal do pozornosti vysokoškolských profesorů, především Emila Králíka a Jiřího Krohy. Kurial si uvědomil, v čem spočívá podstata úspěchu i to, že znalost zákonů architektonické tvorby spolu se studiem a poznáním vědeckých zákonitostí vede k rozvoji osobnosti architekta. Tyto aspekty, jimiž se řídil, i životní cíle ho stavěly po bok profesora Krohy, a tak byl záhy jmenován jeho odborným asistentem. Kurialova cesta a vysokoškolská studia byla lemována několika významnými přátelstvími, která se podepsala nejen na jeho životě a charakteru, ale také na

jeho odborných zájmech. K přátelům Antonína Kuriala patřil Vladimír Sychra a z hlediska Kurialovy celoživotní orientace na hodnoty lidové kultury, především kultury stavební, je také třeba zmínit kolegiální a přátelský vztah s Antonínem Václavíkem.

Studii i pracovního uplatnění v pedagogické činnosti se neblaze dotkly válečné události. Ale i v té tíživé době si našly statečné a neohrožené hlavy českých vědců jistá východiska na záchranu a pomoc mladé generace, jejíž studia byla násilně přerušena uzavřením vysokých škol. Profesor Wirth a Česká akademie zorganizovala velkolepý projekt zaměřování lidové architektury v Čechách a na Moravě prostřednictvím mladých architektů na základě propracované metody. Na této akci se Antonín Kurial podílel spolu s dalšími adepty architektury směřujícími na Valašsko, Jaroslavem Hilským a dalšími. Byla to pro něho výtečná škola, v níž si osvojil nejen techniku zaměřování a vynášení zaměřeného objektu, ale také získal vztah k lidovému stavitelství sdílený i s ostatními mladými architekty angažovanými na tomto velkorysém díle.

Sféru Kurialových zájmů podporovali rovněž další badatelé, Václav Mencl a Dušan Jurkovič, znalci venkovského domu, díla zedníků, tesařů, šindelářů, doškářů, kameníků. Tito vědci se lidovým stavbám a jejich vesnickým tvůrcům věnovali s úspěchem po dlouhá léta. Antonín Kurial přijímal vděčně tyto podněty a ukládal ve své mysli veškeré dobré myšlenky, k nimž soustavně přiřazoval svoje vlastní názory a postupně se utvrzoval v tom, že je nezbytné provést výzkum po celé Moravě a také ve vybraných částech Slovenska. Pro naplnění svého plánu zvolil metodu průzkumu – takzvané inventarizace – prostřednictvím vyslání skupin z řad studentů architektury. Ti

ve zvolených obcích jednotlivých regionů provedli orientační výzkum, zaměřili vybrané objekty 1 : 200, pořídili záznam o materiálu a konstrukci, případně také o majiteli a doplnili jej fotodokumentací. Grafická norma byla považována za závaznou a postup studentů architektury musel být potvrzen představitelem obce, v níž se výzkum uskutečnil, včetně záporných zjištění, „že se v obci nenachází žádné lidové stavby.“

Tento základní materiál se stal východiskem pro další postup, což znamenalo po zhodnocení a výběru jednoduše zaměřených objektů samým profesorem Kurialem. Zpracování seznamu pro vyměřování usedlostí, obytných domů i hospodářských budov v měřítku 1 : 50, 1 : 100 a v detailech ještě podrobnějších. Tady už bylo třeba zdatnějšího a poučenějšího týmu studentů, kteří se měli co ohánět, aby v daném čase a tvrdých podmínkách objekt zaměřili k vynesení získaných měř posléze v posluchárně školy. Díky kvalitní výuce a také zaujetí studentů se tomuto náročnému dílu vedlo.

Profesor Kurial a jeho studenti se zaměřováním spěchali, fond lidových staveb byl po válečných událostech a společenských změnách v druhé polovině čtyřicátých let výrazně ohrožen. V průběhu války byla nová výstavba pozastavena s ohledem na nedostatek stavebního materiálu pro soukromé účely. Také odborníci ve stavebních profesích byli často delegováni na stavby, které byly z hlediska protektorátu a válečných potřeb preferovány. Venkovští lidé však toužili po zdravějším a reprezentativnějším bydlení a starý dům jejich představám neodpovídal. Při odstraňování původního domového fondu a jeho přestavby se projevil Kurialovo vlastenecké cítění, jeho léty stupňovaná touha zachránit formou památkové ochrany i zaměřením co nejvíce dokladů z původní venkovské zástavby. Tato touha popoháněla jeho samého i studenty, kteří po létech zamezení vysokoškolského studia v poměrně vysokém počtu naplnili posluchárny Fakulty architektury (jak se v poválečné době studium architektury nazývalo), aby se vypravili do vesnic celé řady regionů. Podle sdělení Ing. arch. Dušana Riedla, žáka prof. Kuriala, byl do každé skupiny delegován alespoň jeden zkušenější student, jenž působil jako asistent. Skupiny studentů po dvou, třech osobách byly rozptýleny po celé Moravě i části Slezska. Nejvýrazněji se

projevil zájem o roubené nebo dřevěné stavby. Karpaty a regiony na jejich západě se těšily zvláštní přízni Antonína Kuriala. Jednou z prvních z hlediska dokumentární hodnoty se stalo Luhačovičské Zálesí, vesnice situované v okolí Zlína a Luhačovic a dále jižní Valašsko, to znamená sousedství Valašských Klobouk a Brumova. Rozsáhlý výzkum a následná dokumentace i zpracovaná zaměření pochází z lokalit na Vsetínsku. Zájem Antonína Kuriala spočinul na roubené architektuře ve vesnicích a údolích řeky Senice a v povodí Vsetínské Bečvy. Jeho žáci se věnovali nejen v poválečném čase ale i později stavbám lidové architektury ve Velkých Karlovicích a dnešní Karolince. Také okolí Rožnovské Bečvy nezůstalo bez výzkumného zájmu, stejně jako vesnice na severovýchodě Moravy v okolí Frýdku-Místku, kam směřuje pozornost badatelů až do současných dnů. Jde tedy o téměř sedmdesát let od výzkumného a dokumentačního úsilí Antonína Kuriala a jeho studentů. Jejich zájmu se těšilo také dědictví slovenské architektury jak z vesnic západního Slovenska, tak vsí pod Tatrami, např. roubené stavby z Osturně.

Získaný materiál z průzkumu prováděného od roku 1945 do padesátých let byl ukládán přímo na Fakultě architektury Vysokého učení technického na pracovišti v Rybářské ulici. Nacházely se zde doklady inventarizace zpracované v rozsahu 3400 OBJEKTŮ v měřítku 1 : 200. Dále v mohutných kovových *mamutech* byly shromážděny plány vynesené studenty ve finální formě ze získaných podkladů v měřítku 1 : 25, u větších celků v měřítku 1 : 50, případně 1 : 100 a detailů výzdobných prvků nebo záznamů z interiéru 1 : 10 nebo 1 : 5. Tento soubor v rozsahu 560 objektů lidové architektury vynesných v měřítku mnohem podrobnějším a doprovázený snímky z vyměřovacího procesu má pro praktické účely mimořádný dosah.

Osud, který potkal tento zcela ojedinělý soubor dokladů o stavební kultuře vesnic především na historické Moravě v polovině 20. století, žel svědčí o nedocenení významu tohoto dědictví. Vzhledem k personálním změnám a přemístování výuky začal proces stěhování fondu zaměřených objektů. Kromě zámku ve Valticích i na jiných místech ocitla se část zaměření v Krajském středisku památkové péče a ochrany přírody v Brně. Po dalším stěhování na různá místa

Antonín Kurial (foto Archiv VUT Brno)

rozhodlo ministerstvo kultury o uložení celého fondu tvůrčí a pedagogické činnosti Ing. arch. Antonína Kuriala ve Valašském muzeu v Rožnově pod Radhoštěm bez ohledu na vlastnictví souboru. Ten patří Fakultě architektury Vysokého učení technického v Brně. Valašské muzeum se svými odbornými silami usiluje o ošetření tohoto kulturního dědictví, o digitalizaci fondu tak, aby byl badatelsky přístupný.

Na tomto místě považujeme za nezbytné připomenout zásluhu památkové péče pod vedením Ing. arch. Jiřího Grabmüllera o uchování a publikování fondu. Vedení KSSPOP najalo počátkem sedmdesátých let několik fotografů k vyhotovení kopií plánů a po dohodě s A. Kurialem naplánovalo vydávání jednotlivých sešitů, které měly být ve finální úpravě spojeny v Atlas lidové architektury. Postupné vydávání se mělo řídit tehdejšími správním uspořádáním podle jednotlivých okresů. Jako redaktora zvolilo vedení KSSPOP v Brně Oldřicha Bártu (krycí jméno Kamil T. Dan) a posléze grafika a redaktora F. Kalivodu.

Na přípravu vydavatelské práce vyslalo památkové středisko mladou etnografku s povinností spolupráce s prof. Kurialem při výběru lokalit

a plánů zajišťování fotografií a výrobě štočků pro tisk. Za velkorysý podpory památkové péče pracovní i finanční tak vznikly první sešity nazvané *Katalog lidové architektury* s označením okresu, jehož se výběr zaměřených objektů týkal. Za života prof. Ing. arch. Kuriala byly vydány Katalogy Gottwaldov-Zlín, Brno-město, Brno-venkov, Blansko, Uherské Hradiště. Na vydání Katalogu okresu Vyškov se posléze podílel Václav Frolec z Filozofické fakulty brněnské univerzity.

Po smrti J. Kalivody, posléze Antonína Kuriala a konečně také dlouholetého ředitele KSSPOP Jiřího Grabmüllera pohasl z různých důvodů zájem i možnost vydávání dalších katalogů. Teprve v roce 1995 se ujala opuštěného dědictví pracovnice Památkového ústavu v Brně a spolupracovnice Ing. arch. Kuriala Věra Kovářů a podařilo se po odmítnutí vydát Katalog okresu Hodonín, poté Jitce Matuszkové okres Břeclav. Vzkříšený záměr pokračovat ve vydávání katalogů vynesl další ovoce publikováním obsáhlého svazku okresu Žďár – r. 2011, v roce 2015 neméně rozsáhlé publikace okresu Třebíč. Na obou se autorsky spolupodílel s Věrou Kovářů Jan Kuča, stejně jako na posledním jedenáctém svazku, vydaném v roce 2016 Katalogu okresu Kroměříž.

Závěrem se můžeme znovu ptát, jaké pohnutky vedly architekta Kuriala k provádění tak rozsáhlých výzkumů a následného náročného zpracování vyměřených objektů? Vztah k minulosti národa, jehož podstatu ještě v době jeho mládí tvořilo převážně venkovské obyvatelstvo, projevil mladý umělec již ve čtyřicátých letech 20. století na počátku své pedagogické činnosti. Po poradě s PhDr. Antonínem Václavíkem, národopiscem se zkušenostmi nabytými praxí ve Slovenském muzeu v Martině a posléze tvůrcem národopisné expozice ve Slovákém muzeu v Uherském Hradišti, se Kurial zapojil do soutěžního klání vyhlášené regionální soutěže na vypracování projektů zemědělských usedlostí. Na Václavíkovu radu se soustředil na průzkum usedlostí Luhačovického Zálesí, kde v té době na pasekářských usedlostech v Březůvkách a sousedních Ludkovicích objevil ještě funkční starobylé konstrukce ze dřeva listnatých stromů. Mladého architekta zaujal jednoduchý život zdejších lidí, setrvávajících v tradicích svých předků.

Vybrané domy z těchto vesnic sám zaměřil a snad zde našel také bezpečné místo svého

pobytu ve válečném čase, kdy se cítil pro své pokrokové smýšlení a názory politicky ohrožen. Kaňovice, Březůvky, Ludkovice jím zaměřené rovněž prosadil do vydání prvního sešitu Katalogu okresu Zlín z velkorysého záměru Atlasu lidové architektury Moravy.

V nově získané svobodě a nových ekonomicko-sociálních podmínkách si plně uvědomil obavy z mizející tradice venkovského stavitelství a projevil mimořádnou snahu zachránit alespoň část národního dědictví historické Moravy.

Jeho vazba na tehdejší pracoviště památkové péče dosvědčuje jeho ušlechtilý záměr získané doklady průzkumem ve vyměřovací akci předat jako podklad k prohlášení vybraných objektů za památky. Další pohnutkou byl plán na vydání celého souboru k poučení veřejnosti a obce architektů jako zdroj poznání a inspirace při vytváření nové výstavby rodinných domů, ale také architektonických monumentálních děl. Domnívám se, že všichni, kdo máme rádi naši krajinu i mizející nebo již zmizelý půvab našich vesnic, můžeme litovat, že záměry profesora Ing. arch. Kuriala ve věci nové výstavby nebyly naplněny.

Věra Kovářů
Brno

Soupis vydaných katalogů lidové architektury

KURIAL, Antonín. *Katalog lidové architektury. Část 1, Okres Gottwaldov*. 1. vyd. Brno: Kraj. středisko st. památkové péče a ochrany přírody, 1978. 77 s.

KURIAL, Antonín. *Katalog lidové architektury. Část 2, Okres Brno-město*. 1. vyd. Brno: Kraj. středisko st. památkové péče a ochrany přírody, 1979. 45 s.

KURIAL, Antonín. *Katalog lidové architektury. Část 3, Okres Brno-venkov*. 1. vyd. Brno: Kraj. středisko st. památkové péče a ochrany přírody, 1979. 78 s.

KURIAL, Antonín. *Katalog lidové architektury. Část 4, Okres Blansko*. Brno: Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, 1979.

KURIAL, Antonín a KOVÁŘŮ, Věra. *Katalog lidové architektury. Část 5, Okres Uherské Hradiště*. 1. vyd. Brno: Kraj. středisko st. památkové péče a ochrany přírody, 1986. 85 s. Vlastivědná knihovna moravská, Sv. 54.

KURIAL, Antonín, FROLEC, Václav, (ed.) a LEFNEROVÁ, Libuše (ed.). *Katalog lidové architektury. Část šestá, Okres Vyškov*. 1. vyd. Brno: Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, 1989. 80 s. Vlastivědná knihovna moravská; sv. 66.

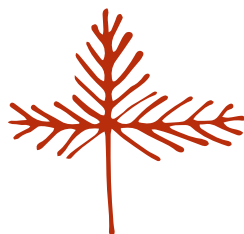
KURIAL, Antonín a KOVÁŘŮ, Věra. *Katalog lidové architektury. Část sedmá, Okres Hodonín*. Brno: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně, 2007. 120 s.

KURIAL, Antonín a MATUSZKOVÁ, Jitka (ed.). *Katalog lidové architektury. Část osmá, Okres Břeclav*. V Brně: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště, 2011. 63 s.

KURIAL, Antonín, KOVÁŘŮ, Věra a KUČA, Jan. *Katalog lidové architektury. Část devátá, Okres Žďár nad Sázavou*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2011. 135 s.

KURIAL, Antonín, KOVÁŘŮ, Věra a KUČA, Jan. *Katalog lidové architektury. Část desátá, Okres Třebíč*. První vydání. Brno: Barrister & Principal, 2015. 112 s.

KURIAL, Antonín, KOVÁŘŮ, Věra a KUČA, Jan. *Katalog lidové architektury. Část jedenáctá, Okres Kroměříž*. První vydání. Brno: Barrister & Principal, 2016. 88 s.

Luděk Štěpán odešel

/ 19. 8. 1932 – 12. 5. 2017 /

S Luděkem Štěpánem jsem se seznámil v roce 1974, kdy přijel do rožnovského muzea pro informace o jeho koncepci a problémech její realizace. Tehdejší ředitel, PhDr. Jaroslav Štika, CSc. (v muzeu pracoval druhým rokem), ho poslal za mnou. Měl jsem za sebou sedm let budování muzea v přírodě na Oravě a ve Valašském muzeu v přírodě další tři roky dokumentační a koncepční práce. Když mně Luděk Štěpán řekl, že je okresním konzervátorem památek a vyličil své problémy se záchranou unikátních technických staveb, uvědomil jsem si, že ve stejné funkci jsem získával zkušenosti při zakládání Múzea oravskej dediny a Oravskej galérie. Tam jsme tenkrát chtěli zachránit roubené usedlosti, tři dřevěné kostely a zastavit likvidační akci malého renezančního zámku. Rozdíl byl v tom, že ředitel krajského památkového střediska v Banské Bystrici, Ing. arch. Stanislav Dúbravec, CSc. právě obhájil závěrečnou práci aspirantského studia o záchraně ohrožených hodnotných staveb přenesením do muzeí v přírodě. V Čechách se ale s takovým řešením nepočítalo, památkáři povolovali přenesení chráněných staveb jen velmi výjimečně jako solitéry bez rekonstrukce jejich historického prostředí. Pouze na Moravě již od roku 1925 existovalo rožnovské muzeum v přírodě, kde byl v letech 1964–1972 ředitelem Ing. Jan Rudolf Bečák (1915–1987). Jeho koncepce prezentace lidové stavební kultury moravských a slezských Karpat se dostala do plánů tehdejšího Severomoravského kraje, který podpořil realizaci těchto záměrů metodou přenesení objektů. Proto jsem se s Ing. arch. Máriou Slovákovou, ještě před tvořením zastavovací studie pro Múzeum oravskej dediny, v roce 1965, vydal do Rožnova pro poučení. Ale tam ještě taková studie na papíře neexistovala, pouze velmi důkladně propracovaná v Bečákových představách, což jsem ocenil.

Právě rok před mým prvním setkáním s Luděkem Štěpánem začínalo ve Strážnici vznikat muzeum v přírodě na loukách vedle zámeckého parku

(PhDr. Jan Souček, Antonín Maňák a ak. arch. Ota Máčel), na Slovensku bylo založeno již dvanáct takových muzeí. V rámci dlouholeté spolupráce etnografů v Mezinárodní komisi pro lidovou kulturu Karpat (subkomise pro lidové stavitelství, sídla a bydlení byla založena roku 1964) jsme v tehdejší Československu roku 1977 vytvořili její subkomisi pro muzea v přírodě. Ta se od začátku své existence zabývala metodikou nejen záchranou objektů přenesením, ale i kopírováním jejich urbanismu, rekonstrukcí celého sídelního prostředí. Právě o tom jsme roku 1974 s Luděkem Štěpánem debatovali. I on věděl, že přírodní prostředí přenesených stavebních a technických památek musí být polidštěno kulturními stopami minulých generací.

Od té doby se pomalu začaly rozvíjet kontakty a společné semináře pracovníků muzeí v přírodě z celého Československa. Vzájemně jsme poznávali koncepční a realizační problémy a hledali řešení. Za největší brzdou naší práce jsme považovali tehdejší byrokracii nadřízených úředníků, kteří nejen limitovali financování výstavby a provozu, ale někde zasahovali i do odborné problematiky. Podle našeho názoru právě celé historické sídelní prostředí bylo třeba návštěvníkům ukazovat, protože v terénu již zanikalo. Navracení minulosti dnešním stavbám bývalo nejsložitějším problémem také z technického hlediska. Tyto naše úvahy souvisely s tehdeším vytvářením metodiky pro budování a provoz muzeí v přírodě projednávané nejen v naší subkomisi, ale i na celostátních seminářích a konferencích.

Obdivoval jsem Ludka Štěpána, jak trpělivě dovedl takové problémy řešit na památkářské půdě a argumentovat, protože měl hluboké historické znalosti techniky a technologií. Tyto jeho kvality pochopil náměstek ředitele krajského památkového střediska v Pardubicích Jiří Šimek a Ludkovy koncepce vždy podpořil. On nejvíce přispěl k ekonomickému a organizačnímu řešení záchranu Souboru lidových staveb Vysočina

zřízením jeho správy v roce 1982 jako instituce krajského památkového střediska. Současně vytvořil Luděk Štěpán *poradní sbor* ze zkušených znalců lidových staveb jak z muzeí v přírodě, tak z památkářů. Avšak ne vždy byla jednání pro Ludka snadná. Někdy jsme promýšleli také strategii argumentů, které by mohly na místní „vrchnost“ nejlépe zapůsobit. Jedním z nejzávažnějších problémů byla obhajoba hlineckého Betléma, kterému hrozila likvidace.

Součástí náplně práce souboru Vysočina byla také odborná činnost. Jednou jsem s Ludkem projížděl údolí Loučné, kde mi ukazoval čtyřboké statky v Chmelíku, Trstěnici a Čisté. Při odjezdu do Litomyšle jsem koutkem oka zahlédl dům, který měl nad okny okapové stěny tmavou skvrnu. Zjistili jsme, že to je dynný otvor a dům pochází z 2. třetiny 16. století. Byl jsem velmi rád, že Luděk ve svém prostředí rozvíjel i zájem o odborné etnografické jevy a jedním ze seminářů souboru Vysočina byla problematika právě čtyřbokých usedlostí na pomezí Čech, Moravy a Slezska. Sám začal publikovat odborné články, studie a knihy od roku 1972 (přes 80 článků a studií, 19 knih, některé se spoluautorstvím kolegů). Svě kolegyně PhDr. Ilonu Vojancovou a PhDr. Magdu Křivanovou vysílal na semináře a konference, podněcoval je k výzkumné práci, expoziční a publikační tvorbě. Díky těmto podnětným přátelským vztahům se ve všech osadách souboru Vysočina podařilo realizovat tak živé a technicky náročné expozice, jaké nemají ve střední Evropě obdoby. Všichni jsme se učili mnohé pochopit také v zahraničí, kde měli podstatně starší muzea v přírodě než my a naprostou autonomii své práce. Proto jsme jezdili zpočátku do polského Sanoku, tam takové muzeum začínali vytvářet hned po válce, až se přestalo bojovat v severovýchodním cípu polských Karpat (to trvalo ještě pár let po skončení války). Luděk Štěpán se snažil o skutečnou funkční obnovu technických zařízení na vodní pohon v areálu obce Vysočina a líbilo se mu, jak tato zařízení pracovala v sibijském muzeu v Rumunsku. Když už bylo možné vyjít i na Západ, tak jsme se jednou s manželkou náhodně setkali s hlineckými ve Franckém muzeu v Bad Windsheim. Rozesmátý Luděk nám vyšel vstříc, neboť on zorganizoval pro své spolupracovníky autobusový zájezd do nejzajímavějších tehdy „západoněmeckých“ muzeí v přírodě.

Luděk Štěpán (foto archiv SLS Vysočina)

S Ludkem jsme se setkali kromě jednání poradního sboru také na různých odborných seminářích a konferencích týkajících se muzeí v přírodě. Mnohde pomohl praktickou radou a kolegové se na něho obraceli s potřebami jejich muzeí týkajících se hlavně historických technických zařízení (především těch, které byly spojeny s vodní hnací silou), například (a asi už naposledy) při rekonstrukci velkého mlýna s valchou muzea v přírodě v Zubrnících u Ústí nad Labem. Bohužel Ludka Štěpána v roce 2014 postihla nejhorší tragédie. Zemřela mu manželka a následně i on vážně onemocněl. Až do konce svého života jen obtížně komunikoval s kolegy ze svého lůžka na oddělení pro dlouhodobě nemocné. Já jsem ve svém životě nepoznal ve střední Evropě obětavějšího člověka v práci pro záchranu technických znalostí a schopností minulých generací pro vědomí těch budoucích.

Jiří Langer, Rožnov pod Radhoštěm

Miesto PhDr. Štefana Mruškoviča, CSc.

v slovenskej etnológii a muzeológii

/ 10. 9. 1932 – 3. 1. 2016 /

Hneď začiatkom roku 2016 zasiahla slovenskú etnografickú obec smutná správa. Dňa 3. januára zomrel v Martine významný slovenský etnológ, muzeológ a múzejník PhDr. Štefan Mruškovič, CSc.

Rodák zo Smoleníc pri Trnave, po absolvovaní odboru grafiky na Vyššej umelecko-priemyselnej škole v Bratislave vyštudoval národopis na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v rokoch 1953–1958. Na vtedajšej Katedre archeológie, dejín umenia, etnografie a folkloristiky pôsobil do roku 1963 ako asistent, neskôr ako odborný asistent a zároveň interný ašpirant. Kandidátsku dizertačnú prácu *Záhorie, vývoj ľudového staviteľstva a kultúry bývania* obhájil v roku 1967.

V druhej polovici roka 1963 nastúpil do Slovenského národného múzea v Martine do funkcie riaditeľa, v ktorej zotrval až do roku 1975. Počas tohto obdobia sústredil svoje úsilie na to, aby sa z neho stala rešpektovaná vedecká inštitúcia s určeným vedecko-výskumným zameraním, s cieľavedomou akvizičnou činnosťou akcentovanou na doplnenie zbierok z oblastí a fondov doteraz nedostatočne zastúpených, s ochranou a odborným spracovaním zbierkového fondu, s jeho využitím v kultúrno-výchovnej činnosti ako dokladov tradičnej materiálnej a duchovnej kultúry. Osobitný dôraz kládol na teoretickú a metodologickú činnosť, ktorá mala usmerňovať všetky etnomuzeologické pracoviská na Slovensku. V tejto súvislosti spomeňme aspoň metodickú prípravu kartografického spracovania nielen etnografických zbierok vrátane ľudového staviteľstva, ale ľudovej kultúry všeobecne. S menom Štefana Mruškoviča je neodmysliteľne spojené aj vytvorenie novej expozičnej štruktúry Slovenského národného múzea v Martine. Tá obsahovala tri ťažiskové úlohy, z ktorých prvou

bola príprava a realizácia celoslovenského Múzea ľudovej architektúry (dnešného Múzea slovenskej dediny). Popri organizačnom, ekonomickom a personálnom zabezpečovaní plnenia tejto rozsiahlej a náročnej úlohy sa Štefan Mruškovič priamo podieľal aj na príprave a spracovaní prvých koncepčných materiálov tejto expozície v prírode (terénny výskum ľudovej architektúry na Slovensku, z neho vyplývajúci prvý výber objektov obsahujúci 218 objektov zo 140 lokalít, urbanistické riešenie). Venoval sa tiež rozpracovaniu teoretických a metodologických otázok, ktoré vyplynuli z jednotlivých prípravných fáz a nasledovnej realizácie múzea v prírode a problematike samotnej dokumentácie ľudového staviteľstva. Výstavba Múzea ľudovej architektúry začala v roku 1967, v roku 1972 boli sprístupnené verejnosti prvé objekty dnešného regiónu Orava. Druhou úlohou bola príprava a realizácia nových národopisných expozícií v sídelnej budove múzea. Pod jeho vedením boli ich jednotlivé časti s názvami Človek a pôda, Človek a materiál a Človek a odev v rokoch 1974–1975 postupne sprístupnené a patrili svojim stvárnením, obsahom a použitými technickými prostriedkami k súdobým najrozsiahlejším a najmodernejším múzejným expozíciám. Ich organickou súčasťou sa stala aj Galéria ľudového umenia, sprístupnená v roku 1968.

Štefan Mruškovič inicioval a viedol viaceré kolektívne terénne výskumy ľudovej kultúry v rôznych oblastiach Slovenska. Jednalo sa o dlhodobejšie a pomerne náročné projekty, na ktorých sa okrem pracovníkov Slovenského národného múzea zúčastňovali aj študenti etnografie, prípadne pracovníci príslušných regionálnych múzeí. Ich výsledkom boli akvizície zbierkových predmetov, množstvo výskumných správ, fotografickej a kresbovej dokumentácie a početné publikované výstupy. Z tých najvýznamnejších spomeňme výskum slovensko – moravského pomedzia a Myjavskej pahorkatiny.

Štefan Mruškovič (foto Archiv SNM v Martine)

Významná je aj jeho redakčná práca. V rokoch 1965–1978 bol vedúcim redaktorom a zostavovateľom Zborníka Slovenského národného múzea – Etnografia, ktorý sa stal pravidelným a v odborných kruhoch kladne hodnoteným periodikom. Zaslúžil sa tiež o vydávanie vedeckých katalógov Národopisnej zbierky SNM a múzeí na Slovensku – Fontes.

V rokoch 1975–1989 vykonával Štefan Mruškovič funkciu riaditeľa Slovenskej národnej galérie v Bratislave. Popri povinnostiach spojených s týmto postom, rekonštrukciami objektov a tvorbou nových stálych expozícií sa zamerával predovšetkým na výskum, dokumentáciu a prezentáciu ľudového výtvarného umenia a neprofesionálnej výtvarnej tvorby. Viedol tím pracovníkov, ktorí riešili problematiku centrálnej evidencie zbierok výtvarného umenia v múzeách a galériách a centrálnej evidencie ľudového a neprofesionálneho výtvarného prejavu. Jedným z cenných výstupov tejto úlohy bolo stanovenie pravidiel jednotnej katalogizácie týchto artefaktov, ktorými sa riadili všetky zainteresované múzejné a galerijné pracoviská. Štefan Mruškovič redigoval zborník Ars populi.

V roku 1990 sa Štefan Mruškovič vrátil do Slovenského národného múzea v Martine, kde pôsobil do roku 1992 ako výskumný pracovník. Bol zapojený do plnenia viacerých úloh, akými boli dejiny SNM, metodika etnomuzeológie či výskum Turca pre pripravovanú monografiu. V rokoch 1996–1998 bol odborným pracovníkom Matice slovenskej v Martine.

S menom Štefana Mruškoviča sa spája dlhoročná pedagogická činnosť. Do roku 1989 externe prednášal muzeológiu na Katedre etnografie a folkloristiky FF UK v Bratislave, v rokoch 1998–2002

pôsobil ako externý pedagóg na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici, kde prednášal muzeológiu a dejiny slovenského múzejníctva.

Odborný záber Štefana Mruškoviča bol veľmi široký. Prvotný záujem o ľudové stavitelstvo a bývanie sa čoskoro rozšíril o ďalšie témy materiálnej kultúry s ich historickými, sociálnymi a hospodárskymi kontextami. Pribudla aj oblasť ľudového výtvarného umenia, najmä ornamentika a v neposlednom rade problematika muzeológie. Publikoval vyše sto vedeckých a odborných štúdií, článkov, je autorom samostatných knižných titulov, vysokoškolských učebných textov, spoluautorom a zostavovateľom viacerých monografií. Pre ilustráciu jeho širokého odborného záujmu uvedme aspoň tie najznámejšie a najzásadnejšie tituly – samostatnú publikáciu Obilné zásobnice (1974), početné štúdie o ľudovom stavitelstve predovšetkým z oblasti Záhoria a moravsko-slovenského pomedzia, príspevky s rovnakou problematikou v monografiách obcí, miest a regiónov Slovenska (napr. Brezová pod Bradlom, 1970; Stará Turá, 1983; Myjava, 1985; Heľpa, 1998; Vrútky, 2000; Turiec, 2001), štúdie Uskladňovanie obilia v obilných jamách na juhozápadnom Slovensku (1966), Žarnovy – ručné rotačné mlyny z územia Slovenska v historickom a interetnickom kontexte (1992), Arkádový motív vo výzdobe ľudového nábytku (1993), Dotazník ku kartografizácii ľudového stavitelstva (1968), Etnografická muzeológia (1979), Etnomuzeológia. Teória, metodológia, prax (kol., 1993), Múzejníctvo, muzeológia a kultúrne dedičstvo (spoluautor, 2005), Transport a dopravné prostriedky v tradičnom poľnohospodárstve (systematický predmetový slovník etnografických zbierok múzeí a ich nomenklatury, 2003), Terminologicko-nomenklaturný slovník tradičného poľnohospodárstva na Slovensku – žatva a zber poľnohospodárskych plodín (2009).

Štefan Mruškovič bol členom mnohých odborných komisií, vedeckých a redakčných rád. Za svoju vedeckú, kultúrno – organizačnú, pedagogickú a publikačnú činnosť získal viaceré ocenenia, z ktorých najvýznamnejším bola Cena Andreja Kmeťa, udelená v roku 2014 za celoživotné dielo pri ochrane a obnove kultúrneho dedičstva v oblasti múzejníctva.

Anna Kiripolská
Slovenské národné múzeum v Martine

Jozef Vontorčík

k jeho nedožitým 80 rokom života / 13. 1. 1937 – 3. 4. 2013 /

Dlhoročný riaditeľ Slovenského poľnohospodárskeho múzea Ing. Jozef Vontorčík, CSc. sa narodil 13. januára 1937 v obci Orávka, okres Rimavská Sobota, ktorú na bývalom Coburgovskom majetku v rámci vnútroštátnej kolonizácie založili roľníci z Oravy. Po viedenskom verdikte a odstúpení tejto oblasti horthyovskému Maďarsku býval v rokoch 1938 až 1945 v Martine. Po tomto roku sa rodina opäť presťahovala do jeho rodnej Orávky, kde nadobudol základné vzdelanie. V roku 1955 maturoval na Jedenástočnej strednej škole v Šafárikove (dnes Tornaľa). Po maturite pracoval rok v Potravinárskom kombináte v Rimavskej Sobote. V rokoch 1956–1961 absolvoval štúdiá na Vysokej škole poľnohospodárskej v Nitre (dnes Slovenská poľnohospodárska univerzita). Po ukončení štúdiá pracoval ako zooteknik na JRD v Orávke (1961–1962) a v Lozorne (1962–1965). Do Slovenského poľnohospodárskeho múzea nastúpil ako odborný pracovník v roku 1965, o dva roky neskôr sa stal jeho riaditeľom a na tomto poste zotrval až do roku 2004. Počas tejto doby sa zapojil do budovania zbierkového fondu, najmä predmetov používaných v živočíšnej výrobe, ako aj do dokumentárnej činnosti, zhromažďovaniu dokumentov, dokladov o vývoji poľnohospodárstva, náradia, techniky, kníh, časopisov, fotografií a pamätí. Publikoval vyše

**Jozef Vontorčík pri otvorení výstavy
sbírek Slovenského poľnohospodárskeho
múzea v kaštieli Nové Sady
(fotoarchív SPM)**

200 vedeckých, odborných a popularizačných článkov. Bol vedeckým redaktorom zborníka Agrikultúra, autorom scenárov expozícií a výstav v Slovenskom poľnohospodárskom múzeu, autorom scenárov Pamätných izieb JRD, metódik písania kroník poľnohospodárskych podnikov. Pôsobil ako predseda poľnohospodárskej sekcie Spoločnosti pre dejiny vied a techniky pri Slovenskej akadémii vied. Stal sa členom predsedníctva AIMA (Medzinárodnej asociácie poľnohospodárskych múzeí) a v rokoch 1993 až 1995 bol jej prezidentom. Tiež bol členom niekoľkých vedeckých rád, neskôr pôsobil ako externý pedagóg na SPU v Nitre pre dejiny poľnohospodárstva. Okrem toho bol členom viacerých spoločností a organizácií. Veľkú zásluhu má aj pri budovaní skanzenu s 33 objektmi prevažne technického zamerania a Nitrianskej poľnej železnice v areáli Agrokomplex NÁRODNÉ VÝSTAVISKO š.p. Nitra, v ktorom momentálne sídli Slovenské poľnohospodárske múzeum, ktoré bolo založené 23. októbra v roku 1922 v Bratislave a tento rok bude oslavovať 95. výročie od svojho vzniku. Bohužiaľ 3. apríla 2013 vo veku 76 rokov nás navždy opustil. Nepodarilo sa mu tak splniť svoj sen o zdokumentovaní poľnohospodárstva na Slovensku v období rokov 1949–1989, kedy poľnohospodárstvo u nás vystúpilo na historicky najvyšší stupeň vývinu, kedy sa život človeka dorábajúceho potraviny poľudšťil a dal do parity s inými odvetvami národného hospodárstva a vykorisťovanie poľnohospodárstva v skutočnosti neexistovalo. Smutným faktom je to, že bývalý riaditeľ Slovenského poľnohospodárskeho múzea v Nitre, ktorý celý svoj produktívny vek zasvätil poľnohospodárstvu a roľníckej kultúre, sa na starobu dožil nesmierneho sklamania z vývoja poľnohospodárstva v dnešnej dobe. Nech je nám jeho pamiatka veľmi dôležitou pripomienkou pre budúcnosť, aby raz naši vnuci a vnučky s trpkosťou neopakovali Cassiodorove slová z doby úpadku Ríma: „Je odporné, keď človek chodí po svojej vlasti ako cudzinec!“

Vladimír Majerčík
Slovenské poľnohospodárske múzeum

Marie Salichová

/ 3. 3. 1927 – 4. 9. 2011 /

Její nedožitě devadesáté narozeniny jsme si připomněli v březnu letošního roku. Jubileum je vítanou příležitostí ohlédnout se za její muzejní činnosti, do které vložila řadu inovativních návrhů, jejichž realizaci věnovala mimořádnou energii. Stopy její sběratelské, dokumentační i prezentační práce jsou patrné nejen ve sbírkovém fondu i dnes.

Marie Salichová – Málková se narodila 3. března 1927 v Uherském Brodě v rodině obchodníka. Válečné události způsobily, že ukončila Reálné gymnázium ve Valašském Meziříčí maturitou až v roce 1946. Poté se stala posluchačkou Vysoké školy politické a sociální v Praze, studium musela ze zdravotních důvodů po třech semestrech ukončit. Po dlouhodobém léčení přijala v srpnu 1954 místo v administrativě gottwaldovského sekretariátu Svazu československých invalidů. Od září 1957 začala pracovat jako ředitelka muzea v Bílovci. Kromě obvyklých muzejních činností bylo jejím úkolem organizovat metodickou spolupráci s kronikáři okresu, podílet se na soupisu přírodních a kulturních památek, budovat muzejní sbírku. Výsledky své odborné práce, zejména terénního výzkumu, publikovala v tehdy vydávaných číslech Vlastivědy Ostravského kraje. Po narození dcery v dubnu 1963 se přestěhovala zpět do Valašského Meziříčí. Od května 1965 se stala odbornou pracovnící přírodovědného oddělení Okresního vlastivědného ústavu ve Vsetíně, jeho detašovaného pracoviště ve Valašském Meziříčí. O rok později byla rozhodnutím Okresního národního výboru ve Vsetíně na přání Ing. Jana Rudolfa Bečáka přeložena do Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm jako dokumentátorka a správkyňe sbírek. V následujících letech se její pozice v etnografickém oddělení měnily, nejprve byla kurátorkou celé národopisné sbírky. Po jejím významném rozšíření a rozdělení sbírkových kolekcí mezi jednotlivé dokumentátory se více zaměřila na sbírku krojovou a textilní. Pracovní

poměr ukončila v roce 1987. Tradičním textilním technikám se věnovala i nadále.

Základem její koncepce tvorby muzejní národopisné sbírky byl terénní výzkum a práce s informátory spolu se získáváním typických předmětů. Díky svým zkušenostem odhalila nejslabší stránku většiny národopisných sbírek v muzeích – absenci doprovodné dokumentace, která by rozšířila vypovídací hodnotu sbírkového předmětu z hlediska funkce, materiálu i prostředí, v němž se původně nacházel, a jaké skutečnosti významné pro komplexnost obrazu lidové kultury zastupuje. Je pravdou, že rychlost, s jakou byly ve Valašském muzeu v přírodě předměty v terénu vyhledávány a zařazovány do depozit nebo expozic, podrobnější dokumentaci nepřála. Sama šla příkladem a dnes jsou doprovodné záznamy výjimečným pomocníkem při katalogizaci a výběru předmětů k expoziční a výstavní prezentaci. Národopisná sbírka muzea se tak dostala z hlediska své vypovídací hodnoty ve srovnání s jinými muzei na mnohem vyšší úroveň.

Pro poznání a dokumentaci lidové kultury na Valašsku jsou zvláště významné výzkumy konané po několik let na jižním Valašsku. Jejich tématem se stalo zejména domácí tkalcovství, lidový oděv, tradiční způsoby obživy. Záznamy včetně předmětů pak uplatnila mimo jiné ve stálé expozici miškářství v objektu ze Študlova. Na Rožnovsku a v samotném městě se věnovala zejména sbírkové dokumentaci ženského oděvu a rožnovské bílé výšivky jako jeho součástí. Provedla podrobnou dokumentaci modrotiskařské dílny rodiny Černochovy, která ale nebyla zúročena, projekt expoziční dílny s mandlem zůstal nere realizován. Soupis jejích výzkumných zpráv je mimořádně obsáhlý. V době svého působení v rožnovském muzeu vynikala jako znalkyně lidového oděvu a textilií, své znalosti plně uplatnila při budování krojové sbírky, přípravě libret nových expozic a výstav, publikační činnosti i prezentacích pracovních

Marie Salichová na programu Valašského muzea Velké prádlo, 1984 (foto J. Langer, fotoarchív VMP)

postupů v programech zařazených do Valašského roku. Zde plně využívala pečlivě pořizovanou doprovodnou dokumentaci nálezkové situace, jež svou úrovní významně převyšovala standardy obvyklé v muzejní praxi.

Podobně inovativní jako tvorba sbírek byly programy, které připravila pro každoroční Valašský rok. Seznamovaly veřejnost s rekonstrukcí každodenních pracovních činností žen v prostředí instalovaných objektů v areálu Dřevěného městečka. Její výhodou při přípravě bylo, že mnohé z již zanikajících postupů nejen zaznamenala, ale také si je prakticky osvojila. Obdobně a stejně úspěšně postupovala při přípravě programu věnovanému tradičním textilním technikám, typickým pro Valašsko. Např. předení, tkaní, vázání rukavic na modle, vázání čepců, paličkování. Své poznatky a zkušenosti nezištně předávala ostatním kolegyním, které získala, kromě pamětnic, pro účast na programu jako demonstrátorky textilních technik. Byly to programy natolik nové, že o prvním z nich krátce po premiéře referoval časopis Umění a řemesla v prvním čísle ročníku 1984 pod značkou O. K.: „*Netradiční rekonstrukci pracovních činností měli možnost zhlédnout návštěvníci Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm dne 2. července 1983 v pořadu Velké prádlo s podtitu-*

lem Operte, maměnko, košulenu... Účinkovalo 35 žen v pracovních jupkách. Divákům po celý den předváděly ukázky dřívějších způsobů praní prádla. Podobný experimentální pořad je v našich muzeích v přírodě ojedinělý nejen svým námětem, ale i rozsahem. Podle starých technologií (ověřených při této příležitosti pracovníky Valašského muzea) proběhly v celém areálu Dřevěného městečka ukázky praní na valše, praní pístem na práci, bílení režného plátna, ruční mandlování, vyvařování prádla rozpálenými kameny, žehlení, látání a řada dalších zajímavých činností. Expozici zaplnilo sušící se staré měšťanské prádlo, které také rozšířilo fond muzejních sbírek (jedná se o sbírkové předměty dosud nezaslouženě opomíjené). Ukázky rekonstruovaných činností si kladou za cíl především oživení sbírkových předmětů a poznání konkrétní práce s nimi. Takový byl i záměr autorky pořadu Marie Salichové. Získané zkušenosti budou využity v příštích experimentálních pořadech, hlavně pak u příležitosti blízkého se Valašského roku s celoročními ukázkami významných zvyků a starých výrobních činností místního regionu.“ O. K.

Autor skrytý pod šifrou O. K. považoval za důležité upozornit čtenáře časopisu nejen z řad milovníků lidové kultury, ale zejména etnografů v muzeích, na dosud nevyužívaný způsob prezentace lidské práce v podobě, jakou může vytvořit jen zasvěcený znalec využívající terénní poznatky a muzejní artefakty. Vždyť do této doby bylo možné v areálu muzea sledovat pouze folklórní nebo zvykoslovné pořady. Pátráme-li po obdobných programech v tehdejší nabídce muzeí v přírodě, bude naše snaha marná. Novátorství tvorby obou programů spočívalo v dobovém kontextu zejména ve skutečnosti, že do kulisy, kterou tvořily objekty Dřevěného městečka, vnesla pomíjející život prezentovaný osobami, jež ovládaly archaické, typicky ženské činnosti – praní prádla, zpracování vlny, ruční práce. Obraz to byl bezpochyby velmi věrohodný, vždyť demonstrátorkami byly mimo pracovníků muzea také ženy, s nimiž se autorka seznámila při terénních výzkumech. Při přípravě pořadů a výběru činností mohla využít své dlouholeté bohaté zkušenosti nejen sbírkotvorné, ale také dramaturgické nadání.

Krátce po prvních programech v listopadu 1985, kdy si muzeum připomínalo výročí založení, byla v Národopisném oddělení NM v Praze otevřena výstava *Vyšíváno pod Radhoštěm*, která vzbudila velký ohlas nejen výběrem exponátů, kvalitou jejich ošetření, ale také výtvarným řešením, jehož autorem byl renomovaný architekt Josef Flejšar. Ten, jak ho charakterizoval v recenzi Josef Beneš, „... osvědčil ve výtvarném podání valašských výšivek a krojů znovu svůj niterný vztah k lidové kultuře, oproštěný od vnějších efektů, k nimž by mohly svádět výtvořiny mimořádné estetické působivosti.“ Recenzent dále pokračoval ve vysokém hodnocení odborné úrovně přípravy a výběru exponátů, když napsal: „... Kdybych měl nakonec vyzvednout hlavní znak této výstavy, pak rád konstatuji vysokou úroveň konzervátorských prací, jež umožnily prezentovat každý kus jako kulturní statek par excellence a umělecké dílo. Uvádím to proto, že málokteré muzeum má konzervátorky tak kvalifikované a tak oddané uchovávaní textilních výtvorů v muzejních sbírkách. Na každém vystaveném kusu je přímo cítit, že jej upravovaly ruce vedené citem a láskou k dílům prostých valašských vyšivaček z dob dávných i nedávných. Z hlediska muzeologického stojí za zdůraznění průvodní dokumentace, zcela konkrétní v údajích časových, místních

i osobních, což umožňuje podat účinné exponáty s plným vyzněním koloritu daného prostředí. Etnografové z našich muzeí se mohli na této výstavě mnohému naučit. Vcelku to, co jsem uvedl, svědčí pro reprizování této pozoruhodné výstavy v dalších městech, aby se práce do přípravy vložená mohla plně uplatnit. ...“

Stopa, kterou zanechala Marie Salichová za své dvacetileté působení v muzeu, je stále patrná a jistě bude ještě mnoho příležitostí si její práci sbírkotvornou, programovou i publikační připomenout. Naposledy se tak stalo díky expozici *Jak jde kroj, tak se stroj* autorky Lenky Drápalové i pořadům Velké prádlo nebo Kouzelná nitka, jež zůstávají pravidelnou součástí programů Valašského roku.

Jiřina Veselská
Frýdek-Místek

Výběrová bibliografie Marie Salichové

Samostatné publikace

Modrotisk na Valašsku. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 1975.

Vyšíváno pod Radhoštěm: Průvodce výstavou Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, Praha listopad 1985 - duben 1986. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 1986. 19 s.

Vyšíváno pod Radhoštěm. (Průvodce výstavou ze sbírek Valašského muzea v přírodě v Rožnově pořádané v OVM Vsetín). Vsetín, 1988.

Články

Šindelářství v Hrabství. *Bílovecko*. 1959. č. 9, s. 15.

Dvě vánoční koledy z Bílovecka. *Bílovecko*. 1959, č. 11, s. 9–10.

Stručný přehled činnosti vlastivědného muzea v Bílovci. *Bílovecko*. 1960, č. 14–15, s. 18.

Písničky při dračkách. *Novojicko*. 1964, č. 7, obálka.

Rukopisy uložené na Oddělení dokumentace VMP

Študlov č. 41. Národopisná zpráva. 9 s. text, 12 s. text pro průvodce, 31 s. výpovědi pamětníků. 1973. Inv. č. R 21.

Podklady pro projekci mandlu. Národopisná zpráva. 1976, 14 s. text, inv. č. R 37 (s J. Langrem).

Výšivka na Rožnovsku. Národopisná zpráva. 1976, 2 s. text, inv. č. R 38.

Expozice perníkářství a voskařství ve VMP. Scénář výstavy. 1967, 5 s. text, inv. č. R 118. (s J. Rousovou – Veselskou).

Expozice fojtství z Velkých Karlovic připravená v roce 1980. 7 s. text s rukopisnými poznámkami autorů. inv. č. R 145. (s J. Štikou, V. Teterou a J. Langrem).

Vázání rukavic. Technologický postup. 1986, 3 s. text, inv. č. R 158.

Výpověď o životě postižené Boženy Randusové, narozené v roce 1911. Národopisná zpráva. 1991, 3 s. text. Sestavila M. Salichová, přepsala M. Hofmannová, inv. č. R 244.

Papučářství. Obce: Valašské Klobouky, Nedašova Lhota. Národopisná zpráva. 1973, 6 s. rukopisného textu formátu A6, 10 s. strojopisného textu formátu A5, 2 s. rukopisného textu formátu A5, 6 s. textu formátu A4; nákresy, popisy, výrobní postupy, výrobci. inv. č. R 258.

Fojtství z Velkých Karlovic. Výzkum bydlení pro expozici v Dřevěném městečku. 1980, 13 s. text, inv. č. R 259.

Študlov. Život a bydlení v obci. Národopisná zpráva 31 s. 1973, inv. č. R 260.

Výzkum miškářství Obce: Bojkovice, Bylnice, Lipová, Návojná, Nedašova Lhota, Popov, Poteč, Pulčín, Študlov, Valašské Příkazy. Národopisná zpráva. 1973, 19 s. text, inv. č. R 261.

Sedlářství – Jak se šije chomout ve výpovědi p. Románka. Národopisná zpráva. 1977, 5 s. s rukopisnými poznámkami, inv. č. R 262.

Informace k chalupě z Leskovce, postavené v areálu Valašské dědiny. Národopisná zpráva. 1977, 3 s. text, inv. č. R 263.

Provazník Miroslav Macháň (Zašová, Valašské Meziříčí). Národopisná zpráva. 1977, 2 s. text, inv. č. R 264.

Ptáctví. Národopisná zpráva. Nedatováno, 1 s. text, inv. č. R 265.

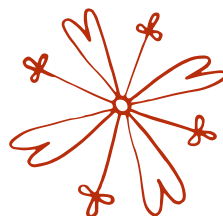
Modrotisk na Valašsku. Libreto a scénář výstavy. 1974, 7 s. text, inv. č. R 266.

Velké prádlo. Scénář programu. 1983, 14 s. text, inv. č. R 387.

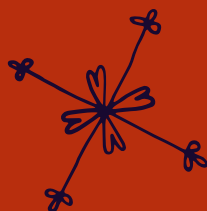
Rožnovská výšivka ve sbírkách Etnografického ústavu v Brně. Zpráva. 1983, 3 s. text, inv. č. R 413.

sestavila

Jiřina Veselská a Renata Prejďová

recenze _____

Jak jde kroj, tak se stroj – nová expozice Valašského muzea v přírodě

Stálá expozice v objektu Sušák

Valašské muzeum v přírodě
v Rožnově pod Radhoštěm

Historie a působení rožnovského muzea v přírodě, založeného bratry Aloisem a Bohumírem Jaroňkovými v roce 1925, je dostatečně známá nejen odborně, ale i široké veřejnosti. Návštěvníci přicházejí za Dřevěným městečkem, patřícím k nejstarším částem muzea, za Valašskou dědinou, kde se na rozsáhlé ploše představuje tradiční osídlení zdejšího regionu, za Mlýnskou dolinou s jejími technickými stavbami, ale též za celoročně pořádanými a oblíbenými akcemi, inspirovanými folklorem, lidovými zvyky a řemesly.

K těmto nabídkám se nyní přidružuje nová. Stává se jí velký výstavní projekt, který byl po jedenácti letech příprav představen veřejnosti 4. 12. 2016. Pod názvem *Jak jde kroj, tak se stroj*, (stejně poeticky nazvala v roce 1999 svoji práci Marie Brandstettróvá) byla otevřena stálá expozice věnovaná tradičnímu odívání na Valašsku. Svým rozsahem ji lze srovnávat s národopisnou expozicí Slovákckého muzea v Uherském Hradišti z roku 2014 a tematickým zaměřením na oděv s dlouhodobou výstavou Lidový oděv na Moravě ve strážnickém Národním ústavu lidové kultury, zahájenou též v roce 2014. Rožnovská expozice je však výjimečná svou ideou. Představuje ošacení jedné národopisné oblasti, prezentované na ploše o nemalé výměře 650 m², kterou smysluplně zaplňuje. Za cíl si klade zachytit proměny oděvu na Valašsku v období od konce 18. do poloviny 20. století, seznamuje s vývojovými podobami nejen lidového, ale též s příklady civilního a li-

turgického oděvu na Valašsku a zejména na Rožnovsku, interiérové textilie nevyjímaje. Sběrka textilu rožnovského muzea patří k jeho největším a nejucelenějším fondům. Nejstarší akvizice jsou spojeny s činností členů zdejšího muzejního spolku (1911–1953), na ně od šedesátých let 20. století navázalo systematické budování a rozšiřování sbírky, která v současnosti čítá na dvacet tisíc položek. A z jejího bohatství koncepce nové expozice vychází a bohatě čerpá a pouze z vlastních zdrojů byly veškeré vystavené předměty vybrány (a nejen textilní), případně dle poškozených kusů zhotoveny rekonstrukce.

Scénář autorky Lenky Drápalové, na jehož libretu se podílely Marie Brandstettróvá a Jana Tichá, nabízí seznámení s jedním z výrazných projevů zdejší kultury, s historickým vývojem tradičního oděvu na Valašsku a s vlivy, které proměny jeho vzhledu formovaly. Podává poutavý obraz podob ošacení oblékaného při obřadech rodinného cyklu, všímá si působení dobové módy či tovární produkce, poukazuje na proces odkládání tradičního oděvu a na snahy o obnovu kroje. Prostřednictvím jednotlivých součástí a oděvních doplňků

dokládá nejen krojovou rozmanitost, ale též používané materiály, stříhy a zdobné prvky tradičního odívání na Valašsku. Celá expozice je členěna do tří základních okruhů – sbírková činnost, oděv při určité příležitosti, variabilita tradičního oděvu – a je nainstalována v podstřešním sále centrální budovy, účelově rozčleněném pomocí panelů.

Úvodní část seznamuje návštěvníka se skladbou sbírky textilu v rožnovském muzeu, s jejími nejcennějšími a nejstaršími kusy. Největší pozornost zde zcela zaslouženě přitahují figuríny manželského páru, oblečené do vzácného svátečního rožnovského kroje z 2. poloviny 19. století, obdiv zaslouží např. vyšívána úvodní plachta z 1. poloviny 19. století či pás z této textilie s vzácnou výšivkou v modré barvě. Nezanedbatelným je i záměr připomínající počátky budování sbírky.

Následují prostory s dioramaty, navzájem oddělené pomocí panelů. Poutavými náznakovými scénériemi představují oděv při významných životních událostech. Narození a dětství zastupují šestinedělka v *koutě*, ženy *úvodnice* v zimním ošacení, místnost s dítětem v *chodáku*, pamatováno je na školní docházku. Svatební oděv přibližuje nápaditá scéna oblékání nevěsty, smuteční oděv pak loučení s nebožkou v domácím prostředí. Do uvedeného tematického oddílu náleží ukázka nahrazování kroje na Rožnovsku městským ošacením a situaci přibližuje *Procháзка v lázeňském parku* s ukázkou oblečení z období secese.

Nejsou opomenuty snahy osobností o zachování a obnovu lidového oděvu na Valašsku, zastoupené prezentací poněkud diskutabilním orszáckým krojem Joži Országa Vraneckého st. – do problematiky tradičního oděvu na Valašsku patří a je dobře, že je na něj poukázáno – a krojem Arnošta Kubeši, prvního ředitele Valašského muzea v přírodě. *Návštěva u vyšíváčky* pak připomíná záchranu bílé zuberské výšivky a my můžeme na vystavených textilích obdivovat náročnou vyšívací techniku a nepřeberné množství motivů a vzorů. Obchod s metráží a galanterií láká pestrou nabídkou zboží. Sice ne již ručně, ale průmyslově vyráběného, avšak záplava látek, pestrých zdobných doplňků a různých pomůcek udivuje a seznamuje s dobou strojově zpracovanou produkcí, dnes již nevidanou. Přesvědčíme se, že i její využívání přispělo ke změnám ve vzhledu tradičního oblečení. A úspěšnou obrodu tradičního kroje v návaznosti na Valašský rok v roce 1925 připomíná pár oblečený do tehdejších zdařilých rekonstrukcí.

Zde je na místě zmínit, že prezentace lidového oděvu na přirozeně působících figurínách nechávají patřičně vynítn každému kompletu a tento fakt návštěvník zcela jistě ocení. Dioramata doplňují vystavené krojové součásti či různé textilní doplňky a figuríny spolu s nimi, dále s fotografiemi a vhodně vybraným dobovým nábytkem, vytvářejí přesvědčivé tematické celky.

Poslední třetina expozice je zaměřena na bohatou rozmanitost tradičního oděvu, jak u součástí mužského a ženského kroje, tak u jejich doplňků. Aranžování v dobře zvolených vitrínách zájemcům dostatečně umožňuje obdivovat četné vzácné exempláře, všimát si používaných materiálů, studovat střihy, prohlížet vzory či zdobné prvky. K seznámení s dalšími variantami vystavených kusů pak slouží nápadité využití zásuvek umístěných pod vitrínami.

Významnou součástí expozice jsou multimediální prvky v podobě dotykových videozáznamů a promítaných filmů, které jsou do instalace včleněny a přispívají k atraktivnosti a zajímavosti prohlídky. K orientaci návštěvníků slouží přehledně umístěné a snadno čitelné popisky na vitrínách a výstižné texty na panelech, v příjemné barevné kombinaci šedé a červené. Za šťastné lze považovat členění obdélníkového výstavního sálu – najde se v něm i místo pro dřevěné kostky sloužící k posezení – na kóje umístěné kolem podélných stěn. Náznorným způsobem navádějí a postupně seznamují s jednotlivými tematickými okruhy, ohraničené prostory s dioramaty pak napomáhají získat ucelenou představu o podobách a úlohách oděvu v konkrétních situacích obyvatel Valašska či o vlivech, které na něj působily.

Lze konstatovat, že mobiliář, klimatické podmínky a osvětlení v expozici splňují a respektují nezbytné zásady režimu vystavovaných sbírkových předmětů a návštěvník má k dispozici dostatek prostoru, aby se zde mohl bez omezení a bezpečně pohybovat.

K úspěšnosti projektu přispívají další aktivity zahrnující vytvoření on-line katalogu textilní sbírky, vydání *Průvodce expozicí o tradičním odívání na Valašsku* a především rozsáhlého katalogu s názvem *Jak jde kroj, tak se stroj*. Obsahuje 350 kvalitních fotografií – celostránkových záběrů krojových kompletů, jednotlivých oděvních součástí a doplňků. Texty a popisky jsou napsány v dvojazyčné mutaci.

Na závěr nezbyvá než uvést, že se nově reprezentativní expozici Valašského muzea v přírodě podařilo s úspěchem představit prostřednictvím neuvěřitelně velkého počtu sbírkových předmětů svůj textilní fond. Exponáty jsou prezentovány tak, že si po jejich zhlédnutí může návštěvník o problematice ošacení obyvatel na Valašsku odnášet množství nových poznatků, umocněných o nemalý estetický zážitek.

Lenka Nováková
Etnografický ústav MZM Brno

Valašská dědina – opravdu zmizelý svět?

stálá expozice v objektu Domu pod Strání

Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm

Na samém sklonku návštěvnické sezóny 2016 obohatila nabídku Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm expozice s názvem *Valašská dědina – opravdu zmizelý svět?* Je situována do tzv. Domu pod Strání – nově vybudovaného objektu na pomezí muzejního zázemí a areálu Valašské dědiny. Cesta k finální podobě expozice byla poměrně dlouhá a v určitých okamžicích i poněkud komplikovaná. Doprovázela ji především kvalifikovaná diskuze nad samotným posláním a obsahovým zaměřením nového výstavního prostoru. Již od počátku byl znám jeden z hlavních rizikových faktorů bezprostředně související s lokalizací u komunikace přivádějící návštěvníka do Valašské dědiny. Tento areál v současnosti nabízí více než dvacet interiérových expozic, k tomu řadu dalších drobných či hospodářských objektů, krajinných prvků, živých exponátů atd. Nejen kvůli terénu, ale i množství podnětů a také s ohledem na absenci průvodcovské služby napomáhající laikovi k orientaci ve zmeti informací je to prostor, který je pro absolvování ze strany běžného návštěvníka dosti časově, fyzicky i psychicky náročný. Před rozsáhlým autorským a realizačním týmem pracovníků muzea a externích konzultantů tedy stála naléhavá otázka: zatěžovat návštěvníka cestou do Valašské dědiny další expozicí? Nebude úsilí autorů vydáno nazmar, když ji lidé buď minou, nebo ji si jen zběžně prohlédnou? Při nastolování těchto otázek musíme brát v potaz také faktor časových možností, které jsou s ohledem na tři areály, jejich rozsah, ale i výstavní nabídku Sušáku silně limitující (nehledě na tematické preference běžného vzorku návštěvnické obce). Zpřístupnění další expozice tak s sebou nese nebezpečí v navýšení únavy a roztěkanosti

návštěvníka před absolvováním náročné cesty vzhůru k Valašské dědině.

Všechny tyto výzvy byly brány při precizaci koncepce expozice v potaz, pozvolna se tak proměňovala i obsahová profilace nově zpřístupněného prostoru. Nakolik se vize a představy realizačního týmu podařilo skloubit s požadavky a očekáváním návštěvníků, můžeme od 24. září 2016 posoudit sami. Již na první pohled je patrné, že se *Valašská dědina – opravdu zmizelý svět?* liší od instalací v objektech či výstavních prezentacích v Sušáku vycházejících např. z důkladné odborné analýzy sbírkových celků. Autoři byli nuceni přizpůsobit především formální stránku primárnímu poslání expozice, která by neměla návštěvníka výrazně časově limitovat, zároveň by mu měla před vstupem do areálu Valašské dědiny poskytnout základní uvedení do vztahových souvislostí, s nimiž se bude v rámci následující prohlídky permanentně setkávat. Realizační tým ale záměrně rezignoval na komplexní (a v daném kontextu fakticky vyčerpávající) prezentaci historických reálií, spíše se soustředil na některá modelová témata plnící poslání reprezentativního přiblížení materiálních, sociálních a duchovních stránek lidského života v minulosti.

Postupně jsou tak za sebe řazeny celky: *Prosté bydlení – Jednoduchá strava – Nesnadná obživa – Nejisté zdraví – Vzácný odpočinek – Pevná rodina – Silná víra*. Každá tematicky sevřená sekce je následně koncipována dle totožného schématu – kombinace velkoplošných historických snímků (černobílých či kolorovaných), sbírkových předmětů, doplňkových černobílých ilustrací a velmi minimalisticky pojatých textů, které se snaží identifikovat základní charakteristiky zvoleného tématu. Pevná rodina je tak rozvíjena heslovitými sděleními: *Pracuje celá rodina – Děti se od malička učí – Prosná kaše z jednoho hrnce*, stejně tak Nesnadná obživa je dále charakterizována: *Hromadiska – kameny vysbírané z polí – Využití krajiny k hospodaření – Dobytek – nepostradatelný pomocník* atd.

Od počátku je patrné, že návštěvník nebude zatěžován obsáhlými texty a informace k němu budou vysílány spíše formou emocionálně koncipovaných vjemů, jimž budou textová sdělení sloužit spíše jako doplňkový prvek zasazující vše do náležitého kontextu. Patrné je to již ve vstupní části, když je vyzván, aby se posadil na dřevěnou lavici, vlastním tělem vyzkoušel její tvrdost a případně se také přikryl volně ležícím šátkem. Jednotlivá témata jsou následně uvá-

děna velkoplošnými snímky sloužícími vždy jako pomyslný vstup do dílčí problematiky. Autorům se podařilo vybrat záběry vyzařující svébytnou atmosféru, ty mají společně s dalšími výstavními prostředky pomyslně vtáhnout návštěvníka do světa minulých dějů. Jejich autentickými svědky jsou sbírkové předměty, které příhodně obohacují všechna tematická zákoutí. Pokud to rozměry i povaha jednotlivých artefaktů dovolují, je při jejich prezentaci odstraněna bariéra mezi nimi a návštěvníkem. Jen u předmětů, u nichž panuje reálná hrozba zcizení či fyzického poškození, byla zvolena jejich vitrinová adjustace, pojatá ovšem architektonicky velmi vhodně a nenásilně. Zcela jinou rovinu sdělení představují doprovodné černobílé kresby rožnovské malířky Ludmily Vaškové. V jejich případě se nejedná o věrné dokumentární kresby, na jaké jsme např. zvyklí z díla prof. Karla Langra. Zadavatelům zde šlo spíše o pomyslnou „animaci“ dílčích aktivit bezprostředně spjatých s jednotlivými tématy. Nechtěli je ovšem dokladovat historickými snímky (nejsou navíc vždy dostupné) či slovním popisem. Spolehlí se proto na autorské pojetí výtvarnice, která ve svých pracích propojuje zpodobnění dokladovaných reálií s určitou mírou umělecké invence. Nečiní tak na úkor vlastního

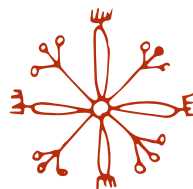
sdělení, výsledné kresby nejsou ani v kontrastu s historickými fotografiemi, představují spíše jakýsi lidský rozměr, jiný typ impulsu k vnímání prezentovaných skutečností.

Jednou z nosných ideových linií expozice je záměrné uplatňování kontrastu mezi historickou rovinou tématu a dnešní realitou postmoderního světa, v rámci expozice navíc v zajímavých konotacích. Pomyslně proti sobě, ve skutečnosti však v jakési novodobé symbióze, je tak stavěna moderní chladnička jako symbol současného konzumu a spížní komora, kulturní krajina s drátěným ohradníkem a záběry fotovoltaické elektrárny v pozadí atd. Poukazování na rozpor mezi situací v tradiční společnosti a naší nynější realitě se primárně rozvíjí ve vizuální stránce, svůj protějšek má však i v textových sděleních. A je to právě ono záměrně stavění doby minulé vůči dnešní realitě, které se jeví v rámci celé koncepce nejvíce problematickým. Odhlédneme-li od ryze aktivistického výkřiku přinášející statistická data o spotřebě a plýtvání současnou společností, jenž by v expozici podobného zaměření již neměl mít místo, je právě u tohoto přístupu nejvíce patrné, jak důraz na formu může upozadit a převážit nad odborným hlediskem. Motivace k nastolování kontrastních poloh je do jisté míry pochopitelná. V návštěvníkovi se snaží probudit adekvátní impulsy k uvědomění si, jak se náš svět za posledních sto či dvě stě let radikálně proměnil a jak věci, které jsou integrální součástí našeho každodenního žití, nebyly pro generace našich praprarodičů vůbec běžné a myslitelné. A právě na vyhraněném rozporu dvou realit je toto pochopení snadnější a intenzivnější, zvláště je-li veden mezi tvůrci a návštěvníkem pomyslný dialog, jež se celou výstavou kontinuálně vine ve formě nastolovaných otázek. Stačí se ovšem ponořit hlouběji do situace panující na valašské vesnici v 19. i na počátku 20. století, k čemuž dnes máme ostatně vedle historických a etnografických prací i celou řadu památečních a vzpomínkových textů. Pak pochopíme, že nemůžeme vnímat ono srovnání tak černobíle, protože schematicky černobílým nebyl ani svět předchozích generací. Zvolené pojetí tak v sobě nese jedno zásadní riziko – návštěvníkovi až příliš podsouvá ono kontrastní uvažování dobré vs. špatné. Obsah sdělovaných informací sice neinklinuje k romantizujícímu představení života na vesnici, přesto v jistých

ohledech směřuje k posilování řady stereotypů, jimiž je dnes z různých stran (de)formován pohled současné společnosti na minulost. A že tomu tak skutečně je, svědčí i některé zápisy v návštěvní knize umístěné při východu z expozice.

Závěrem by se patřilo zodpovědět, zda výsledek několikaměsíčního snažení autorského a realizačního týmu koresponduje s parametry, které byly formulovány v úvodu této recenze. Zodpovědně můžeme říci, že se vytyčený cíl podařilo v zásadě naplnit. Návštěvníkům je nabídnuta expozice, jež tvoří pomyslnou bránu poznání ke vstupu do rekonstrukce historického prostředí prezentovaného v rámci Valašské dědiny. Sdělovanými informacemi osvětluje, uvádí do souvislostí, nastoluje otázky. V některých místech by si pouze návštěvník zasloužil více autonomního prostoru bez inklinace směřovat jej v poznání prostřednictvím tak striktně definovanými a vůči sobě vyhraněnými reáliemi minula a současna. Za hlavní přednost nově zpřístupněné expozice pak můžeme považovat její potenciál vyvolávat adekvátní impulsy směřující k přemýšlení návštěvníka nad sociálními a kulturními faktory, které doprovázely naše předky a doprovázejí v jakékoliv konstantní či transformované podobě i nás. Zvědavý návštěvník může nad nimi přemítat nejen při prohlídce expozice samotné, ale i celého rozsáhlého navazujícího areálu Valašské dědiny.

Daniel Drápala
Ústav evropské etnologie FF MU, Brno

Lidé na milíři

MICHALIČKA, Václav. Lidé na milíři. Košařiska: Spolek Koliba – Muzeum Novojičinska, 2017. 32 s.

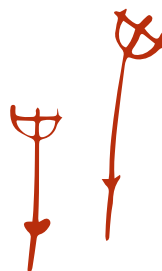
Bohulibé aktivity spolku Koliba z Košařisk přispěly k vydání knihy *Lidé na milíři* od autora etnologa a muzejníka Václava Michaličky z Muzea Novojičinska. Spolek pořádá každoročně několik akcí s tematikou lidové kultury Slezských Beskyd spjatých především s chovem ovcí – výhon a shon ovcí, zpracování mléka a vlny. Druhým okruhem aktivit je prezentace výroby v lesích – produkce potaše (salajky) nebo škvarků z popela k bělení plátna. Právě tyto činnosti jsou pořádány pod vedením Václava Michaličky, který se různými technologiím nadšeně experimentálně věnuje. Předmluvy se zhostil Jiří Langer, jenž je se spolkem dlouhodobě v kontaktu jako odborný poradce a autor četných přednášek.

Publikace *Lidé na milíři* je tedy zasvěcena další z historických činností, kterými se ve spolku rovněž zabývají. Pálení milíře podle autora není pro spolkovou komunitu ani tak vědeckým experimentem jako spíše možností celý děj prožít, navíc v autentickém prostředí. První lokalita, kde spolek výpal prováděl, se jmenuje Milíř v Košařiskách, následně se přesunuli do vedlejší Horní Lomné na Salajku, dále na Košařiska v Dolku a několik let už se činnost provádí na Kamenitém na okraji katastru Dolní Lomné. Spolu s touhou po poznání původních míst lesních prací byly postupně zohledněny také praktické potřeby dostupnosti a zázemí.

Autor se v úvodu analyticky zamýšlí nad sebeidentifikací obyvatel a z ní plynoucími impulzy pro činnost spolku ve dvounárodnostní oblasti Jablunkovska. Hlavním podnětem k pořádání akcí není ani ziskuchtivý zájem turistického ruchu ani potřeba *přírodního života*, ale spíše velmi silné a někdy až okázalé ztotožnění spolku s regionem. Přestože je fenomén pálení milířů vnímaný jako

zaniklý, navíc s nádechem pohádkové mystičnosti, je v některých zemích dosud živý. V horském prostředí naší vlasti byla produkce dřevěného uhlí velmi rozšířená, aby zajistila palivo pro sklárny a železárny. Autor podrobně popisuje technologický postup výroby, s níž má četné osobní zkušenosti. Následně se věnuje historickému významu a rozsahu dalších lesních činností s příklady ze širšího okolí.

Jen připomeňme, že k zachování pálení milířů se již v polovině 70. let 20. století odhodlal Ladislav Buzek z rožnovského Valašského muzea. Po odmítnutí bylo pálení obnoveno Ivanem Hlavatým a Zdeňkem Cviklem o desetiletí později a právě v muzeu se milíře podařilo realizovat ještě za pomoci starých uhlířů z Držkové u Hostýnských vrchů. Jeden z milířů byl slavnostně zapálen také roku 1990 při zahájení konference Svazu evropských muzeí v přírodě. Právě v Rožnově později přejal inspiraci i praktické rady a dokumentační materiály k problematice pálení milířů Václav Michalička, který znalost dále prakticky rozvinul na Těšínsku. Došlo tak k několikerému přenosu takřka zaniklé tradice z okrajové valašské obce do Valašského muzea a následně až do vzdálených Košařisk.

S rozvíjením spolkové činnosti v tématech spjatých s kulturním dědictvím vzniká mnohdy *konkurence* také institucím, které se věnují problematice *profesionálně*. K nim můžeme zařadit také muzea v přírodě. Zatímco tyto *tradiční* instituce mohou mít svou nadšeneckou fázi už za sebou, ve spolcích je naopak právě elán, osobní obětavost a dobrovolnická forma práce hlavním činitelem. Nadšená aktivita se také nesnaží limitovat údajnými předpisy a legislativou či mnohdy vykonstruovanými problémy tak, jak se někdy alibisticky děje v etablovaných institucích. Přestože mnohé inspirační i věcné předpoklady převzali tito *amatéři* od profesionálů, v invenčně *vyhaslých* muzeích se paradoxně takové jevy provádí někdy nepravdivě nebo vůbec. Obdobný je i osud milířů v rožnovském muzeu. *Profesionálové* se tak mohou dostat do nepříjemné, ale nanejvýš nutné konfrontace s činností *amatérů* a jsou alespoň nuceni zamýšlet se nad svým přínosem pro společnost a svou činnost dále rozvíjet, aby jako státem dotované subjekty nebyly pokořeny živo-

řícími nadšenci. Jako možné řešení se pak může jevit spolupráce obou skupin, prospěšná na jedné straně např. pro smysluplné ožívování muzejních areálů a na straně druhé pro potřebnou odbornou pomoc či poskytnuté zázemí.

Práce Václava Michalíčky je vzorovým propojením terénního a archivního výzkumu s experimentální činností a v případě některých aktivit, jako právě pálení milířů, také s aplikací v širším prostředí s vlivem na identitu obyvatel i poznání příchozích z jiných krajů.

Ač na první pohled útlá, je příjemně vizuálně zpracovaná brožura *Lidé na milíři* dobrým materiálem jak pro odborníky, tak pro zájemce o historické technologie a je rovněž inspirativním důkazem spolupráce specialisty s nadšenci pro kulturu svého regionu.

Radek Bryol
Valašské muzeum v přírodě
v Rožnově pod Radhoštěm

poznámky _____

A series of horizontal dotted lines for writing notes.

A series of 20 horizontal dotted lines for writing.

2017

